

ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ:

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**ПРАКТИКИ
СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Монографія

За загальною редакцією докторки економічних наук,
професорки І. М. Сотник

Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету

**Funded by
the European Union**

Суми
Сумський державний університет
2024

УДК 33:316:061.1ЄС:332.146.2(477)(0.034)

П 69

Авторський колектив:

І. М. Сотник, докторка економічних наук, професорка;
Л. Г. Мельник, доктор економічних наук, професор;
Ю. В. Чортюк, кандидатка економічних наук, доцентка;
О. В. Кубатко, кандидатка економічних наук, доцентка;
І. М. Буракова, кандидатка економічних наук, доцентка

Рецензенти:

О. В. Прокопенко – докторка економічних наук, професорка Естонського університету підприємництва та прикладних наук, м. Таллінн;
О. І. Карінцева – докторка економічних наук, професорка Сумського державного університету, м. Суми;
В. Є. Данкевич – доктор економічних наук, професор Поліського національного університету, м. Житомир

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
(протокол № 15 від 24 червня 2024 року)*

**Монографію підготовлено в межах виконання проєкту
Модуль Жана Моне «Соціальна солідарна економіка:
впровадження досвіду ЄС для сталого розвитку»
(SSExpEU-101047518-GAP-101047518) (2022–2025),
що фінансується Європейським Союзом**

Практики соціальної солідарної економіки: європейський досвід
П 69 для сталого розвитку України : монографія / за заг. ред.
д-рки екон. наук, проф. І. М. Сотник. – Суми : Сумський державний
університет, 2024. – 137 с.
ISBN 978-966-657-986-0

У монографії вдосконалено теоретичні й практичні засади соціальної солідарної економіки (ССЕ) з акцентом на використанні успішного досвіду Європейського Союзу для сталого розвитку сектору ССЕ в Україні. Визначено ключові та організаційні засади формування ССЕ, розглянуто механізми соціально-солідарного фінансування та соціального партнерства, досліджено практичний досвід розвитку кооперативних форм ССЕ в Європейському Союзі та Україні, практики розбудови ССЕ в муніципалітетах, застосування у справедливій торгівлі й сферах виробництва, споживання, фінансів та управління.

Монографія буде корисною для фахівців, державних службовців, соціальних підприємців, науковців, які займаються дослідженнями ССЕ, а також освітян, докторантів, студентів гуманітарних та економічних спеціальностей.

УДК 33:316:061.1ЄС:332.146.2(477)(0.034)

ISBN 978-966-657-986-0

© Сумський державний університет, 2024

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	
КЛЮЧОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ	10
1.1 Поняття про соціальну солідарну економіку	10
1.2 Виникнення соціальної солідарної економіки	14
1.3 Європейський досвід розвитку соціальної солідарної економіки	21
РОЗДІЛ 2	
ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ	24
2.1 Організаційні форми соціальної солідарної економіки	24
2.2 Асоціації або добровільні організації	27
2.3 Кооперативи	28
2.4 Взаємні товариства (товариства взаємодопомоги)	29
2.5 Громадські фонди	31
2.6 Соціальні підприємства	33
РОЗДІЛ 3	
СОЦІАЛЬНЕ ТА СОЛІДАРНЕ ФІНАНСУВАННЯ ПРОЄКТІВ	35
3.1 Поняття соціально-солідарного фінансування та передумови його виникнення	35
3.2 Джерела фінансування проєктів із залученням соціально-солідарного фінансування	38
3.3 Механізми соціально-солідарного фінансування	40
3.4 Зміцнення ролі соціально-солідарного фінансування у бізнес-секторі	43
РОЗДІЛ 4	
СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ	46
4.1 Сутність соціального партнерства	46

4.2	Принципи соціального партнерства.....	49
4.3	Механізми реалізації соціального партнерства	52
4.4	Проблеми соціального партнерства та перспективи їх вирішення	55
РОЗДІЛ 5		
КООПЕРАТИВИ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ.....		
		57
5.1	Сільськогосподарські кооперативи: переваги та розвиток в ЄС.....	57
5.2	Управління сільськогосподарськими кооперативами в Україні.....	62
5.3	Проблеми розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні	69
5.4	Механізми формування житлових кооперативів на засадах солідарної економіки в Україні.....	75
5.5	Європейський досвід розвитку будівельних кооперативів	80
РОЗДІЛ 6		
СОЦІАЛЬНА СОЛІДАРНА ЕКОНОМІКА В МУНІЦИПАЛІТЕТІ		
		84
6.1	Внесок соціальної солідарної економіки в економічну стійкість і розвиток території	84
6.2	Формування взаємовідносин з громадою та стимулювання місцевого розвитку	91
РОЗДІЛ 7		
ПРАКТИКИ СПРАВЕДЛИВОЇ ТОРГІВЛІ ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ		
		100
7.1	Сутність справедливої торгівлі та передумови її виникнення	100
7.2	Особливості та практика справедливої торгівлі	106
РОЗДІЛ 8		
СЕКТОРАЛЬНІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ		
		113

8.1 Практики соціальної солідарної економіки у виробництві	113
8.2 Практики соціальної солідарної економіки в розподілі та споживанні	115
8.3 Практики соціальної солідарної економіки у фінансах	119
8.4 Практики соціальної солідарної економіки в управлінні	122
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	125

ВСТУП

Соціальна солідарна економіка (CSE) є однією з ключових складових сталого розвитку сучасного суспільства. Маючи довгу історію рухів соціальної солідарності, Європейський Союз (ЄС) виявився важливим центром успішної підтримки суб'єктів, які діють у цій сфері. Офіційне визнання організацій, що представляють та очолюють рухи CSE, підкреслює значення їх ролі в суспільстві та визнає їх досягнення в підтримці й захисті прав та інтересів громадян.

Вивчення досвіду ЄС в підтримці CSE має великий потенціал для України, яка активно розвиває напрямок соціальної солідарності, особливо в умовах воєнного стану. Застосування цього досвіду може стати важливим інструментом у пошуку відповідей на найгостріші соціально-економічні виклики, з якими стикається українське суспільство.

Сучасні наукові пошуки у сфері CSE відображені в працях багатьох учених, зокрема, таких як Р. С. Авіла, Дж. Л. Кампос (Ávila & Campos, 2018), Р. Чавес-Авіла, Ж. Р. Гальего-Боно (Chaves-Avila & Gallego-Bono, 2020), А. Арампаці (Arampatzi, 2018), У. Віллалба-Егілуз (Villalba-Eguiluz et al., 2020), А. і М. Гіл-Лакруз (Gil-Lacruz et al., 2020), Р. Рідлі-Дафф, М. Булл (Ridley-Duff & Bull, 2021), Дж. Салаї, С. Свенссон (Szalai & Svensson, 2018), К. МакМаллін (McMullin et al., 2021), Г. Гронеveld (Groeneveld, 2020), Дж. Ешвайлер (Eschweiler et al., 2019), Л. Олле-Есплуга (Ollé-Espluga et al., 2020) та інших. Проте значна кількість наукових публікацій із питань CSE є відносно невеликою порівняно з практичними ресурсами та досвідом, накопиченим упродовж десятиліть в Європі та інших країнах світу. Брак досліджень та аналізу діяльності

ССЕ спричиняє необізнаність значної частини суспільства, зокрема в Україні, щодо ключових переваг та специфіки організацій ССЕ, цінностей, які вони пропагують, та їх внеску у вирішення актуальних проблем місцевої й національної економіки. В частині наукових досліджень комплекс питань, пов'язаних із формуванням та впровадженням сучасних засад, організаційних форм і механізмів ССЕ для досягнення цілей сталого розвитку, солідарного використання ресурсів суб'єктами ССЕ, масштабування успішних практик ССЕ для різних територій і груп населення, залишається недостатньо вивченим. Саме ці нагальні питання розглянуті в межах цієї колективної монографії.

У науковій праці наведено результати досліджень, спрямованих на вдосконалення теоретичних і практичних засад ССЕ з акцентом на використанні успішного досвіду ЄС для сталого розвитку сектору ССЕ в Україні. Відповідно до дослідження були поставлені такі цілі:

- визначити ключові засади формування ССЕ, ґрунтуючись на історії її розвитку, організаційно-правових формах таких організацій в європейських країнах і сучасних сферах функціонування ССЕ;

- дослідити сутність соціально-солідарного фінансування, джерела та механізми його реалізації, новітні тренди розвитку;

- визначити роль соціального партнерства у формуванні справедливих і рівноправних трудових відносин, механізми, проблеми й перспективи його забезпечення;

- дослідити практичний досвід розвитку кооперативних форм ССЕ в ЄС та Україні з урахуванням законодавчої та організаційної бази, проаналізувати успішні механізми формування житлових і

сільськогосподарських кооперативів на засадах ССЕ в ЄС для застосування в Україні;

- визначити особливості й практичний досвід розвитку ССЕ на локальному рівні в європейських країнах, оцінити внесок ССЕ у розбудову муніципалітетів та перспективи досягнення сталого місцевого розвитку;

- вивчити сучасний досвід справедливої торгівлі, передумови її виникнення в ЄС та оцінити можливості застосування в Україні;

- систематизувати успішні практики ССЕ у сферах виробництва, споживання, фінансів, управління в ЄС та Україні, обґрунтувати напрямки подальшого сталого розвитку сектору.

Перелік питань, висвітлених у монографії, не є вичерпним і відкриває простір для подальших дискусій та досліджень у сфері ССЕ й сталого розвитку суспільства. Водночас автори сподіваються, що результати їх роботи сприятимуть більш глибокому розумінню механізмів функціонування ССЕ, вдосконаленню законодавчих і практичних засад розвитку та взаємодії суб'єктів ССЕ з регіональними й державними органами влади, приватним бізнесом на основі врахування успішного досвіду країн ЄС.

Загалом наукові здобутки, презентовані в монографії, можуть бути корисними для практичної діяльності фахівців, державних службовців, соціальних підприємців, працівників неурядових організацій, науковців, які займаються дослідженнями у сфері ССЕ, а також освітян, докторантів і студентів гуманітарних та економічних спеціальностей.

Результати досліджень, подані в монографії, одержані в межах виконання проєкту Модуль Жана Моне «Соціальна солідарна економіка: впровадження досвіду ЄС для сталого розвитку» (SSExpEU-101047518-GAP-

101047518) (2022–2025), що фінансується Європейським Союзом.

Авторський внесок: Сотник І. М., д-рка екон. наук, професорка (вступ, розділи 3–4); Мельник Л. Г., д-р екон. наук, професор (розділи 1–2); Чорток Ю. В., канд. екон. наук, доцентка (розділи 6–8); Кубатко О. В., канд. екон. наук, доцентка (розділ 5); Бурлакова І. М., канд. екон. наук, доцентка (розділи 1–2).

Автори висловлюють вдячність рецензентам за цінні поради й зауваження та дякують колегам за сприяння у виданні книги.

РОЗДІЛ 1

КЛЮЧОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1 Поняття про соціальну солідарну економіку.

1.2 Виникнення соціальної солідарної економіки.

1.3 Європейський досвід розвитку соціальної солідарної економіки.

1.1 Поняття про соціальну солідарну економіку

Загострення екологічних і соціальних проблем поставило перед багатьма країнами завдання зміни «політики зростання», яка хоча й містить елементи соціального захисту та захисту довкілля, але не ліквідує структурних передумов нестійкого й нестабільного розвитку. Через неспроможність запропонованої раніше соціально-економічної парадигми розвитку забезпечити стійке та безпечне зростання авторитетні міжнародні організації пропонують нові глобальні стратегії. Зокрема, розробляючи нову глобальну стратегію розвитку на період після 2015 року (Development, 2015), експерти Організації Об'єднаних Націй (ООН) доходять висновку, що «стара» формула, а саме «економічне зростання + соціальний захист», не відповідає повною мірою цілям сестейнового розвитку.

ССЕ – це альтернатива капіталістичній системі ведення економічних відносин. У формуванні економічних відносин в умовах ССЕ провідну роль відіграють звичайні люди. На відміну від концепцій економічного зростання ССЕ – це економіка етичних принципів і ціннісних підходів до економічного розвитку, відповідно до яких

забезпечується сестейновий розвиток соціально-економічних та екологічних систем.

ССЕ відіграє дедалі важливішу роль у багатьох громадах, регіонах і країнах, пом'якшуючи негативні наслідки кризи, які спостерігали під час пандемії COVID-19, а також покращуючи відновлення стійкості економік і суспільств. ССЕ визнають важливим важелем для стимулювання інклюзивного та справедливого переходу на зелені й цифрові технології, підтримки соціальних інновацій, зміцнення місцевого розвитку і створення робочих місць, а також підтримання вразливих груп (Social, 2020; Job, 2018).

У широкому сенсі під ССЕ розуміють такі форми суспільної організації праці, за яких відбувається гармонізація економічних і соціальних цілей та інтересів (зокрема й екологічних, що сприймаються як суспільно необхідні) суб'єктів економіки.

У вузькому розумінні ССЕ – це форма суспільної організації праці, яка значною мірою спирається на солідарну взаємодію членів економічної системи та в якій економічні результати розглядають як засіб досягнення соціальних цілей. ССЕ за своїми засадами істотно відрізняється від державного сектору («командної економіки») та сектору, сформованого на основі приватної власності. Невипадково ССЕ часто називають «третім сектором». На відміну від державного сектору, в якому організаційний вплив (поставлення цілей, ухвалення завдань і часто – вибір засобів) формується «згори донизу», у ССЕ організаційний початок реалізується навпаки – «знизу вгору». На відміну від підприємництва, що ґрунтується на засадах приватної власності (включно з кооперативами), в ССЕ максимізація прибутку не є пріоритетним завданням. Крім того, всі учасники економічного процесу мають, по-перше, набагато більшу

рівність прав щодо ухвалення рішень і відповідальності за можливі ризики, а по-друге, набагато більший ступінь свободи та рівень самоорганізації. А. Деш систематизував відмінності ССЕ від двох інших секторів, що дає змогу глибше зрозуміти її специфічні особливості (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Характеристики трьох секторів економіки (Dash, 2013)

Характеристика	Державний сектор	Приватний сектор	ССЕ
Домінуючі гравці	Держава	Ринок	Спільнота / громада
Рациональність	Розподільна	Конкурентна	Кооперативна
Базові відносини	Влада	Обмін	Солидарність / реципрокність
Принцип регулювання	Контроль	Свобода	Участь
Капіталізація	Суспільні блага	Накопичення капіталу	Поєднання цінностей (соціальних, екологічних, моральних)

Можна також виділити два широкі підходи до визначення ССЕ. Країни, які додержуються «істотного» підходу, визначають ССЕ, ідентифікуючи її загальний набір принципів, тобто будь-яка організація, яка їх підтримує, може кваліфікуватися як частина ССЕ. Країни та регіони, які застосовують «статутний» підхід, визначають конкретні правові форми, які є частиною ССЕ (Hiez, 2021; Legal, 2022). Примітно, що жодна країна не додержується суто законодавчого підходу, оскільки правові тексти також визначають спільні цінності та принципи ССЕ.

Вставка 1.1 *Досвід застосування різних підходів до визначення ССЕ*

Такі країни, як Люксембург, розробили правові визначення на основі «суттєвого» підходу. З іншого боку, такі країни, як Франція, Мексика, Португалія та Іспанія, розробили списки правових форм, які кваліфікують як частину ССЕ (або соціальної економіки), що більше стосується статутного підходу. Ці гібридні підходи визнають спільні характеристики ССЕ та різноманітність її учасників, водночас даючи змогу іншим типам організацій, які додержуються цих принципів, зрештою, бути визнаними частиною ССЕ. В Іспанії Закон про соціальну економіку 2011 року визначає як керівні принципи сфери, так і конкретних суб'єктів, визначених як її частина. Франція та Португалія додержуються подібного підходу, визнаючи низку суб'єктів, які дотримуються конкретних керівних принципів ССЕ або соціальної економіки відповідно. Правова база Італії, насамперед, стосується третього сектору, а не ССЕ чи соціальної економіки. У Франції закон також регулює та передбачає спеціальні заходи підтримки для суб'єктів, яких вважають частиною ССЕ (Legal, 2022).

Аналізування літератури з тематики ССЕ (Соціальна, 2010; Dash, 2013; Defourny, 2010; The Worldwide, 2009) дає змогу систематизувати основні принципи, на яких будують цю форму організації праці:

- гармонізацію економічних і соціальних цілей розвитку (зокрема, екологічних);
- добровільність участі;
- самоорганізацію й самоврядування;
- колективну економічну та соціальну відповідальність за результати діяльності;
- ініціативність у вирішенні будь-яких суспільних завдань;
- автономність – кожна асоціація будується на власних засадах організації та незалежна від держави;
- націленість на розвиток – на відміну від кооперативів в організаціях ССЕ прибуток зазвичай не розподіляють між учасниками, а реінвестують у подальший розвиток;
- диференціацію й спеціалізацію індивідуумів у

реалізації різних соціальних функцій – взаємодія окремих учасників взаємодоповнюється та посилює синергетичний ефект;

- різноманітність форм та економічний плюралізм – організації ССЕ істотно різняться за своїми формами, принципами управління, видами діяльності та масштабом;

- демократизм організацій – в ухваленні рішень бере участь максимальна кількість учасників (принаймні всі, хто хочуть і можуть), організацію будують знизу вгору;

- дух єдності та довіри;

- пріоритетність захисту найбільш незахищених верств населення – не випадково у різних публікаціях ССЕ називають «народною економікою»;

- реципрокність (від лат. *reciprocus*, «взаємний») – спосіб передання благ, що полягає в їх ритуалізованому даруванні, за Карлом Поланьї, альтернативний ринку та перерозподілу.

Забезпечення суспільного розвитку може бути більш ефективно реалізоване через організацію й розвиток структур ССЕ. Водночас економічні процеси повинні служити індивіду та колективу, а не капіталу. Крім того, структури ССЕ повинні бути автономними від держави та будуватися на демократичних принципах солідарності й відповідальності.

1.2 Виникнення соціальної солідарної економіки

До складу ССЕ можна віднести певний набір усталених суб'єктів, яких можна ідентифікувати за допомогою низки критеріїв, що визначають спосіб функціонування цих суб'єктів. Зазвичай до ССЕ входить певний набір асоціацій, кооперативів, пайових товариств, фондів і віднедавна – соціальних підприємств, діяльність яких ґрунтується на цінностях солідарності, більшій

цінності людей порівняно з капіталом, демократичному та спільному управлінні (Job, 2018; Legal, 2022). У Європі ССЕ можна визначити як підприємства та організації, які об'єднуються навколо цінностей пріоритету людей і соціальної мети над капіталом, демократичного управління, солідарності та реінвестування більшої частини прибутку для досягнення цілей сталого розвитку (Social, 2022).

Основним мотивом діяльності в ССЕ є не максимізація та перерозподіл прибутку, а задоволення потреб колективу: створення робочих місць, поліпшення умов праці, реалізація громадянських ініціатив, захист природного середовища, підвищення рівня здоров'я, реалізація здорового стилю життя тощо. Саме тому прибуток в організаціях ССЕ зазвичай не перерозподіляється між учасниками, а реінвестується в їх розвиток і реалізацію нових проєктів.

Форми й методи ССЕ є своєрідною альтернативою конкурентності. Якщо остання дає змогу досягти ефективності економічних систем через добір найдосконаліших їх форм, то в ССЕ досягається аналогічне підвищення ефективності через реалізацію синергетичних ефектів під час інтеграції зусиль їх окремих учасників (Legal, 2022).

Хоча ССЕ охоплює різноманітні організації та бізнес-моделі, що діють у багатьох секторах в усьому світі, суб'єкти ССЕ мають спільні риси у своїй діяльності (рис. 1.1) (Social, 2020). Зокрема, специфіка організацій ССЕ охоплює таке:

- ці організації часто є невеликими або середніми за розміром, локально орієнтованими, деякі з них використовують експансивні бізнес-моделі з глобальним охопленням;
- асоціації, кооперативи, фонди, товариства взаємодопомоги та соціальні підприємства діють у багатьох

секторах, таких як сільське господарство, охорона здоров'я, банківська справа, промислове виробництво тощо;

Рисунок 1.1 – Особливості організацій ССЕ (адаптовано за (Social, 2020; Unlocking, 2022))

- організації ССЕ існують, щоб сприяти досягненню таких суспільних цілей, як трудова інтеграція, вирішення проблем продовольчої безпеки або боротьба зі зміною клімату; вони генерують дохід для досягнення цих цілей, а не максимізують прибуток;

- завдяки демократичним процесам ухвалення рішень суб'єкти ССЕ можуть залучати зацікавлені сторони й здійснювати трудову діяльність на довгострокову перспективу, яка виходить за межі безпосередніх мотивів прибутку (Social, 2020; Unlocking, 2022).

Економічна теорія стверджує, що ринок є ефективним механізмом надання товарів і послуг в умовах чистої та досконалої конкуренції. Однак ринок «знає невдачі», якщо в економіці немає досконалої конкуренції, природа товарів і послуг не є виключно приватною (наприклад, надання колективних благ), інформація не циркулює ідеально (інформаційна асиметрія) або існує концентрація суб'єктів господарювання (олігополія, монополія). Такі ситуації можуть призвести до незбалансованих операцій, виключення найбільш уразливих груп населення з економічного обігу й недостатнього врахування колективних інтересів, інтересів майбутніх поколінь або негативних зовнішніх ефектів (Legal, 2022).

За деяких обставин держава забезпечує вирішення проблем ринку, наприклад, щодо виробництва колективних товарів. Держава виробляє товари та послуги через державні підприємства, оскільки колективно погоджено, що для певних товарів і послуг жодна особа не повинна бути виключена з їх споживання через цінову систему, й тому ринок не є оптимальним рішенням (наприклад, залежно від країни – оборона, охорона здоров'я, освіта, громадський транспорт, громадське радіо і телебачення, комунальні послуги). Причини, що пояснюють цей вибір, можуть включати технічну неможливість і витрати, пов'язані в деяких випадках із виключенням окремих осіб із споживання (наприклад, природні парки й технічні труднощі їх огороження), бажання збільшити споживання певних товарів і послуг, як і генерувати переваги для всього

суспільства (наприклад, вакцинація), або визнання основних прав (наприклад, освіта). За певних обставин держава може не надати ці товари та послуги через такі перешкоди, як бюджетні обмеження, політичні пріоритети, адміністративна неефективність або відсутність координації між державними установами (Mertens, 2010).

Разом приватні комерційні фірми, ССЕ та державний сектор надають різноманітні товари й послуги. Така різноманітність робить цих суб'єктів більш ефективними в певних ситуаціях завдяки цілям і способам їх діяльності (рис. 1.2). Наприклад, суб'єкти ССЕ можуть допомогти пом'якшити концентровану ринкову владу, яку мають певні учасники, надаючи рішення для тих, хто має меншу переговорну силу, наприклад, в асоціаціях споживачів або виробничих кооперативах.

Ситуації концентрації на товарних ринках або нормування на фінансових ринках можуть прискорити створення асоціацій і кооперативів, компенсувати концентровану ринкову владу та покращити переговорну силу за допомогою колективних дій. Наприклад, виробничі кооперативи дозволили окремим фермерам компенсувати концентровану ринкову владу оптовиків, щоб отримати більш справедливі ціни на свою продукцію (Noya & Clarence, 2007). Інший вид кооперативів – платформні кооперативи – допомагають своїм працівникам отримати кращі умови праці, включаючи соціальний захист (Noya & Clarence, 2007).

Вставка 1.2 Платформні кооперативи як альтернативна модель цифрового переходу

Останніми роками платформні кооперативи набули популярності як успішні партнери місцевих громад щодо забезпечення сталого цифрового переходу. Довідник консорціуму Platform Cooperativism містить посилання на 525 проєктів, що діють у різноманітних секторах у 50 країнах, більшість із яких розміщені в Північній Америці та Західній Європі.

Способи дії	Найбільш ефективні умови функціонування	Приватний сектор	ССЕ	Державний сектор
		Досконала конкуренція	Забезпечує соціальні інновації та вирішує проблему ринкових і державних провалів	Надання колективних (спільного користування) товарів і послуг
		Акціонери	Члени організації та/або суспільство	Суспільство
	Обслуговування	Розподіл власниками капіталу	Розподіл обмежений або відсутній	Немає / реінвестований
	Прибуток / надлишок	Власники капіталу	Партисипативне та/або демократичне	Обраними посадовими особами та політиками
	Ухвалення рішень			

Відносні переваги ССЕ для вирішення:

провалів ринку:

- соціальна місія;
- інклюзивне управління;
- некомерційний статус;
- довіра

провалів держави:

- гнучкість та інноваційність;
- більш низькі виробничі витрати;
- доступ до різноманітних ресурсів;
- довіра

Рисунок 1.2 – Заповнення прогалин, залишених державним і приватним секторами (What is, 2023)

Платформні кооперативи пропонують інноваційні бізнес-моделі, що базуються на принципах спільної власності, демократичного управління та солідарності. Вони використовують цифрове середовище (наприклад, вебсайти та/або мобільні додатки), де їх члени, які є одночасно власниками та користувачами свого кооперативу, зустрічаються для обміну товарами, послугами чи контентом. Кооперативні платформи можуть належати працівникам або

виробникам і керуватися профспілками, муніципалітетами або групами робітників та виробників. Члени платформних кооперативів спільно контролюють технологічні особливості та ухвалюють рішення щодо виробничих процесів та умов праці, беруть участь у проєктуванні та розробленні онлайн-платформи, щоб переконатися, що вона розвивається відповідно до їх потреб і можливостей (Platform, 2023).

Суб'єкти соціальної економіки визнаються природними партнерами в доповненні суспільних дій, особливо під час виробництва колективних благ (Noya & Clarence, 2007). Вони можуть бути уповноважені та фінансуватися державними органами для надання певних товарів і послуг або можуть добровільно доповнювати державні дії, які вважатимуть недостатніми. Наприклад, у Франції державні дитячі заклади, організовані муніципалітетами, співіснують із соціально-економічними ініціативами, такими як некомерційний догляд за дітьми або денний догляд під керівництвом батьків (батьківські ясла). Некомерційні заклади догляду за дітьми створені та опікуються батьками спільно. Вони виникли наприкінці сімдесятих років ХХ століття як альтернатива наявній пропозиції в суспільстві, яку вважали не зовсім задовільною з погляду психологічного та освітнього підходу, а також рівня участі батьків. Ще одна демонстрація гнучкості та швидкої адаптації механізмів ССЕ сталася під час пандемії COVID-19. Суб'єкти ССЕ змогли швидко доповнити діяльність державних органів, забезпечуючи харчування та догляд для вразливих верств населення (Social, 2020).

Суб'єкти ССЕ можуть бути особливо корисними для вирішення проблем ринку та держави в сільській місцевості. Остання має нижчу густоту населення та купівельну спроможність, ніж у містах, і менш розвинену інфраструктуру (наприклад, транспорт, комунікаційні та електричні мережі), менше робочих місць. Ці умови можуть гальмувати загальний економічний розвиток. Наприклад,

звичайним компаніям часто не вигідно виходити на сільські ринки в певних секторах (наприклад, догляд або інформаційно-комунікаційні технології) через вищу вартість надання послуг на великій території, що передбачає більші витрати на інфраструктуру, а також географічно розподілених споживачів з іноді нижчою купівельною спроможністю, ніж у міських районах. Ці умови дозволили кооперативам, а не звичайним фірмам чи органам державної влади стимулювати розвиток комунального господарства у сільській місцевості в багатьох країнах. Зокрема, Квебекська федерація кабельних і телекомунікаційних кооперативів (FCSTQ) об'єднала місцеві та регіональні підприємства для надання сільським громадам високошвидкісної мережі Інтернет, телебачення й стільникових послуг (Reiche et al., 2000).

1.3 Європейський досвід розвитку соціальної солідарної економіки

Соціальні ініціативи з'являлися впродовж століть, щоб дати людям змогу розподіляти ризики, брати участь у взаємній підтримці або задовольняти соціальні потреби та прагнення. Ці організації сформувалися задовго до того, як у вжиток увійшли такі терміни, як ССЕ. Корінні громади, наприклад, розміщені в Північній Америці, впродовж 40 000 років формували та передавали подібні цінності ССЕ, такі як суверенітет, досягнення прозорого консенсусу та піклування про навколишнє природне середовище, узгоджувані з сучасними ініціативами ССЕ (Legal, 2022). Деякі автори простежили ССЕ до єгипетських фондів колективної допомоги, грецьких взаємних товариств, які фінансували похоронні послуги, та римських ремісничих гільдій. Ці форми взаємного страхування є одним із фундаментальних і найдавніших засобів розподілу ризиків,

які виникли впродовж історії людства (Defourny & Develtere, 1999).

Пізніше подібні спільноти, благодійні організації та організації, що розподіляють ризики, з'явилися в Європі, починаючи з дев'ятого століття, одночасно з утворенням гільдій у германських та англосаксонських регіонах. Зокрема, асоціації процвітали в Європі в середні віки у формі гільдій, благодійних організацій і торговельних асоціацій (Defourny & Develtere, 1999). Пізніші форми розподілу ризиків виникли з робітничих рухів XIX століття, які допомогли створити перші системи страхування на випадок безробіття та інвалідності (Vriens & De Moor, 2020).

У XIX столітті товариства взаємного страхування набули популярності та стали основним надавачем страхових послуг у більшості країн (Vriens et al., 2019). Споживчі, страхові й виробничі кооперативи особливо поширилися серед географічно чи соціально ізольованих громад, щоб забезпечити страхування від пожежі або стихійних лих, доступ до дешевших продуктів або кращі ціни на свою продукцію. В Іспанії кооператив Mondragon Corporation допоміг відновити зайнятість і стимулювати економічний розвиток у регіоні Басків після громадянської війни в Іспанії (Social, 2020).

Упродовж останніх десятиліть відбулося відродження певних організацій ССЕ, зокрема, взаємних товариств і кооперативів. Оскільки системи соціального забезпечення в багатьох країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) стикаються з проблемами, пов'язаними зі старінням населення та надмірним навантаженням державних бюджетів, багато груп населення мають менший доступ до страхування. Це сприяло відновленню взаємних організацій у Німеччині, Нідерландах та Сполучених Штатах у відповідь на певні недоліки як державного, так і приватного страхового ринку

(Vriens & De Moor, 2020). За традицією попередників нове покоління організацій взаємодопомоги просуває цінності інновацій, справедливості, солідарності й прозорості, залучаючи страхувальників до процесів ухвалення рішень та управління (Vriens et al., 2019). Подібним чином кооперативи також поширилися в багатьох країнах у відповідь на послаблення систем соціального забезпечення або для вирішення нових суспільних потреб за допомогою колективних дій. На відміну від попередніх кооперативів, що зазвичай сприяли взаємним інтересам учасників, які мали однакову професію чи походження, нові кооперативні рухи залучають більш різноманітні зацікавлені сторони й більше зосереджуються на просуванні загальних інтересів (Vriens & De Moor, 2020).

РОЗДІЛ 2

ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1 Організаційні форми соціальної солідарної економіки.

2.2 Асоціації або добровільні організації.

2.3 Кооперативи.

2.4 Взаємні товариства (товариства взаємодопомоги).

2.5 Громадські фонди.

2.6 Соціальні підприємства.

2.1 Організаційні форми соціальної солідарної економіки

Набір суб'єктів, які розглядають як частину ССЕ, еволюціонував із часом і відрізняється в різних країнах. Спочатку в межах ССЕ були визначені три основні типи організацій, а саме асоціації, кооперативи та взаємні товариства (товариства взаємодопомоги), згодом поняття ССЕ поширилося на громадські фонди й соціальні підприємства (Social, 2020; Defourny, 2010). Залежно від країни цих суб'єктів не завжди відносять до сфери ССЕ. У той час як асоціації, кооперативи та взаємні товариства належать до ССЕ в більшості країн світу, включення громадських фондів і соціальних підприємств залишається дискусійним питанням. Відмінності між країнами також відображають місцеві реалії та є результатом визнання інших форм, офіційних і неформальних, що виходять за межі типових учасників ССЕ.

Наразі в Європі напрацьовано офіційні критерії належності організацій до суб'єктів ССЕ, подані на рис. 2.1.

Рисунок 2.1 – Критерії, що визначають належність до ССЕ (Гончаренко & Пантелеймоненко, 2020)

На певному етапі концепція ССЕ набула потужного розвитку й переросла в глобальні мережі взаємодопомоги, які мають підтримку всіх світових об'єднань, що опікуються боротьбою з бідністю, екологічними катастрофами та соціальними конфліктами (Царик, 2017).

Форми власності, властиві комерційним компаніям (одноосібне володіння, партнерство, корпорація), також

простежуються і в організаціях ССЕ. В табл. 2.1 подані різні форми власності, характерні для суб'єктів ССЕ.

Таблиця 2.1 – Форми власності в організаціях ССЕ (Сотник, 2022; Царик, 2017)

Форма власності	Тип організації ССЕ
Одноосібне володіння	Соціальні підприємства, фонди
Партнерство / товариство	Соціальні підприємства, фонди, товариства взаємодопомоги, асоціації, кооперативи
Корпорація / акціонерне товариство	Кооперативи

В Іспанії суб'єктів третього сектору включають до ССЕ, якщо вони відповідають вимогам Закону про третій сектор соціальних дій (Закон 43/2015). Закон визначає, що ці суб'єкти діють із загальною метою захисту соціальних інтересів і неприбутковості, виникають унаслідок громадянської чи соціальної ініціативи та користуються повною автономією в управлінні й ухваленні рішень. Поняття третього сектору підкреслює його позицію між державним втручанням і ринком та охоплює організації, які не кваліфікують як суб'єктів приватного чи державного сектору (What is, 2023).

Вставка 2.1 *Історія розвитку організаційних форм ССЕ*

Іспанія була першою країною в Європі, яка ухвалила Закон про соціальну економіку у 2011 році та однією з перших затвердила національну урядову стратегію для організацій ССЕ. У 2015 році в регіоні Валенсія було підписано глобальну угоду про соціально-економічну трансформацію «l'Acord del Botànic», що вміщувала середньостроковий стратегічний план трансформації Валенсії, згідно з яким економіка повинна бути структурована за десяти стратегічними сферами, включаючи сферу «Сприяння створенню сталої зайнятості та соціальної економіки». У жовтні 2017 року Кооперативна рада Валенсії

(Consejo Valenciano de Cooperativismo) схвалила перший дворічний план підтримки та сприяння кооперативному руху Валенсії (2018–2019 рр.), який називають «Кооперативи Фент». Ця конкретна політика була розроблена для підтримання кооперативів у всій Валенсії та узгоджена з національною та міжнародною державною політикою, такою як Стратегія «Європа 2020», планом розвитку сільських районів, територіальною стратегією та Планом розвитку підприємництва Валенсії (New, 2023).

2.2 Асоціації або добровільні організації

Асоціація або добровільна організація є самоврядним, незалежно сформованим колективом осіб, які добровільно об'єдналися для вчинення дій на користь громади; цю організаційну форму не створюють для одержання фінансової вигоди (The non-profit, 2003).

Асоціації або добровільні організації мають спільні характеристики, такі як обмеження щодо розподілу і використання добровільних внесків. Ці організації є самоврядними, тобто мають власні внутрішні органи управління й не підлягають контролю з боку уряду чи приватних організацій. Обмеження щодо розподілу передбачає, що цим організаціям заборонено розподіляти надлишки (прибутки) від діяльності власникам або будь-якій особі, яка здійснює контроль над організацією. Цим суб'єктам дозволено отримувати прибуток, але він повинен використовуватися для досягнення цілей організації та не може давати фінансову вигоду власникам. У цьому сенсі ці організації також називають неприбутковими (Salamon & Anheier, 1992).

Юридичне визнання асоціацій або добровільних організацій значно відрізняється в різних країнах. В окремих державах або регіонах ці суб'єкти визнають через спеціальні юридичні форми, такі як l'Association Sans But Lucratif (або Vereniging Zonder Winstoogmerk) у Бельгії,

l'Association Loi 1901 – у Франції та ін. (Anheier & Knapp, 1990).

2.3 Кооперативи

Кооператив – це автономне об'єднання фізичних та/або юридичних осіб, які добровільно об'єдналися для задоволення своїх спільних економічних, соціальних і культурних потреб та прагнень через підприємство, що перебуває в спільній власності та керується демократичним способом. За деяких обставин об'єднання ресурсів між членами кооперативу надає їм товари або послуги кращої якості, за кращою ціною або загалом, за кращих умов, ніж ті, які пропонували б інші фірми чи держава. Розрізняють різні типи кооперативів, а саме виробничі, робітничі, споживчі та багатосторонні кооперативи (Guidelines, 2018; Cooperative, 1995; Hansmann, 1999).

У кооперативах члени мають подвійний статус як співвласників кооперативу, так і користувачів його товарів та послуг, що впливає на процеси ухвалення рішень і розподіл надлишків. Члени кооперативу роблять внесок у капітал своїх кооперативів, купуючи акції, а також одержують безпосередню вигоду від його товарів і послуг як користувачі – виробники, працівники чи споживачі (Hansmann, 1999).

Вставка 2.2 Німецькі кооперативні організації

Німеччина має довгу історію кооперативного руху, що тягнеться з початку 1800-х років, коли кооперативні організації створювали для задоволення потреб як місцевих жителів, так і для вирішення проблем суспільства.

Кооперативні банки. Майже 1 200 місцевих народних банків і банків Райффайзен (Volksbanken і Raiffeisenbanken) складають основу німецької кооперативної фінансової мережі (Finanzverbund) з понад 30 млн клієнтів в усьому світі. Банки організовані на місцевому рівні,

підтримують міцні зв'язки зі своїми регіонами та вважають себе партнерами місцевих малих і середніх підприємств.

Сільські кооперативи. У сільському господарстві та харчовій промисловості Німеччини діє близько 3 000 кооперативних підприємств. Вони забезпечують фермерів виробничим обладнанням і купують їх сільськогосподарську продукцію для перероблення, включаючи 70 % усього молока, виробленого в Німеччині.

Купівельно-збутові кооперативи. Існує понад 1 000 дрібних кооперативів із купівлі та маркетингу, які здебільшого обслуговують роздрібних торговців, майстрів і фрилансерів. Ці кооперативи, пов'язані з малими та середніми підприємствами, є ефективним засобом співпраці в закупівлях та маркетинговій діяльності, щоб малі й середні бізнес-суб'єкти могли конкурувати з великими конгломератами (New ecomomics, 2023).

Як співвласники кооперативу його члени мають рівні права голосу незалежно від свого внеску в капітал та отримують обмежену компенсацію, якщо така є, відповідно до наявного капіталу. Залежно від країни цей ліміт або визначається законодавством про кооперативи, або встановлюється самим кооперативом. Члени кооперативу можуть одержати вигоду від розподілу надлишку – у формі знижки, дисконту чи бонусу – пропорційно сумі операцій із кооперативом. Надлишки розподіляють «для будь-якої або всіх із таких цілей: розвитку кооперативу, можливо, за допомогою створення резервів; одержання вигоди членами пропорційно їх операціям із кооперативом; підтримки інших заходів» (Hansmann, 1999).

2.4 Взаємні товариства (товариства взаємодопомоги)

Взаємне товариство (товариство взаємодопомоги) – це організація, якою володіють і керують її члени та яка служить їх інтересам. Товариства взаємодопомоги можуть мати форму груп самодопомоги, дружніх товариств і кооперативів. Взаємні товариства

виключають володіння акціями, оскільки вони об'єднують членів, які прагнуть надавати спільні послуги, від яких усі виграють. Вони широко представлені в секторах страхування та охорони здоров'я (Noya & Clarence, 2007).

Взаємні товариства – це групи розподілу ризиків, що об'єднують членів спільноти, представників професії, галузі чи географічного регіону. Вони створені, щоб забезпечити солідарні відповіді на такі проблеми, як непрацевдатність, доступ до фінансів, підтримка здоров'я й старості. Взаємні товариства прагнуть забезпечити своїх членів соціальним захистом, гарантувати взаємодопомогу та солідарність в обмін на внески відповідно до їх можливостей (Bode, 2000). Як і кооперативи, взаємні товариства переслідують інтереси своїх членів, але ці організації не мають капіталу, а їх кошти є неподільними. Як і некомерційні організації, товариства взаємодопомоги здебільшого не можуть розподіляти надлишки своїм членам (Defourny, 2010).

Створення держав загального добробуту в деяких регіонах світу кардинально змінило роль, яку відігравали взаємні товариства, особливо після Другої світової війни. Деякими ризиками, такими як хвороба й старість, виявилось більш ефективно керувати за допомогою широкомасштабних систем, що спираються на велику кількість членів і взаємну підтримку. Це привело до створення в Європі схем обов'язкового державного страхування, доповнених взаємними товариствами, які надавали додаткові послуги із соціального захисту (Noya & Clarence, 2007).

Вставка 2.3 Взаємні товариства (товариства взаємодопомоги) у країнах ЄС

У Данії, Франції, Італії та Іспанії взаємні товариства об'єднали свою діяльність із медичного страхування з організаціями, які займаються управлінням установами охорони здоров'я та соціального забезпечення. Взаємні товариства є важливим інструментом для розподілу ризиків між окремими особами в деяких регіонах і переживають відродження в інших (Noya & Clarence, 2007).

У деяких країнах, наприклад, у Німеччині й Нідерландах, інтерес до взаємних товариств був відновлений у відповідь на недоліки встановлених державних і приватних механізмів страхування (Vriens & De Moog, 2020). Незважаючи на різні форми державного страхування, деякі групи населення можуть залишатися виключеними з цих систем, наприклад групи високого ризику, безробітні, неофіційно влаштовані працівники або мігранти. Тому нові товариства взаємного страхування з'являються насамперед серед цих недостатньо або зовсім не застрахованих груп населення (Vriens et al., 2019; Guidelines, 2018).

2.5 Громадські фонди

Громадські фонди – це філантропічні організації, які організуються та функціонують переважно як постійне зібрання цільових коштів окремої особи або групи людей; доходи від них використовують для довгострокової вигоди певної групи людей або суспільства загалом (Noya & Clarence, 2007).

Фонди служать громадським цілям і діють як некомерційні організації, будучи як суб'єктами надання грантів, які підтримують інші організації, так і постачальниками соціальних, медичних і культурних послуг. Фонди використовують приватні фінансові та нефінансові ресурси для благодійних цілей або суспільних

благ. Таким чином, фонди встановлюють важливий зв'язок між приватним і некомерційним секторами, будучи одержувачем приватного капіталу та спонсором неприбуткових організацій (Noya & Clarence, 2007). Фонди також характеризуються неприбутковими обмеженнями розподілу й не можуть розподіляти прибуток або бути джерелом особистого збагачення для своїх засновників, директорів або менеджерів (Salamon & Anheier, 1992). Фондами керує рада директорів, яку призначають засновники; їх не можуть контролювати уряд на будь-якому рівні, корпорації, асоціації чи окремі особи. Залежно від національного законодавства фонди можуть бути визначені як організації, що надають гранти, або як грантові та діючі фонди, наприклад, як у Чехії, Естонії та Угорщині (Noya & Clarence, 2007).

Вставка 2.4 Особливості функціонування громадських фондів у країнах ЄС

Деякі країни, наприклад Велика Британія, не мають жодних юридичних відмінностей між фондами та іншими формами благодійних організацій. Деякі країни створили кілька правових форм, наприклад, Франція, яка нараховує вісім різноманітних правових форм і механізмів для визнання різних типів фондів, це, наприклад, фонд суспільної користі (*fondation reconnue d'utilité publique*), фонд бізнесу (*fondation d'entreprise*), фонд дотацій (*fonds de dotation*) та фонд лікарні (*fondation hospitalière*) (Jung et al., 2018).

У багатьох країнах, таких як Сполучене Королівство та Сполучені Штати, правове поле складається з малої кількості фондів, наділених великим капіталом. У Бельгії ця сфера охоплює невелику кількість фондів, наділених великим капіталом, і налічує велику кількість дрібних фондів (Mernier & Xhaufclair, 2017). Прийнято вважати, що невеликі фонди базуються на місцевому рівні, тоді як великі фонди працюють на національному або міжнародному рівні (Jung et al., 2018).

Внутрішні характеристики фондів, такі як їх розмір, профіль їхніх засновників, способи діяльності та наявні ресурси, також пояснюють різноманітність у цій галузі (Jung et al., 2018).

2.6 Соціальні підприємства

Соціальне підприємство – це суб'єкт господарювання, який займається виробництвом та продажем товарів і послуг, його основною метою є не максимізація прибутку для власників, а його реінвестування для подальшого досягнення суспільних цілей. Спочатку соціальні підприємства переважно вважали такими, що вирішують проблеми зайнятості, надаючи роботу та можливості навчання вразливим групам населення. Їх фокус поступово розширився до досягнення суспільних цілей у загальних інтересах або інтересах конкретних уразливих груп. Сьогодні соціальні підприємства можуть використовувати ринкові механізми для створення соціальної й економічної цінності в різних секторах (Social, 2020).

Вставка 2.5 Термінологічні особливості визначення соціальних підприємств у різних країнах

У світовій науковій літературі є низка термінів, які вживають як синоніми, серед яких соціальне підприємництво, соціальне підприємство та соціальний підприємець. Проте, з огляду на відмінності в політичному, економічному, соціальному та культурному середовищах країн світу дефініція «соціальне підприємництво» трактується по-різному. Так, у США під соціальним підприємництвом розуміють насамперед бізнес, що дає змогу отримати прибуток, до якого відносять як комерційні, так і некомерційні організації. В країнах Європи під соціальним підприємництвом розуміють прибуткову діяльність, здійснювану за участі бенефіціарів (осіб, на яких спрямована соціальна допомога). Для них створюють нові робочі місця, в окремих випадках у них є можливість стати співзасновником підприємств. У Великобританії соціальне підприємство зазвичай має форму громадського кооперативу чи асоціації, яка надає послуги з догляду за нужденними. На відміну від комерційного підприємництва основними є соціальні аспекти, вторинною є економічна ефективність (Соціальна, 2018).

Соціальні підприємства можуть набирати різноманітних правових форм і статусів, що відображають їх особливості. Правова форма – це основоположна правова структура, прийнята організацією, наприклад асоціацією, кооперативом або взаємним товариством тощо (Social, 2020), тоді як правовий статус може бути прийнятий кількома правовими формами на основі відповідності певним критеріям.

Деякі країни створили певну правову форму для соціальних підприємств (наприклад, соціальні кооперативи у Польщі). Інші країни затвердили правовий статус організацій SSE, який може набрати однієї або декількох правових форм. Наприклад, в Італії до правового статусу «соціального підприємства» можуть застосовувати будь-які правові форми; в Люксембурзі йому можуть відповідати заздалегідь визначені правові форми (включаючи кооперативи та товариства з обмеженою відповідальністю); в Бельгії – лише кооперативи; а в Латвії лише компанії з обмеженою відповідальністю можуть претендувати на юридичний статус «соціального підприємства» (Social, 1999).

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНЕ ТА СОЛІДАРНЕ ФІНАНСУВАННЯ ПРОЄКТІВ

3.1 Поняття соціально-солідарного фінансування та передумови його виникнення.

3.2 Джерела фінансування проєктів із залученням соціально-солідарного фінансування.

3.3 Механізми соціально-солідарного фінансування.

3.4 Зміцнення ролі соціально-солідарного фінансування в бізнес-секторі.

3.1 Поняття соціально-солідарного фінансування та передумови його виникнення

У доіндустріальному суспільстві соціальним забезпеченням осіб, які витребували особливого ставлення, опікувалися члени сім'ї, а також корпорація, до якої належав індивід (церква, цех, селянська громада тощо). З бурхливим розвитком промисловості в другій половині ХІХ ст. соціальне забезпечення поступово перейшло до рук держави, яка сьогодні заходами соціального законодавства втручається в економічні відносини й вимагає від роботодавців соціального захисту працівників на випадок хвороби, інвалідності, на старість тощо. З плином часу виникають нові форми соціального захисту, що потребують регулювання та контролю. Наразі соціальний захист означає не лише допомогу у складних життєвих ситуаціях, а й різноманітні методи підтримки та розвитку суб'єктів господарювання, які здійснюють свій внесок у досягнення Цілей сталого розвитку, на локальному й глобальному рівнях. Зважаючи на швидкі темпи розбудови усіх сфер

економічної діяльності в ХХІ ст. й відповідно загострення конкурентної боротьби, виникає необхідність постійно підвищувати конкурентоспроможність компаній. Цього можна досягти багатьма способами, проте кожний із них потребує певного фінансування. Оскільки фінансові можливості держави є обмеженими, суб'єкти господарювання змушені шукати інші джерела коштів. У цьому контексті актуальним є залучення механізмів соціально-солідарного фінансування для отримання фінансової й ресурсної допомоги під час реалізації новітніх соціальних проєктів та ідей.

Соціально-солідарне фінансування доцільно розглядати як складну систему фінансових операцій, що має на меті підтримку перспективних та економічно ефективних проєктів з урахуванням соціальних аспектів, забезпечуючи балансування показників соціальної й економічної ефективності. Ключовим компонентом соціально-солідарного фінансування є соціальний вектор, спрямований на реалізацію соціально необхідних та суспільно корисних заходів. Важливими елементами соціально-солідарного фінансування є також взаємодопомога та відносини, які будуються на довірі.

Оскільки соціально-солідарне фінансування зосереджується на людях та соціальних відносинах, воно постає як інструмент людського й соціального розвитку. Різноманітні механізми та форми соціально-солідарного фінансування намагаються охопити бідних і маргіналів, сприяти створенню «гідних» робочих місць, підтримуючи малий бізнес, пристосовувати послуги до споживачів, збільшувати вигоди для них та їх сімей, гарантувати відповідальність солідарних фінансових установ перед своїми працівниками, клієнтами, громадою та навколишнім природним середовищем. Соціально-солідарне фінансування є особливо ефективним видом

фінансування, оскільки він відповідає локальним соціальним потребам та зміцнює стабільність громад, а також є менш уразливим до змін і криз, що є істотною перевагою в сучасному світі (Бондар, 2017). Отже, соціально-солідарне фінансування – не просто комерційні транзакції, що є анонімними та невизначеними; вони пов'язані з підпорядкуванням економічних процесів інтересам розвитку людини (Дерев'янка та ін., 2014).

Соціально-солідарне фінансування впливає на етапи процесу ухвалення фінансових рішень та різні форми соціалізації, що сприяють налагодженню стосунків на основі довіри. Відкритість і своєчасність надання вичерпної інформації також повинні допомагати позичальникам одержати чіткі уявлення про умови фінансування проєктів. Це особливо актуально для України, де економічне середовище є суперечливим і незбалансованим (Мельник, 2013; Бондар, 2017; Ільчук, 2015; Смоленніков, 2015).

Ефективність соціально-солідарного фінансування залежить від наявності чітких правил, а основне – їх додержання, що є запорукою успішної реалізації проєктів ССЕ. Саме соціальна складова фінансування визначає ключову роль та надає особливого статусу соціально-солідарному фінансуванню. Чітке виконання всіх правил дає змогу створити платформи з фінансування задоволення різноманітних потреб, зменшити боргове навантаження позичальника, полегшити доступ до ресурсів (Дерев'янка та ін., 2014). Доречно наголосити на тому, що соціально-солідарне фінансування ґрунтується саме на партнерських стосунках між усіма суб'єктами фінансового процесу, що є гарним тригером для розвитку економіки загалом.

Соціально-солідарне фінансування передбачає взаємодію найрізноманітніших структур: громадських організацій, асоціацій, товариств взаємодопомоги, кооперативів, фондів тощо. Їх функціонування

характеризується спільним управлінням, обмеженням прибутку заради задоволення соціальних потреб (збереження соціальних цінностей, поширення принципів солідарності і співробітництва). Визнання та широке використання соціально-солідарного фінансування зумовлено його ключовими ідеями, що відображають прагнення людини до соціальної справедливості, рівноправ'я, збереження якості довкілля тощо (Бондар, 2017; Дерев'янка та ін., 2014).

3.2 Джерела фінансування проєктів із залученням соціально-солідарного фінансування

Загалом, принаймні теоретично, організації ССЕ можуть використовувати різні джерела фінансування. Це кошти приватних осіб, компаній, які здійснюють соціально-солідарне фінансування, неурядових агенцій, приватних комерційних корпорацій, програми державного фінансування та ін. У таблиці 3.1 наведено перелік основних джерел фінансування проєктів та організацій ССЕ.

Таблиця 3.1 – Основні джерела соціально-солідарного фінансування (побудовано на основі (Бондар, 2017; Дерев'янка та ін., 2014; Мельник, 2013; Петрушенко, 2014; Сотник, 2022))

Джерело	Характеристика джерела
1	2
Фізичні особи	Капітал, який постачають приватні особи, переважно у формі пожертв чи невеликих інвестицій. Останнім часом такі нові технології, як інтернет-платформи для краудфандингу, сприяють більшому поширенню кредитів та підвищують потенціал цього джерела капіталу

Продовження таблиці 3.1

1	2
Учасники, акціонери, інші зацікавлені сторони	Капітал, що постачають члени або власники компанії різноманітними способами (акції, включаючи кооперативні акції, членські внески, пожертви, позики тощо)
Фонди та філантропічні організації	Капітал, який постачають зазначені суб'єкти, формується з отриманих ними доходів від інвестування активів на ринках акцій та облігацій і використовується на виплату дивідендів і відсотків за виконання соціальних місій. Новітніми тенденціями в цьому секторі є зсув у бік форм та інструментів венчурної філантропії й імпаکتного інвестування, що поєднують індивідуальну стратегію фінансування з нефінансовими послугами, розбудовою організаційного потенціалу й вимірювання ефективності за допомогою застосування методів ризикового капіталу для фінансування соціальних підприємств
Фінансові посередники	Капітал, що постачають етичні та соціальні банки, інші фінансові посередники, які надають кредити лише тим компаніям ССЕ, що відповідають соціальним місіям посередників. Зазвичай банки поряд зі своєю основною діяльністю реалізують благодійні проекти, розробляють і пропонують конкретні лінійки продуктів для організацій ССЕ
Державні органи влади	Капітал, який постачає держава в межах реалізації програм соціально-економічного розвитку у формі субсидій, грантів, позик, державних гарантій, інших форм державно-приватного партнерства (наприклад, оренда чи передавання державних будівель або інших активів у користування компаніям ССЕ). Ці схеми допомагають організаціям ССЕ будувати доступне житло, об'єкти локальної інфраструктури, запускати або розширювати програми, що сприяють зростанню добробуту громади

Для багатьох суб'єктів, зазначених у таблиці 3.1, соціально-солідарне фінансування потребує набуття

додаткових компетенцій та виконання додаткових функцій з урахуванням особливостей різних позичальників – організацій ССЕ. Наприклад, щоб скласти профіль фінансування проєкту ССЕ, фінансові посередники повинні розуміти та оцінювати соціальні аспекти діяльності компанії-позичальника. Суб’єкти соціально-солідарного фінансування повинні адекватно оцінювати соціальну місію організації ССЕ та її наслідки, включаючи більш тривалий термін, необхідний для отримання прибутку, а також специфічні ризики інвестицій (Дерев’янка та ін., 2014; Bateman, 2010).

3.3   Механізми   соціально-солідарного фінансування

Оцінювання соціальних проєктів тісно пов’язане з вибором механізмів соціально-солідарного фінансування, характеристика яких подана в таблиці 3.2. Вибір конкретної форми соціально-солідарного фінансування з їх різноманітності повинен ґрунтуватися на аналізуванні переваг та недоліків, особливостей застосування під час реалізації проєктів, прагнень та очікувань стейкхолдерів тощо.

Таблиця 3.2 – Основні різновиди механізмів соціально-солідарного фінансування

Механізм соціально-солідарного фінансування	Характеристика
1	2
Громадські (кооперативні) акції	Акціонерний капітал, що не підлягає передаванню; форма акціонерного капіталу, унікальна для кооперативів і громадських товариств (Community shares, 2023)

Продовження таблиці 3.2

1	2
Соціальні облигації	Дохідні облигації, що залучають кошти для нових та наявних проєктів із позитивними соціальними результатами (Hilbrich, 2021)
Пожертви	Є подарунком для благодійності, гуманітарної допомоги або користі справи (Donation, 2023)
Гранти	Фінансові ресурси, які надають у дар від грантодавця (Сотник, 2022)
Позики	Кошти, що надають фінансові установи на зворотній основі (Сотник, 2022)
Субсидії	Прямі (наприклад, готівкові платежі) або непрямі (наприклад, податкові пільги) вигоди, які надає особі, підприємству чи установі зазвичай уряд для усунення певного тягаря за умови відповідності загальним інтересам суспільства або просування соціальних благ чи економічної політики (Subsidies, 2023)
Мікрофінансування	Вид банківської послуги, що надають безробітним або малозабезпеченим особам, або групам, які інакше не мали б іншого доступу до фінансових послуг (Сотник, 2022; Microfinance, 2023)
Партиципативний бюджет (бюджет участі, громадський бюджет)	Частка місцевого бюджету, яку використовує безпосередньо громада міста на реалізацію ініціатив його мешканців на конкурсній основі (Бондар, 2019; Сотник & Ус, 2018)
Соціальні фондові біржі	Електронні торгові платформи, що дозволяють соціальному бізнесу залучати капітал через етичних інвесторів, готових інвестувати в підприємства, що мають подвійну корпоративну та соціальну місію (Bandini, 2023)
Капітал терпимості	Акціонерний або борговий капітал, який його власники інвестують із метою одержання вигід, характерних для довгострокових інвестицій. Водночас інвестори не вилучають своїх інвестицій навіть за несприятливих короткострокових умов для підприємства (Сотник, 2022; Deeg & Hardie, 2016)

Продовження таблиці 3.2

1	2
Державно-приватне партнерство	Побудова ділових взаємовідносин між державою та приватними структурами, що передбачає об'єднання зусиль для задоволення суспільних потреб, об'єднання можливостей державного регулювання й приватного сектору для реалізації спільних проєктів, орієнтованих на вирішення соціальних, екологічних та інших проблем громад (Бондар, 2019)
Міжнародні кредитні і грантові програми	Фінансові ресурси міжнародних організацій, які надають суб'єктам ССЕ на зворотній (кредити) або незворотній (гранти) основі для реалізації суспільно значущих проєктів (Бондар, 2019)
Краудфандинг	Технологія залучення мікроінвестицій за допомогою спеціалізованих інтернет-платформ для реалізації різноманітних проєктів (Смоленніков, 2015; Сотник, 2022)
Краудінвестинг	Альтернативний фінансовий інструмент для залучення капіталу до стартапів та підприємств малого бізнесу від широкого кола мікроінвесторів (Бондар, 2019)
Фандрайзинг	Збирання коштів неурядовими організаціями для благодійних цілей, підтримання соціально вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, тощо (Crowdfunding, 2023)
Венчурна філантропія	Застосування або спрямування принципів традиційного фінансування венчурного капіталу для досягнення благодійних зусиль (Венчурна філантропія, 2023)
Імпактне інвестування	Інвестиції, здійснені з наміром створити позитивний вимірний соціальний та екологічний вплив, поряд з отриманням фінансового прибутку (Сотник, 2022; Impact investing, 2023)
Етичне інвестування	Практика використання етичних принципів інвестора як основного фільтра для вибору інвестування в цінні папери (Сотник, 2022; Ethical investing, 2023)

Продовження таблиці 3.2

1	2
Соціальне фінансування	Інвестиції в проекти, що є необхідними для досягнення соціальних цілей, наприклад, таких, які входять до Порядку денного сталого розвитку. Впливаючи на вартість капіталу, соціальне фінансування може створювати стимули для фірм слідувати бізнес-моделям, що краще відповідають соціальним цілям (Hilbrich, 2021)

Отже, широка різноманітність механізмів соціально-солідарного фінансування дозволяє обрати найкращий інструмент для фінансового забезпечення реалізації конкретних проєктів ССЕ.

3.4 Зміцнення ролі соціально-солідарного фінансування у бізнес-секторі

Узагальнюючи результати проведеного аналізування сутності соціально-солідарного фінансування, характеристик джерел фінансування, особливостей різноманітних механізмів соціально-солідарного фінансування, доцільно виокремити такі причини зростання ролі соціально-солідарного фінансування в сучасному бізнес-секторі:

- тенденції до збільшення попиту на кваліфіковані особисті послуги. Для багатьох професій і секторів економічної діяльності, основою яких є безпосереднє спілкування з користувачами й що пов'язані з наданням особистих соціальних, медичних, освітніх та інших послуг, присутність організацій ССЕ традиційно є ключовою. Ці сектори у перспективі набуватимуть усе більшого значення в контексті розвитку економіки послуг. Саме тому створюють нові громадські організації та альянси з підтримання високого кваліфікаційного рівня працівників у

сфері ССЕ, які потребують особливого фінансування (Vodini et al., 2012; Петрушенко, 2014);

- багато послуг із соціально-солідарного фінансування надавали в минулому, особливо у країнах із давніми традиціями соціальної держави та потужним державним сектором. Проте сучасний кризовий стан державних бюджетів та їх песимістичні перспективи розвитку, зважаючи на наслідки пандемії COVID-19 та глобальний вплив російської агресії в Україні, свідчать про те, що модель державного соціально-солідарного фінансування вже не є стійкою. Існують довгострокові структурні фактори, що призводять до збільшення попиту на послуги соціального характеру, і відповідь на ці потреби повинна бути надана за рахунок мобілізації приватних ресурсів у контексті соціально-солідарного фінансування;

- зростання соціальної нерівності в сучасному суспільстві загострює питання соціальної інклюзії. Організації ССЕ, що залучають механізми соціально-солідарного фінансування, часто спеціально створюють для надання можливостей освіти й розвитку, нових робочих місць для зростаючої кількості соціально незахищених верств населення, які перебувають у складних життєвих обставинах або позбавлені права працювати на загальному ринку праці. Можливості працевлаштування, які надають за рахунок соціально-солідарного фінансування, дозволяють вирішувати проблеми соціальної адаптації мігрантів та біженців, осіб із фізичними або психічними вадами тощо. Це особливо актуально як для вимушених внутрішніх переселенців і ветеранів в Україні через війну, що відбувається на її території, так і для ЄС, який лише впродовж 2022 року прийняв кількомільйонний потік українських біженців.

На додаток до своїх консолідованих функцій соціально-солідарне фінансування має значний потенціал

для створення робочих місць у нових секторах економіки, особливо там, де робочі місця мають високий рівень соціалізації та впливу на суспільні відносини. Іншими словами, перед перетвореннями, що змінюють світ праці, саме SSE забезпечує формування підвалин соціальної культури взаємозв'язків на різних рівнях економічних, соціальних та екологічних відносин.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

4.1 Сутність соціального партнерства.

4.2 Принципи соціального партнерства.

4.3 Механізми реалізації соціального партнерства.

4.4 Проблеми соціального партнерства та перспективи їх вирішення.

4.1 Сутність соціального партнерства

Результати діяльності підприємств у сучасній економіці великою мірою залежать від характеру взаємовідносин та ступеня взаємодії й співробітництва між його працівниками-колегами, між найманими працівниками та власником (адміністрацією) підприємства, між керівництвом підприємства та місцевими органами влади, а також від уміння сторін взаємовідносин налагоджувати продуктивну співпрацю, спільно й цивілізовано вирішувати проблеми, що виникають. Таким чином, особливого значення набувають сталі соціально-трудові відносини, що ґрунтуються на цінностях соціальної солідарної економіки.

Міжнародний досвід свідчить про доцільність та необхідність співробітництва найманих працівників і роботодавців через розвиток системи найманої праці з гарантованими соціальним страхуванням та зайнятістю, охороною праці. Передусім це потребує вдосконалення відносин власності та зближення інтересів роботодавця й найманого працівника на основі соціального партнерства, яке впродовж декількох останніх десятиліть з успіхом

здійснюється в європейських країнах та є складовою соціальної солідарної економіки.

Соціальне партнерство може бути визначене як ідеологія, форми та методи узгодження інтересів різних соціальних груп із метою забезпечення їх конструктивної взаємодії (Ільч & Акіліна, 2020). Соціальне партнерство може також розглядатись як система стосунків між роботодавцями та робітниками, за якої в межах соціального миру забезпечується узгодження найважливіших соціально-трудоових інтересів (Лаухіна та ін., 2020).

Ідеологія соціального партнерства полягає в тому, що соціальні конфлікти між обома сторонами вирішуються не шляхом протистояння соціальних груп – учасників конфлікту, а встановленням соціального миру за допомогою «конфліктного співробітництва», виключаючи «конфліктне суперництво». Отже, основним методом вирішення соціальних конфліктів у межах соціального партнерства є компроміс на основі узгодження інтересів роботодавців і найманих працівників, а не протистояння й ліквідація приватної власності на засоби виробництва.

У реальному житті соціальне партнерство є альтернативою будь-якій диктатурі класу або особи і цивілізованим методом вирішення соціальних конфліктів на різних рівнях, тобто за нормами, які захищають інтереси обох сторін. Таким чином, основною метою соціального партнерства є забезпечення сталого еволюційного розвитку суспільства, запобігання створенню соціального напруження та будь-яким соціальним вибухам.

Вставка 4.1 Фактори сталого розвитку суспільства

Згідно з дослідженнями, проведеними П. Сорокіним у 20-х роках 20-го століття, найважливішими факторами сталого розвитку суспільства є рівень життя більшості населення та ступінь диференціації доходів. Якщо розрив у доходах і відповідно рівні життя різних верств суспільства великий і з часом зростає, то все більшої популярності набувають заклики до зміни влади, перерозподілу

власності з подальшою практичною їх реалізацією. Якщо ж більшість населення країни забезпечена харчуванням, житлом, предметами першої необхідності, а розрив у доходах між найбіднішими та найбагатшими членами суспільства не перевищує 7–10 разів, то в такому суспільстві можливість революційних соціальних змін зведена до мінімуму. Остання ситуація характерна для розвинених країн сучасного світу, отже, в цих країнах відсутні економічні передумови щодо порушення сталості існуючого соціального ладу (Процеси, 2014).

Крім економічних передумов сталого розвитку суспільства, не менш важливе значення мають психологічні та культурні передумови, зокрема, додержання соціальної справедливості під час вирішення конфліктів у суспільстві, врахування етнічних традицій, релігійних поглядів тощо. Урегулювання суспільних відносин у країнах ЄС на основі ідеології соціального партнерства за останні десятиріччя обумовило орієнтацію роботодавців і працівників на пошук соціальних компромісів. Сьогодні більшість населення цих країн схильна вирішувати суспільні проблеми раціонально, на основі чинних законів та правил (Карпіщенко, 2015).

На сучасному етапі розвитку суспільства соціальне партнерство як система стосунків містить такі основні їх напрями:

- відносини між працівниками – колегами;
- відносини між керівником та підлеглими;
- відносини між найманими працівниками й роботодавцями. Різновидом цих стосунків є відносини між профспілками й роботодавцями;
- відносини між роботодавцями й державними органами влади;
- відносини між найманими працівниками і державою (наприклад, з приводу політики зайнятості, соціальних пільг тощо);
- відносини між різними верствами населення (Карпіщенко, 2015).

Узгодження інтересів різних соціальних груп за наведеними напрямками є запорукою миру в суспільстві, проте процес узгодження інтересів сторін має

здійснюватися за певними правилами, тобто спиратися на принципи соціального партнерства.

4.2 Принципи соціального партнерства

Основу цивілізованих відносин, що складаються між партнерами в сучасному суспільстві, повинні складати принципи, вироблені Міжнародною Організацією Праці (МОП). До основних із них належать (Єсінова, 2017; Принципи, 2024):

- загальний і міцний мир може бути встановлений тільки на основі соціальної справедливості;
- брак у будь-якій країні належних умов праці робітників є перешкодою для інших країн, що бажають покращити становище трудящих;
- свобода слова та свобода об'єднання є необхідними умовами постійного суспільного прогресу;
- злидарство у будь-якому місці є загрозою для загального добробуту;
- усі люди, незалежно від раси, віри та статі, мають право на матеріальний добробут і духовний розвиток в умовах свободи й гідності, сталості в економіці та однакових можливостей;
- повна зайнятість і підвищення життєвого рівня.

Зазначені принципи мають універсальний характер і повинні враховуватися під час розбудови соціальних відносин на будь-якому рівні управління суспільством. На основі цих принципів національні, соціальні партнери всіх рівнів – загальнодержавних, регіональних, галузевих, виробничих – повинні також визначити свої принципи діяльності та чітко керуватися ними.

Перший принцип МОП передбачає дотримання умов соціальної справедливості в партнерських стосунках. Цей принцип є обов'язковим для застосування, оскільки саме він

запобігає виникненню соціальної напруженості та сприяє її зменшенню в суспільстві, зміцненню солідарних зв'язків. Слід зазначити, що в партнерських стосунках цього принципу слід дотримуватися обом сторонам. Зокрема, недотримання соціальної справедливості з боку роботодавця під час укладання колективного трудового договору з працівниками підприємства щодо перерозподілу прибутку підприємства між власником та найманими працівниками може призвести до негативного ставлення працівників до роботи, зниження продуктивності праці, збільшення обсягів бракованої продукції, порушення трудової дисципліни, страйків, підвищення плинності кадрів. З іншого боку, надмірні вимоги працівників щодо умов та оплати їхньої праці можуть примусити роботодавця замислитися щодо заміни наявного штатного персоналу іншим, менш вимогливим, або навіть повністю перепрофілювати підприємство.

Дотримання другого принципу вимагає врахування соціальними партнерами наслідків їхньої спільної діяльності, що можуть викликати подальший резонанс в інших компаніях, регіонах, країнах. Врахування цього принципу в соціальних партнерських стосунках запобігає утворенню негативної ланцюгової реакції, яка може виникнути внаслідок використання «прецеденту» іншими господарськими суб'єктами, місцевою владою, роботодавцями, урядом для задоволення власних інтересів та обмеження прав трудящих.

Пріоритетне значення мають свобода слова та свобода об'єднання, які забезпечують гласність та демократизм у партнерських стосунках. Вони і складають сутність третього принципу соціального партнерства. Визнання та гарантія права на об'єднання – обов'язкові умови існування партнерства, оскільки воно ґрунтується саме на паритетному функціонуванні одного партнера –

підприємця та іншого – профспілки як представника трудящих.

Вставка 4.2 *Переваги соціального партнерства на підприємстві*

В умовах ринкової економіки роботодавцеві потрібний злагоджений, стабільний, висококваліфікований колектив робітників, який може бути колективним радником і опонентом у процесі прийняття рішень у підприємницькій діяльності. Функціонування такого колективу працівників можливе лише за умови визнання роботодавцем прав робітників на об'єднання, на власну думку щодо подальшого розвитку підприємства.

Урахування позиції працівників компанії її керівництвом під час здійснення підприємницької діяльності забезпечує не лише самореалізацію працівників, а й реально допомагає підвищити ефективність виробництва:

- по-перше, працівники відчують особисту відповідальність за події, що відбуваються на підприємстві;
- по-друге, вони ставлять більш адекватні економічні вимоги до роботодавця, розуміючи необхідність витрачання коштів компанії не лише на підвищення їх зарплатні або суми сплачуваних дивідендів, а й на оновлення основних фондів, розширення виробництва;
- по-третє, працівники безпосередньо пов'язують ефективність своєї роботи на підприємстві з рівнем своїх доходів, гарантіями зайнятості й зростанням свого добробуту, що стимулює їх підвищувати продуктивність праці, брати активну участь у вдосконаленні виробництва, праці та управління.

Водночас профспілка має перейти просто від участі в управлінні компанією до спільного конструктивного вирішення разом з роботодавцем усіх проблем, що виникають не лише на підприємстві, але й у його зовнішньому середовищі, і стосуються соціально-трудова відносин.

Четвертий принцип МОП передбачає забезпечення працівників щонайменше мінімальним рівнем доходів, який дозволяє більш-менш гідно проіснувати працівникові та його родині. Отримання заробітної плати, не меншої за прожитковий мінімум, є гарантією соціального миру в суспільстві та знаходження конструктивних шляхів

взаєморозуміння між роботодавцями та найманими працівниками.

Виключення дискримінації найманих працівників за расовою приналежністю, віросповіданням, національністю, статтю, віком тощо гарантується п'ятим принципом соціального партнерства. Він ґрунтується на правах людини, визнаних у всьому цивілізованому світі. Недотримання цього принципу суперечить самій суті поняття «соціальне партнерство», тобто поведження сторін взаємовідносин «на рівних».

Шостий принцип МОП полягає в безумовному прагненні сторін – соціальних партнерів досягти соціального компромісу (оптимуму), який забезпечить або ж покращання наявного стану речей, або ж, щонайменше, збереже умови, які існували до виникнення конфлікту. Найвищою метою, згідно з цим принципом, є досягнення повної зайнятості в суспільстві та неухильне підвищення добробуту працівників.

Розглянуті принципи соціального партнерства МОП є загальноприйнятими і можуть використовуватися незалежно від особливостей ринку праці окремих країн, територій тощо. Проте принципи діяльності соціальних партнерів певної країни, регіону формуються і затверджуються з урахуванням зазначених міжнародних принципів, вітчизняної практики, традицій та історичного досвіду (Карпіщенко, 2015).

4.3 Механізми реалізації соціального партнерства

Механізми реалізації соціального партнерства в європейських країнах, які запроваджені і в Україні, мають певні особливості, що залежать від їх історії, традицій, культури тощо. Проте спільним елементом усіх наявних форм соціального партнерства є система трипартизму,

тобто наявності трьох сторін соціально-трудова взаємовідносин: підприємців, органу найманих працівників (зазвичай профспілки) та посередника – представництва уряду або виконавчих органів влади (держави) (Карпіщенко, 2015).

Ключовими моментами реалізації соціального партнерства в сучасному цивілізованому суспільстві є такі:

- проведення колективних переговорів;
- укладення колективних договорів;
- проведення взаємних консультацій та здійснення аудиту;
- вирішення колективних суперечок.

Проведення колективних переговорів між профспілкою та роботодавцем є важливим етапом розвитку партнерських відносин. Основними умовами здійснення колективних переговорів є дотримання принципів рівноправності сторін на переговорах, захисту та недопущення обмеження законних прав трудящих, довіри та взаємоповаги під час проведення переговорів, аргументованої критики опонента, відкритості й доступності рівноправних переговорів. Виконання розглянутих умов є запорукою успішних переговорів, досягнення соціального компромісу та конструктивних взаємовідносин.

Колективні переговори повинні завершуватися певною домовленістю, яка зазвичай набирає вигляду колективного договору або угоди. Обов'язковими елементами таких договорів та угод повинні бути додержання умов законодавства, проголошення рівноправності сторін договору або угоди, чітке визначення повноважень і міри відповідальності кожної сторони, добровільність прийняття й реальність виконання сторонами зобов'язань, викладених у договорі (угоді). Важливим моментом укладення колективного договору або

угоди є забезпечення мінімальних гарантій, зазначених у відповідних угодах вищого рівня управління, тобто договір або угода нижчого рівня не повинні погіршувати умови праці трудящих, оговорені угодами вищого рівня (Лаухіна та ін., 2020; Процеси, 2014).

Зміна внутрішнього й зовнішнього середовища підприємства, розвиток науково-технічного прогресу, підвищення продуктивності праці та інші фактори, що впливають на виробництво, обумовлюють необхідність своєчасного та адекватного коригування умов колективних договорів і угод шляхом проведення взаємних консультацій та аудиту сторонами – профспілкою й роботодавцем. Зазначені консультації та аудиторські заходи мають здійснюватися регулярно й системно для вирішення нагальних питань, що стосуються соціально-трудових відносин на підприємстві, а також контролю виконання колективних договорів та угод. Проведення взаємних консультацій і аудиту повинно ґрунтуватися на відповідальності сторін за надання недостовірної або взагалі ненадання інформації з проблем організації праці, гласності під час здійснення аудиту на підприємстві.

Розвиток соціально-трудових відносин у компанії не завжди супроводжується взаємними поступками профспілки та власника (адміністрації) у вирішенні соціально-виробничих питань, що призводить до виникнення колективних суперечок. Для їх вирішення на підприємстві створюють примирні комісії. До того ж спірні питання також можуть розглядатися трудовим арбітражем. Реалізація механізмів соціального партнерства у разі виникнення колективних суперечок передбачає застосування низки примирних процедур та засобів, запобігання страйкам як крайньому заходу вирішення проблем, а також щонайшвидше досягнення

взаєморозуміння сторін та підписання відповідної примирної угоди.

4.4 Проблеми соціального партнерства та перспективи їх вирішення

Соціальне партнерство найманих робітників і роботодавців у сучасних умовах ґрунтується на спільному розумінні необхідності здійснення соціальних реформ. Проте деякі інтереси роботодавців та найманих працівників є різноспрямованими, зокрема, під час розподілу коштів між фондом виробництва та споживання на підприємстві, встановлення норм праці, визначення джерел створення фондів соціального захисту тощо. Своєрідним арбітром у відносинах між роботодавцями та профспілками є держава, яка гарантує дотримання прав і свобод сторін – суб'єктів соціального партнерства, створює відповідну нормативно-правову базу, організовує та координує переговори, надає реальну допомогу у вирішенні трудових конфліктів (Ільїч & Акіліна, 2020; Процеси, 2014).

Послабленню напруженості у відносинах роботодавців і профспілок, а також зменшенню кількості трудових конфліктів значною мірою сприяє розвиток нових форм підприємництва, зокрема організацій ССЕ, за функціонування яких працівник є одночасно і найманим працівником, і співвласником підприємства, отримуючи за свою роботу не лише заробітну плату, й частину прибутку компанії. До таких форм слід віднести акціонерні товариства, колективні підприємства, кооперативи, де працівники мають право на участь в управлінні фірмою та отримання частини прибутку залежно від результатів господарської діяльності підприємства, є співвласниками засобів виробництва. Функціонування зазначених форм підприємництва посилює трудову мотивацію працівників,

забезпечує створення передумов підвищення продуктивності праці, гарантує збереження робочих місць за працівниками, сприяє кращому розумінню ними потреб виробництва, соціальній стабільності та, як наслідок, зменшенню кількості трудових суперечок.

Практика країн ЄС свідчить, що ступінь та перспективи розвитку соціального партнерства визначаються, по-перше, рівнем життя більшості населення, по-друге, ступенем диференціації його доходів, по-третє, рівнем децентралізації управління виробництвом, по-четверте, психологічними та культурними умовами на виробництві (Лаухіна та ін., 2020). Формування середнього класу суспільства зі стабільними доходами, який охоплює більшість населення, дотримання принципів соціальної справедливості та законності у соціально-трудовах відносинах забезпечує врегулювання трудових конфліктів мирним шляхом, орієнтацію населення на пошук соціальних компромісів та подальший розвиток системи соціального партнерства.

Значною мірою стимулювання розвитку соціального партнерства також забезпечується за рахунок децентралізації управління виробництвом. Розширення сфер компетенції органів управління різних рівнів, надання їм певної самостійності у вирішенні локальних проблем, зокрема трудових конфліктів та питань, сприяє більш оперативному врегулюванню суперечностей, що виникають, розробленню та проведенню запобіжних заходів, налагодженню психологічного контакту між учасниками трудових процесів, що відповідає цінностям соціальної солідарної економіки.

РОЗДІЛ 5

КООПЕРАТИВИ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

5.1 Сільськогосподарські кооперативи: переваги та розвиток в ЄС.

5.2 Управління сільськогосподарськими кооперативами в Україні.

5.3 Проблеми розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні.

5.4 Механізми формування житлових кооперативів на засадах солідарної економіки в Україні.

5.5 Європейський досвід розвитку будівельних кооперативів.

5.1 Сільськогосподарські кооперативи: переваги та розвиток в ЄС

Одним із найкращих механізмів для розвитку села й наповнення місцевих бюджетів є кооператив. Він є популярною моделлю організації рослинництва та тваринництва: наразі у світі створено понад 1 млн подібних господарств (Сільськогосподарські, 2022). Кооперативи створюють новий напрям розвитку економіки знизу вгору та сприяють сталому розвитку місцевих громад. Досвід коопераційного об'єднання дає впевненість в тому, що такі організації будуть самодостатніми та зможуть отримувати високі доходи завдяки своїй праці.

Головними перевагами сільськогосподарських кооперативів є чіткий та прозорий принцип організації і ведення бізнесу, збільшення економічних можливостей та зменшення господарських ризиків. Учасники, які входять

до складу сільськогосподарського кооперативу, зокрема фермери, можуть сприяти підвищенню врожайності та покращувати прибутковість виробництва, ефективність діяльності. Через це кількість подібних об'єднань у світі невинно зростає. Проте кооперативи не обмежуються лише здійсненням аграрної діяльності, а також можуть вирішувати й інші завдання. Так, наприклад, комунальні кооперативні об'єднання організують постачання електроенергії, а фінансові кооперативні структури здійснюють кредитно-фінансову діяльність.

Створення та розвиток сільськогосподарських кооперативів є підґрунтям для стабільного зростання показників (фінансових, сільськогосподарських, зокрема врожайності) діяльності місцевих громад. Саме завдяки кооперативам виробники мають можливість вийти на світові й міжнародні ринки задля реалізації своєї продукції та купівлі сировини за нижчими цінами. Як результат, підвищується конкурентоспроможність малих та середніх об'єднань, створюються передумови для стабільного економічного зростання регіону та підвищення добробуту населення (Сільськогосподарські, 2022).

Згідно з Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 1601-IX від 01.07.2021 р. «... основними цілями сільськогосподарської кооперації є:

1) підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції у сферах виробництва, переробки, заготівлі, закупівлі, зберігання, збуту, продажу сільськогосподарської продукції та ін.;

2) задоволення економічних, соціальних та інших потреб виробників сільськогосподарської продукції на основі поєднання їхніх особистих та колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку їх самоорганізації, самоврядування та самоконтролю;

3) розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції;

4) створення умов для зниження витрат виробників сільськогосподарської продукції у разі придбання необхідних ресурсів, здійснення виробничої та/або іншої господарської діяльності;

5) збільшення доходів виробників сільськогосподарської продукції» (Про сільськогосподарську, 2021).

Варто зауважити, що члени кооперативу порівняно з індивідуальними фермерами краще захищені від господарських ризиків. Вони націлені на отримання стабільного прибутку та підвищення ефективності діяльності завдяки тому, що одночасно є і власниками, і користувачами. Кооперативи реалізують свою продукцію та надають послуги самостійно, без допомоги посередників. Це також сприяє зростанню доходів та розширенню ринків збуту. Маючи в розпорядженні спільний капітал, учасники сільськогосподарських кооперативів легко впроваджують нові технології землеробства, які сприяють підвищенню продуктивності полів, скорочують видатки та зменшують ймовірність збитків довкіллю.

Отже, в основу кооперативних об'єднань покладено ідею самоокупності та саморозвитку. Відстоюючи спільні інтереси, учасники об'єднань допомагають один одному у виробництві та збуті продукції та відповідно розподіляють ризики між собою у разі їх настання.

Сільськогосподарська кооперація є вигідною в економічному і соціальному аспекті. Наприклад, визначення переваг та їх активне використання здійснює безпосередній позитивний вплив на зростання чистого прибутку та заощаджень. Інші фактори впливають опосередковано, наприклад, сприяючи встановленню справедливих цін на ринку, підвищенню якості продукції.

Проте переваги кооперативів можуть бути як коротко-, так і довгостроковими.

Накопичений країнами ЄС досвід у сфері розвитку сільськогосподарських кооперативів дозволяє виділити сильні та слабкі сторони їх формування (табл. 5.1).

Таблиця 5.1 – Сильні й слабкі сторони агрокооперативів у ЄС (адаптовано за (Iguar et al., 2008))

Країна	Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2	3
Іспанія	<ul style="list-style-type: none"> • Можливості для економічного розвитку в регіонах, де важко налагодити діяльність поза первинним сектором 	<ul style="list-style-type: none"> • Значна прив'язка до місцевої економіки зменшує свободу вибору стратегій планування та переміщення бізнесу з виробництва чи постачання, якою користуються інші форми підприємств
Фінляндія	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення максимальної прозорості в ланцюжку постачання їжі («від поля прямо до столу») 	-
Італія	<ul style="list-style-type: none"> • Тісні стосунки з виробниками-членами кооперативу. • Тісний зв'язок із місцевими органами самоврядування 	<ul style="list-style-type: none"> • Дефіцитне фінансування. • Невеликий розмір кооперативів
Словенія	<ul style="list-style-type: none"> • Міцні зв'язки з громадами та орієнтація на розвиток соціальної інфраструктури регіону, де розміщені кооперативи 	<ul style="list-style-type: none"> • Потреба в більшому капіталі. • Потреба в освіті та знаннях. • Необхідність кращої адаптації правової бази до особливих характеристик кооперативів

Продовження таблиці 5.1

1	2	3
Ірландія	<ul style="list-style-type: none"> • Створення цінностей кооперативного руху (етики та культури), відмінних від цінностей капіталістичних підприємств. • Отримання як комерційних, так і соціальних вигід простими людьми, коли вони є членами кооперативу 	-
Бельгія	<ul style="list-style-type: none"> • Скорочення експлуатаційних витрат завдяки співпраці. • Можливості для розширення діяльності таких секторів, як перероблення та дистрибуція. • Можливість більшої прозорості щодо відмінностей між цінами на виході з ферми та цінами, які сплачує кінцевий споживач 	<ul style="list-style-type: none"> • Потреба в джерелах фінансування. • Потреба в більших інвестиціях в інновації (Європейський інноваційний фонд), необхідність адаптації своїх продуктів до вимог сучасного маркетингу. • Слабкі маркетингові плани (є пропозиція щодо маркетингових досліджень та інституту підтримки для допомоги кооперативам)
Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> • Консолідація пропозиції та отримання доданої вартості при виробництві. • Право голосу членів кооперативу та їх участь у бізнес-політиці підприємства. • Можливість відстеження сільськогосподарської продукції 	<ul style="list-style-type: none"> • Серйозні обмеження джерел фінансування (внесків членів). • Необхідність мати справу з висококонцентрованою промисловістю дистрибуції продуктів харчування в ЄС

Продовження таблиці 5.1

1	2	3
Швеція	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення можливості для фермерів продавати свою продукцію за «справедливими» цінами та отримувати прибутки 	<ul style="list-style-type: none"> • Ризик опинитися під впливом обмежень, які не поширюються на конкурентів, коли йдеться про реструктуризацію бізнесу, закриття заводів тощо

Сільськогосподарські кооперативи зробили значний внесок у розвиток європейських сільських територій і продовжують виконувати цю місію в ЄС, 27 країн якого мають понад 35 000 кооперативів. Однак параметри, в яких розгортається поточний сценарій для європейського сільського господарства (глобалізація, лібералізовані ринки, концентрація системи розподілу, багатофункціональність сільського господарства, зміни споживчого попиту, протекціонізм тощо), змушують кооперативи переглянути свою роль і шукати нові способи успішного ведення бізнесу. Як організації, що об'єднують більшість європейських фермерів, вони також повинні переглянути послуги, які надають своїм членам, щоб полегшити їх роботу та збільшити доходи за рахунок перероблення й маркетингу (Iguar et al., 2008).

5.2 Управління сільськогосподарськими кооперативами в Україні

Аграрні об'єднання дозволяють фермерам контролювати ринки збуту продукції, привертати увагу великих представників ринку до своїх товарів, що підвищує рентабельність бізнесу індивідуальних фермерів. Розглянемо механізми створення та управління сільськогосподарськими кооперативами детальніше.

Для створення аграрного кооперативу необхідна ініціативна група, яка візьме на себе організаційну роботу, а також переконає у перевагах подібного об'єднання інших фермерів. Учасники майбутнього об'єднання мають обрати назву організації, визначити мету її створення та основні напрямки діяльності, тощо (Сільськогосподарські, 2022).

Згідно з Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 1601-ІХ від 01.07.2021 р. «... членом сільськогосподарського кооперативу може бути виробник сільськогосподарської продукції – юридична особа або фізична особа, яка досягла 16-річного віку. Юридична особа діє в сільськогосподарському кооперативі через свого уповноваженого представника. Кооператив зобов'язаний вести облік своїх членів та видавати кожному з них посвідчення про членство, у якому зазначають відомості про члена, розміри внесених ним вступного внеску та вкладу, а також іншу інформацію, передбачену статутом відповідного кооперативу. У такому разі під вступним внеском розуміють майновий або грошовий неповоротний внесок, розмір якого визначається статутом сільськогосподарського кооперативу і який зобов'язана внести особа в разі вступу (створення) до сільськогосподарського кооперативу. Вклад члена кооперативу передбачає грошовий чи інший майновий поворотний внесок, який вноситься засновником сільськогосподарського кооперативу при утворенні сільськогосподарського кооперативу, а членами та асоційованими членами – при вступі до такого кооперативу» (Про сільськогосподарську, 2021).

Крім того, задля вступу до сільськогосподарського кооперативу формується письмова заява, «що подається правлінню (голові) сільськогосподарського кооперативу. Особа, яка подала заяву про вступ до сільськогосподарського кооперативу, робить вступний внесок і вклад у

порядку та розмірах, визначених відповідно до статуту такого кооперативу» (Про сільськогосподарську, 2021).

Вставка 5.1 Вступ до сільськогосподарського кооперативу

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 1601-IX від 01.07.2021 р. «заява про вступ до сільськогосподарського кооперативу попередньо розглядається правлінням (головою) сільськогосподарського кооперативу, що приймає вмотивоване рішення з рекомендацією про прийняття або відмову у прийнятті особи, яка подала заяву, до кооперативу. Остаточне рішення про прийняття особи до кооперативу або про відмову у прийнятті ухвалюється загальними зборами такого кооперативу з урахуванням рекомендації правління (голови) сільськогосподарського кооперативу (Про сільськогосподарську, 2021).

Також, посилаючись на зазначений Закон, варто додати, що на підставі статуту сільськогосподарського кооперативу може бути ухвалено, «... що рішення про прийняття особи до кооперативу або про відмову в прийнятті приймається правлінням (головою) сільськогосподарського кооперативу. Рішення правління про відмову у прийнятті особи до кооперативу може бути оскаржено особою, яка подала заяву про вступ до кооперативу, до загальних зборів сільськогосподарського кооперативу» (Про сільськогосподарську, 2021).

З моменту, коли правління (голова) сільськогосподарського кооперативу задовольняє та підписує заяву потенційного учасника кооперативу, учасник об'єднання набуває прав та обов'язків члена сільськогосподарського кооперативу. Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 1601-IX від 01.07.2021 р. «... основними правами члена сільськогосподарського кооперативу є:

1) участь в управлінні сільськогосподарським кооперативом, право ухвального голосу на загальних зборах сільськогосподарського кооперативу, право обирати і бути обраним до органів управління;

2) користування послугами кооперативу в порядку, передбаченому статутом та Правилами внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу;

3) одержання патронажних дивідендів (для сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку);

4) одержання частини попередньо надлишково сплаченої вартості наданих таким кооперативом послуг відповідно до їх фактичної вартості (для сільськогосподарського кооперативу, що діє без мети одержання прибутку);

5) одержання дивідендів (для сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою одержання прибутку);

б) право на вихід із сільськогосподарського кооперативу та на одержання частки, цільового поворотного внеску у разі виходу з кооперативу в порядку та строки, визначені статутом такого кооперативу;

7) право вносити пропозиції щодо поліпшення роботи сільськогосподарського кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб;

8) право звертатися до органів управління, посадових осіб сільськогосподарського кооперативу із запитом, пов'язаним з членством у кооперативі, діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої звернення;

9) право отримувати повну інформацію про діяльність сільськогосподарського кооперативу, членом якого він є, у тому числі щодо річної фінансової звітності, бухгалтерської та іншої фінансової інформації кооперативу» (Про сільськогосподарську, 2021).

Обмеження в будь-якій формі прав членів сільськогосподарського кооперативу передбачено чинним законодавством України, статутом та Правилами внутрішньогосподарської діяльності кооперативу.

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 1601-ІХ від 01.07.2021 р. до

основних обов'язків членів сільськогосподарського кооперативу належать:

«1) додержання статуту та Правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу...;

2) участь у господарській діяльності кооперативу в порядку, передбаченому статутом та Правилами внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського кооперативу;

3) виконання рішень органів управління сільськогосподарського кооперативу;

4) сплата визначених статутом сільськогосподарського кооперативу внесків та вкладів у порядку та розмірах, визначених відповідно до статуту кооперативу» (Про сільськогосподарську, 2021).

До того ж чинним законодавством передбачено припинення членства у сільськогосподарському кооперативі у випадках:

«1) добровільного виходу на підставі поданої заяви;

2) несплати внесків та вкладу у порядку і розмірах, визначених відповідно до статуту сільськогосподарського кооперативу;

3) припинення участі в господарській діяльності сільськогосподарського кооперативу протягом шести місяців поспіль, якщо більший строк не встановлено статутом сільськогосподарського кооперативу;

4) смерті члена кооперативу – фізичної особи, визнання її померлою або безвісно відсутньою;

5) ліквідації члена кооперативу – юридичної особи;

б) припинення діяльності сільськогосподарського кооперативу» (Про сільськогосподарську, 2021).

Вставка 5.2 Припинення членства у сільськогосподарському кооперативі

За наявності вищенаведених підстав правління (голова) сільськогосподарського кооперативу приймає звернення члена

кооперативу про вихід зі складу кооперативу та формує вмотивоване рішення про припинення членства особи у сільськогосподарському кооперативі. Потім це рішення затверджується загальними зборами такого об'єднання.

Статутом сільськогосподарського кооперативу може бути заявлено, що рішення про припинення членства у сільськогосподарському кооперативі приймається лише правлінням (головою) сільськогосподарського кооперативу. Проте у разі незгоди рішення правління «... може бути оскаржено особою, стосовно якої прийнято відповідне рішення, до загальних зборів сільськогосподарського кооперативу» (Про сільськогосподарську, 2021).

Для забезпечення статутної діяльності кооперативи в Україні у порядку, передбаченому його статутом, формують «... пайовий, резервний, неподільний та спеціальний фонди. Пайовий фонд – майно кооперативу, що формується за рахунок паїв (у тому числі додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу. Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку й формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу. Цей фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається статутом кооперативу. Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної фінансової допомоги та за рахунок інших не заборонених законом надходжень для покриття можливих втрат (збитків). Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності і використовується за рішенням органів управління кооперативу» (Про кооперацію, 2022).

Органи управління сільськогосподарського кооперативу, їх повноваження, права, обов'язки, правила обрання

членів органів управління та дострокового припинення їх повноважень, порядок проведення загальних зборів сільськогосподарського кооперативу передбачаються статутом сільськогосподарського кооперативу з урахуванням вимог, установлених законодавством України.

Якщо до складу сільськогосподарського кооперативу входить менше ніж 20 членів, то функції правління сільськогосподарського кооперативу «... можуть бути покладені загальними зборами такого кооперативу на одноосібний виконавчий орган – голову сільськогосподарського кооперативу, а функції ревізійної комісії – на одноосібний орган контролю – ревізора. Сільськогосподарський кооператив може прийняти рішення про створення спостережної ради та інших органів сільськогосподарського кооперативу за участю членів, осіб, які не є членами такого кооперативу, та залучених експертів у порядку, передбаченому Статутом такого кооперативу. Органи управління сільськогосподарського кооперативу обираються серед членів такого кооперативу. Член сільськогосподарського кооперативу може бути обраний лише до одного органу управління сільськогосподарського кооперативу. Статутом сільськогосподарського кооперативу можуть бути передбачені обмеження щодо входження до складу одного або різних органів управління сільськогосподарського кооперативу членів сім'ї або близьких родичів» (Про сільськогосподарську, 2021).

Голова та члени правління сільськогосподарського кооперативу «обираються загальними зборами такого кооперативу на строк, визначений статутом сільськогосподарського кооперативу, але не більш як на п'ять років, а члени ревізійної комісії (ревізор), члени спостережної ради (за наявності) – не більше ніж на три роки. Повноваження членів органів управління сільськогосподарського кооперативу можуть бути достроково припинені за

рішенням загальних зборів такого кооперативу. Рішення, дії та бездіяльність органів управління сільськогосподарського кооперативу та членів таких органів можуть бути оскаржені членом сільськогосподарського кооперативу до вищого органу управління сільськогосподарського кооперативу, а рішення, дії та бездіяльність вищого органу управління сільськогосподарського кооперативу – в судовому порядку» (Про сільськогосподарську, 2021).

5.3 Проблеми розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні

Відродження й розширення кооперації на території України в умовах децентралізації та формування соціальної солідарної економіки створить перспективи для процвітання сільських громад і реформування аграрного сектору. Однак є певний перелік факторів, який створює перешкоди для успішного розвитку кооперації в сільському господарстві, зокрема:

- відсутність досконалої системи державного законодавства та підтримки сільськогосподарських кооперативів;

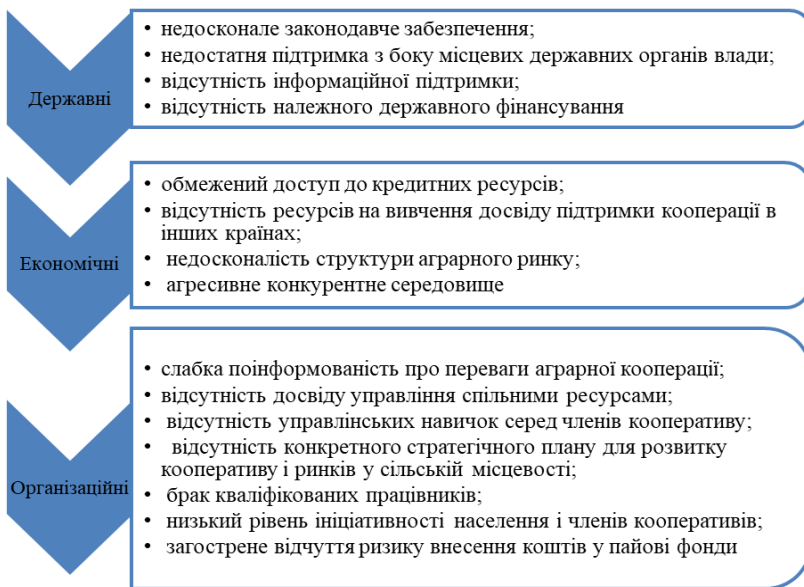
- брак компетентної допомоги виробникам продукції;

- відсутність мотивації в сільського населення та незацікавленість в організації сільськогосподарських кооперативів;

- слабкість соціального капіталу на селі;

- недостатньо фінансових ресурсів для створення та ефективного функціонування кооперативних об'єднань (Ярема, 2018).

Більш детально перешкоди розвитку сільськогосподарських кооперативів подані на рисунку 5.1.

Рисунок 5.1 – Фактори, що стримують розвиток сільськогосподарських кооперативів в Україні (побудовано на основі (Ярема, 2018))

Проблеми розвитку сільської кооперації підтверджуються незадовільною статистикою функціонування таких об'єднань. Так, на початку 2021 року в Україні було зареєстровано більш ніж 1 200 нових аграрних об'єднань, а їх частка на українському ринку сільськогосподарської продукції становила лише 1 % з динамікою до зниження (Ярема, 2018).

Є думка, що однією з перешкод у розбудові виробничих сільськогосподарських кооперативів є неможливість залучати найманих працівників, оскільки це передбачено принципами сільськогосподарських кооперативу, які закріплені у чинному законодавстві. Як наслідок, виробничому сільськогосподарському кооперативу важко реагувати на зміну кон'юнктури ринку, знижується

ефективність його роботи та зменшується рентабельність продукції. Як наслідок, сільськогосподарський кооператив втрачає перспективи та можливості для подальшого функціонування і в результаті припиняє свою діяльність або реорганізовується в інший вид господарського об'єднання (Ярема, 2018).

Набутий український досвід переконливо свідчить про те, що не стали результативними ані періодична фінансова підтримка, ані кваліфіковані консультації експертів, які надавались ініціативним групам і новоствореним сільськогосподарським кооперативам. Основні причини невдач полягають: по-перше, у недосконалому законодавстві у сфері сільськогосподарських кооперативів; а по-друге, в непослідовній державній політиці й передусім у неготовності самих сільськогосподарських товаровиробників бути учасниками обслуговувальних кооперативів. Отже, варто врахувати два аспекти, що мають визначальні та незалежні один від одного риси:

– по-перше, об'єктивну потребу бути членом сільськогосподарського кооперативу та фінансувати його діяльність,

– по-друге, реальну готовність організувати, а в подальшому всебічно співпрацювати зі своїми сільськогосподарськими кооперативами (сприяти їх економічному розвитку).

Поєднання зазначених факторів може створити підстави для втілення кооперативної ідеї в практику щодо обслуговування потреб малих і середніх сільськогосподарських виробників продукції. У протилежному разі об'єктивна потреба щодо їх об'єднання не буде мати логічного продовження, тобто не трансформуватиметься в успішний кооператив (Пантелеймоненко & Гончаренко, 2023).

Загальні інституціональні проблеми сільськогосподарської кооперації в Україні охоплюють:

- зміну порядку інституційної регламентації статусів сільськогосподарських кооперативів, що полягає у фактичному вилученні із законодавства узгоджувальних норм, які упорядковують функціонування виробничих кооперативів;

- упровадження законодавчих норм, спрямованих на реструктуризацію та реорганізацію систем кооперативних об'єднань у напрямку застосування поглибленої методики економічно-господарських принципів організації діяльності та характеру встановлення взаємовідносин між суб'єктами (Лупенко та ін., 2021).

Отже, наявних в Україні організаційно-економічних та правових умов недостатньо, щоб забезпечити розвиток сільськогосподарських кооперативів у селі. Водночас об'єднання селян у сільськогосподарські кооперативи може створити сприятливі умови для ефективного використання ресурсного потенціалу сільського господарства, створення робочих місць та досягнення соціального розвитку сільських громад. Узгодженість та зміцнення фермерських господарств і приватних виробництв продукції сприятиме надшвидкісному розвитку кооперативного руху у селі, який забезпечить зміни у структурній перебудові сільського господарства. Ураховуючи негативний вплив державних, економічних, організаційних факторів на діяльність сільськогосподарських кооперативів, виникає необхідність у впровадженні адекватних заходів з метою створення ефективних умов для розвитку аграрних кооперативів як невід'ємного структурного підрозділу агропромислового комплексу України (Ярема, 2018).

Більшість експертів з питань кооперації на етапі підготовки до створення кооперативу проводять науково-методичну роботу, спрямовану на виявлення лише

економічних потреб певного кола активних сільськогосподарських виробників продукції. Проте згідно з багаторічним практичним досвідом роботи з ініціативними групами цього виявляється недостатньо. Отже, створення дієздатного сільськогосподарського кооперативу можливе за умови виявлення та об'єднання зусиль ініціаторів задля максимального зменшення дії «факторів неготовності» до участі в сільськогосподарському кооперативі. При цьому «формулу» створення дієздатного кооперативу можна подати в такому вигляді (Пантелеймоненко & Гончаренко, 2023):

$$\text{(Потреба (N) + Готовність (R) = Співпраця (C).)}$$

Зауважимо, що фактор «Потреба (N)» охоплює комплекс сільських проблем та ризиків, що наявні у практиці сільськогосподарських виробників та ними враховуються. Ці проблеми нескладно виявити, спілкуючись з групою потенційних членів сільськогосподарських кооперативів. Виявивши та встановивши загальні для певної групи сільськогосподарських виробників господарські потреби (наприклад, постачання, збут, переробка), на практиці ініціативні групи із застосуванням своїх лідерських здібностей проводять загальні збори щодо реєстрації кооперативу та заходів щодо подальшого його функціонування. Проте такий підхід до створення сільськогосподарського кооперативу не є успішним вже на першому етапі та призводить до формального характеру існування організації.

Наступним фактором є показник «Готовність (R)», що відображає зацікавленість в бізнес-середовищі дрібних і середніх сільськогосподарських виробників. Часто виникають труднощі у виявленні цього фактору через наявність деяких прихованих аспектів, які мають соціально-психологічну природу, зокрема:

– флегматичний настрій переважної більшості сільськогосподарських виробників у зв'язку з нерозумінням важливості, сутності, переваг та можливостей господарської співпраці;

– домінуюча господарська неграмотність серед економічно активного населення аграрного сектору, зокрема нерозуміння переваг кооперативу як ефективного інструменту оптимізації ведення дрібного сільськогосподарського виробництва (Пантелеймоненко & Гончаренко, 2023).

Для визначення згаданих вище та інших можливих чинників для показника «Готовність (R)» на етапі організації сільськогосподарського кооперативу необхідно застосовувати спеціальні методики роботи з потенційними членами кооперативу. Ця діяльність є, безумовно, важливою, оскільки для більшості ініціативних груп сільськогосподарського кооперативу характерним є ефект ножиць між фактором «Потреба (N)» та фактором «Готовність (R)». Отже, є така закономірність: якщо збільшується кількість чинників «неготовності», то ініціативна група буде віддалятися від створення дієздатного сільськогосподарського кооперативу. Тобто наявність значної кількості чинників «неготовності» може привести ініціативну групу до рішення про недоцільність створення сільськогосподарського кооперативу (Пантелеймоненко & Гончаренко, 2023).

З урахуванням проведеного аналізу до основних шляхів стимулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів на сучасному етапі розвитку варто віднести:

1) удосконалення законодавчої бази, зокрема, усунення суперечностей між Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» та Податковим кодексом України щодо надання дієздатним кооперативам статусу неприбуткових організацій;

2) забезпечення державної підтримки кооперативів для формування міцної матеріальної бази;

3) запровадження спеціалізованої підготовки фахівців для забезпечення високого рівня професійних та кваліфікованих знань управлінського персоналу кооперативу щодо мети їх заснування, особливостей оподаткування та ведення господарської діяльності об'єднання, подальших шляхів їх економічного розвитку;

4) державне стимулювання розвитку кредитної кооперації в Україні та наявність державної системи гарантування вкладів членів кооперативів (подібною до гарантування вкладів комерційних банків) (Малік, 2009; Непочатенко, 2014; Суліменко, 2018).

5.4 Механізми формування житлових кооперативів на засадах солідарної економіки в Україні

Житлово-будівельний кооператив (ЖБК) – це юридична, некомерційна структура, яка виникла з метою забезпечення житлом членів кооперативу та їх родин шляхом будівництва або реконструкції жилого будинку та подальшої експлуатації й управління цим будинком за власні кошти кооперативу. ЖБК створюються при виконавчих органах місцевого самоврядування, підприємствах та організаціях на підставі списку осіб, що бажають вступити до кооперативу (Литвин та ін., 2014). Місце ЖБК серед інших наявних видів кооперативів, які належать до сфери послуг, подано на рисунку 5.2.

Громадяни, які вступають до ЖБК, проводять загальні збори учасників, на яких ухвалюють рішення про організацію діяльності кооперативу. Відповідні рішення, а також список громадян (із членами їх родин), які прагнуть вступити до ЖБК, затверджує виконавчий орган місцевого самоврядування. Свою діяльність ЖБК здійснює на підставі

статуту, який затверджують на чергових загальних зборах громадян, які вступають до такого кооперативу. Після реєстрації ЖБК у виконавчому органі місцевої громади кооператив отримує статус юридичної особи та набуває відповідних прав (Литвин та ін., 2014).

Рисунок 5.2 – Місце житлової кооперації серед інших видів кооперативів, що належать до сфери послуг (Литвин та ін., 2014)

Збори членів кооперативу обирають голову правління та ревізійну комісію. Згодом збори учасників затверджують проєкт, який одночасно погоджено з виконавчим органом і будівельною організацією. Розмір вступного внеску формується відповідно до зведеного кошторису на будівництво жилого будинку та надвірних будівель.

Якщо при підприємствах організуються кооперативи, то до них можуть прийматися працівники цих підприємств. Зазвичай працівники перебувають на обліку й пишуть заяву про вступ до кооперативу. У такому разі працівники, які є в списку, мають право вступати до кооперативу поза чергою. Для інших громадян передбачено доукомплектування, яке надає виконавчий орган місцевої

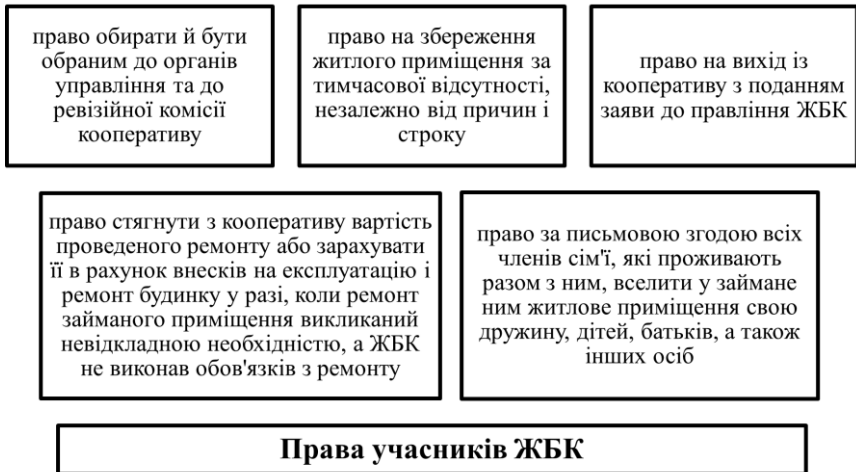
ради. З дозволу цього органу районної або міської ради при одному підприємстві може бути організований кооператив для працівників декількох підприємств, установ, організацій, розміщених у певному населеному пункті (Литвин та ін., 2014).

У системі ЖБК характерне використання будівельних заощаджень з утворенням двох фаз. Перша фаза будівельних заощаджень пов'язана з накопичуванням особистих грошових коштів учасників. Після формування будівельних заощаджень (зазвичай сума вкладів заздалегідь обумовлена та узгоджена) учасник кооперативу набуває права на кредит. Друга фаза будівельних заощаджень спрямована на процес кредитування, що повертає отриманий кредит.

Найчастіше система будівельних заощаджень може бути класифікована за двома типами: закритим та відкритим. Закрита система будівельних заощаджень полягає у фіксуванні відсоткових ставок за кредитом і їх збереженням упродовж усього строку дії договору, тоді як відкрита система будівельних заощаджень спрямована на встановлення гнучких відсоткових ставок. Вибір системи будівельних заощаджень передбачає надання, з одного боку, переваги та незалежності від зовнішніх джерел фінансування й високого контролю (переважно закрита система будівельних заощаджень), з іншого боку, вищому рівню ліквідності й великим розмірам фінансування (відкрита система будівельних заощаджень) (Орел, 2018).

Учасники ЖБК мають права та обов'язки, наведені на рисунках 5.3 і 5.4.

За наявності ордерів відбувається заселення квартир у будинках ЖБК. Ордери видає виконавчий орган місцевої ради. Особа, яка прийнята до складу ЖБК, за одностайним рішенням загальних зборів учасників ЖБК отримує в безстрокове користування окрему квартиру, яка

Рисунок 5.3 – Права учасників ЖБК (Литвин та ін., 2014)

Рисунок 5.4 – Обов'язки учасників ЖБК (Литвин та ін., 2014)

складається з однієї чи декількох кімнат відповідно до складу родини, сум її пайового внеску та граничного розміру житлової площі (Литвин та ін., 2014).

Необхідно зауважити, що ЖБК за радянських часів були поширеною схемою забезпечення житлом громадян країни. Найбільшу кількість таких кооперативів створювали у великих містах та обов'язково за участі державних організацій, підприємств або творчих союзів. Специфіка функціонування ЖБК, створених у СРСР, полягала в такому: нерухомість, яку можна було отримати через вступ до ЖБК, була виключно об'єктом первинного ринку нерухомості. Отже, за цією моделлю створювалося лише нове житло. Для отримання житла на вторинному ринку нерухомості схему ЖБК не використовували. Члени кооперативу після завершення будівництва отримували ордер на квартиру, але не право власності.

Вставка 5.3 Особливості функціонування ЖБК за радянських часів

У СРСР все житло перебувало виключно у власності держави, тому питання прав власності на об'єкт будівництва не розглядалось. Отже, спостерігався повний контроль діяльності ЖБК державою, яка сприяла виникненню довгострокових відносин між учасниками будівництва житлових об'єктів, тобто довгостроковому кредитуванню. Зазвичай із державного бюджету виділяли кошти на будівництво об'єкта нерухомості, які повертали за рахунок внеску учасника ЖБК. Учасник ЖБК у разі вступу сплачував фіксовану частину вартості квартири, а решту – впродовж визначеного часу. Таким чином, кошти поверталися до державного бюджету. Проте ризики неповернення або затримка коштів та зупинення будівництва об'єктів нерухомості не існували. Отже, сформована система ЖБК відповідала основним критеріям успішного функціонування, вдало поєднувала безпечні схеми фінансування із забезпеченням населення країни житлом. Становлення й розвиток прав приватної власності та участь у ринку будівництва житла комерційних структур посприяли виникненню нових схем взаємодії й взаємовідносин між учасниками ринку нерухомості, що спричинило зміни сутності ЖБК (Тимофєєва, 2013).

5.5 Європейський досвід розвитку будівельних кооперативів

Кооперативне житло є важливою частиною ринку житла в багатьох країнах Європи. За даними (Литвин та ін., 2014) першість за кількістю житлових кооперативів у ЄС посідає Іспанія (понад 14 тис. кооперативів), далі йдуть Італія та Швеція (близько 7 тис.). Україна за кількістю житлових кооперативів є на одному рівні з Польщею. Найменше житлових кооперативів в Ірландії та Бельгії: відповідно 33 і 9 одиниць.

Вставка 5.4 Житлові кооперативи в історії

Житловий кооперативний рух має давню історію. Перші житлові кооперативи були створені в середині XIX століття, коли Віктор Еме Губер ініціював будівництво кількох будинків у Берліні. Сьогодні житлові кооперативи набирають усе більшого поширення в Європі та за її межами (Cesale, 2022).

За обсягами житла, що належить до кооперативного житлового фонду, лідерами ЄС є Польща і Німеччина, тоді як за часткою такого житла «в загальному житловому фонді першість посідають Естонія, де вона становить 60 %, Швеція – понад 22 % та Польща – близько 20 %. В інших країнах, таких як Великобританія й Бельгія, сектор кооперативного житла є відносно невеликим. Це пояснюється тим, що громадяни названих країн краще забезпечені житлом та мають високий рівень участі муніципалітетів у забезпеченні благоустрою міст» (World, 2023).

До європейських країн-лідерів за кількістю членів житлових кооперативів належить Естонія, де цим видом кооперації охоплено близько 27 % населення, далі йде Норвегія (16,8 %), Швеція та Польща (понад 10 %), Чехія та Австрія (близько 5 %). Найменш поширена ця форма

житлової кооперації серед населення Бельгії, Великобританії та Ірландії, де цей показник становить менше 1 %. Зазначені цифри свідчать про дві типові закономірності:

1) рівень важливості та загострення житлової потреби;

2) особливості механізму її вирішення в окремо взятій країні (Литвин та ін., 2014).

Цікавим є досвід розвитку житлових кооперативів Норвегії. Федерація кооперативного житлового будівництва Норвегії (NBBL) є національною асоціацією членів, яка представляє 41 кооперативну житлову асоціацію – так звані будівельні кооперативи. 14,7 тисяч житлово-будівельних кооперативів і кондомініумів, що налічують 570 тисяч одиниць житла, управляються цими асоціаціями-членами. 41 асоціація охоплює 1 135 000 членів.

Рух житлових кооперативів почав розвиватися в Норвегії у 20-х роках ХХ ст., а в 1929 році перша кооперативна житлова асоціація (будівельний кооператив) OBOS була заснована в Осло. Однак лише після Другої світової війни система житлових кооперативів розширилася через численні місцеві асоціації. У 1946 році була заснована головна національна федерація в цій галузі – NBBL. Сучасна норвезька модель житлового кооперативу, пов'язана з NBBL, базується на членстві та власності як у кооперативних асоціаціях, тобто житлово-будівельних материнських або вторинних кооперативах, які продають житло, так і в житлових кооперативах, тобто дочірніх або первинних кооперативах, які складаються з певної кількості помешкань, що перебувають у спільній власності мешканців (The Co-operative Housing, 2023).

Значні відмінності має функціонування житлових кооперативів в Чехії. Поняття ЖБК у цій країні настільки трансформувалося, що від нього залишилася лише назва.

Так, будівництво нового житла за допомогою ЖБК у Чехії не здійснюється, а всі зусилля щодо застосування ЖБК спрямовані на оренду житла вторинного ринку. Функціонування цих кооперативів має такі особливості:

- учасник ЖБК є пайовиком кооперативного житла на вторинному ринку нерухомості та його права подібні до прав орендаря;

- пай, куплений у кооперативі, не надає права власності на житло, тобто «... поняття права власності та пай на житло в кооперативному будинку не є тотожними. Маючи пай у кооперативному будинку, член кооперативу набуває права проживання в ньому...» та можливості здавання свого паю в оренду. У цьому разі кооперативний будинок залишається власністю кооперативу (Тимофеева, 2013).

Важливу роль у забезпеченні доступності житла в ЄС відіграють фінансові важелі, застосовувані урядами європейських країн, зокрема підтримка розвитку іпотечних кредитно-ощадних організацій. Спектр сучасних компаній такого типу є доволі широким та і самі компанії функціонують практично в усіх економічно розвинених країнах світу. Так, наприклад, в Австрії операції здійснюють кооперативні банки подібно до Райффайзена, у Швеції функціонують загальнонаціональні житлові кооперативи, у Німеччині – будівельно-ощадні каси, у Франції – ощадні каси, у Великобританії – будівельні товариства.

Вставка 5.5 Будівельно-ощадні каси Німеччини та Франції

У Німеччині масового поширення набула система будівельно-ощадних кас закритого типу, де її вкладниками є більше ніж 30 % серед дорослого населення, яким належить понад 600 млрд євро активів (орієнтовно 40 % ВВП Німеччини). Близько 60 % нового житла будується за рахунок кредитів, які надають будівельно-ощадні каси. Заради цього в Німеччині створені та функціонують більше 10 державних і 20 приватних будівельних ощадних кас.

Для системи ощадних кас, які функціонують у Франції, характерні невеликі відсоткові ставки (вони зазвичай є нижчими за ринкові), які нараховуються на заощадження й кредити. Держава сприяє підтриманню системи будівельно-ощадних кас за допомогою надання їм учасникам податкових пільг. Відсоткова ставка й терміни кредитування залежать від параметрів накопичувального періоду (Литвин та ін., 2014).

Загалом основними чинниками успішної реалізації суспільно-економічної ролі житлової кооперації в європейських країнах є:

- наявність досконалого законодавчого та нормативно-правового поля;
- можливість доступу для учасників кооперативів до кредитних ресурсів та фінансових послуг;
- функціонування будівельних компаній, які готові до співпраці з організаціями, здатними надавати консультаційну допомогу та здійснювати технічну підтримку й можливий супровід діяльності кооперативів (Литвин та ін., 2014).

РОЗДІЛ 6

СОЦІАЛЬНА СОЛІДАРНА ЕКОНОМІКА В МУНІЦИПАЛІТЕТІ

6.1 Внесок соціальної солідарної економіки в економічну стійкість і розвиток території.

6.2 Формування взаємовідносин із громадою та стимулювання місцевого розвитку.

6.1 Внесок соціальної солідарної економіки в економічну стійкість і розвиток території

ССЕ використовує набір інструментів, що прагнуть об'єднати економічні вигоди, соціальну корисність, солідарність і демократичне управління, для надання територіальним громадам більшої соціальної згуртованості (Cerdio et al., 2023). ССЕ сприяє економічній стійкості та розвитку території кількома способами (табл. 6.1).

Таблиця 6.1 – Внесок ССЕ в економічну стійкість і розвиток території

Спосіб сприяння	Характеристика
1	2
Місцевий економічний розвиток	ССЕ часто працює на місцевому рівні, сприяючи економічній діяльності, яка задовольняє потреби громади. Вона розвиває місцеве виробництво і споживання товарів та послуг, тим самим сприяючи зростанню місцевої економіки
Створення робочих місць	Багато ініціатив ССЕ зосереджені на створенні робочих місць, які є стійкими та соціально інклюзивними. У цьому разі часто пріоритет надається працевлаштуванню вразливих груп населення, що сприяє зниженню рівня безробіття та зміцненню соціальної єдності

Продовження таблиці 6.1

1	2
Розширення можливостей громади	ССЕ розширює можливості громад, залучаючи їх до процесів ухвалення рішень і надаючи їм інструменти для задоволення їх потреб. Це може охоплювати кооперативи, громадські організації та ініціативи, які заохочують до участі та колективних дій
Стійкість та екологічна відповідальність	Багато ініціатив ССЕ надають пріоритет стійким практикам та екологічній відповідальності. Вони сприяють поширенню екологічно чистих методів виробництва, зменшенню відходів і ресурсозбереженню, посилюючи загальну стійкість території
Соціальний добробут та інклюзія	Організації ССЕ часто надають пріоритет соціальному добробуту та інклюзії. Вони вирішують такі соціальні проблеми, як бідність, нерівність та відчуження, надаючи послуги, підтримку та нові можливості вразливим групам населення
Інновації та стійкість	ССЕ сприяє інноваціям, заохочуючи нові бізнес-моделі та підходи, які зосереджуються на соціальному впливі поряд з економічними результатами. Ці ініціативи часто демонструють стійкість перед обличчям економічних криз через їх орієнтацію на громаду
Внесок у традиційну економіку	ССЕ працює поряд із традиційною економікою, пропонуючи альтернативну модель, яка її доповнює. ССЕ заповнює прогалини, коли ринок не може відповідати належним чином на соціальні потреби, й сприяє більш інклюзивній економіці
Культурне збереження	ССЕ часто цінує та зберігає культурну спадщину, популяризуючи місцеві традиції, ремесла та знання корінного населення, сприяючи збереженню культурної ідентичності території

Середовище ССЕ заохочує економічну діяльність, що має соціальний вплив, а не лише фінансову вигоду. Ці організації є еволюційним кроком уперед порівняно зі

стандартними соціальними підприємствами: замість того, щоб зосереджуватися виключно на просуванні соціальної мети, вони передбачають співпрацю та обмін знаннями й ресурсами між компаніями, а також спільне проектування та консультації з громадянами й організаціями громадянського суспільства (Social ecosystems, 2021).

На відміну від звичайних великих корпорацій, компанії SSE часто мають локальний характер, а їх пріоритетом є покращення місцевих соціальних стандартів. Такі питання, як демократія, соціальні права чи сталий розвиток, можуть стати невід'ємною частиною їхньої більш етичної економічної діяльності.

У рамках проекту «Respond, Rebuild, Reinvent» 9 міст Європи та Північної Америки діляться своїми здобутками щодо розвитку компаній SSE. Міста по обидва боки Атлантичного океану мають різні форми та способи просування SSE. Нижче розглянутий досвід Дубліну, Варшави й Барселони з упровадження парадигми SSE (Social ecosystems, 2021).

Вставка 6.1 Приклад Дубліна

Місто впевнене в гнучкості сектору SSE та його готовності долати численні соціальні виклики після пандемії COVID-19. Для подолання роздробленості організацій SSE муніципалітет Дубліна співпрацює з ключовими стейкхолдерами сектору над створенням і розвитком різноманітних ініціатив для підтримки компаній SSE.

Ініціативи узгоджені з підтримуючою політикою та законодавством, яке, зокрема, включає Національну політику соціального підприємництва Ірландії. Завдяки цим ініціативам місто сприяє співпраці між бізнес-структурами та організаціями SSE, заохочуючи їх користуватися взаємною підтримкою, підвищувати свій авторитет для залучення державного і приватного секторів.

Органом, який займається сприянням багатьом ініціативам SSE, є Комітет соціальних підприємств Дубліна. Заснований у 2015 році міською радою Дубліна, він складається з ключових стейкхолдерів SSE та представників підприємств. Комітет прагне визначити сфери потреб і можливостей для розвитку соціальних підприємств і

підтримати масштабування цих організацій. Одним із механізмів підтримки є нагороди Дубліна за соціальні підприємства. Ці нагороди пропонують фінансування, наставництво і сприяння розвитку соціальних підприємств у місті. Крім того, попередні одержувачі можуть скористатися наставництвом для підтримки свого подальшого розвитку. Щороку лауреати беруть участь у церемонії нагородження, яка також сприяє просуванню та відзначенню діяльності ССЕ.

Нагороди Дубліна за соціальні підприємства проводяться щорічно вже впродовж семи років. За цей час між місцевими соціальними підприємствами було розподілено 38 премій із загальним фондом розміром 334,5 тис. євро. Важливі проблеми, які прагнуть вирішити лауреати, охоплюють біорізноманітність, стійкість, безробіття, низький рівень освіти, різноманітність, інтеграцію, охорону здоров'я, психічне здоров'я, бездомність, доступність та реінтеграцію колишніх правопорушників (Social ecosystems, 2021).

Вставка 6.2 Приклад Варшави

У Варшаві сучасна система ССЕ представлена переважно неурядовими організаціями. Місто працює над додаванням бізнес-компонента до сектору та поєднанням свого досвіду роботи з некомерційними компаніями, оскільки останні є важливою частиною нового способу мислення про інклюзію на місцевому рівні.

Міська рада Варшави ухвалила Стратегію вирішення соціальних проблем до 2030 року шляхом розвитку локальних організацій ССЕ. Отже, підтримка суб'єктів ССЕ та інших місцевих партнерів має перетворити їх на важливих зовнішніх акторів у процесі реалізації стратегії. Така співпраця може набирати як фінансових форм, наприклад, реалізація проєктів у партнерстві з містом Варшава (включаючи фонди ЄС та Європейської економічної зони), створення соціальних послуг і виконання суспільних завдань, так і різноманітних нефінансових ініціатив.

Суб'єкти ССЕ нещодавно отримали нові можливості переважно через соціальні положення для державних закупівель у місті. Цей підхід сприяє використанню нових технологій у сфері соціального забезпечення, індивідуальних соціальних послуг та співпраці з муніципальними установами й організаціями. Основними напрямками взаємодії з ССЕ є соціальні контракти та конкурсне фінансування нових інноваційних проєктів або створення нових компаній. Загалом ССЕ об'єднує соціальні підприємства та забезпечує міжорганізаційну співпрацю, щоб зміцнити можливості приватного й соціального бізнесу діяти разом заради суспільного блага (Social ecosystems, 2021).

Вставка 6.3 Приклад Барселони

Першим кроком Барселони щодо просування ССЕ було створення Комісії з питань кооперативної, соціальної та солідарної економіки і споживання при міській раді у 2015 році. У тому ж самому році було прийнято «План розвитку соціальної солідарної економіки» (дорожня карта для просування ССЕ з 2016 до 2019), що був розроблений як продукт діалогу між сектором ССЕ та міською радою щодо концепцій спільного виробництва та спільної відповідальності. План складається з таких частин:

- аналізування ССЕ в Барселоні, який розглядає трансформаційну соціально-економічну структуру міста та перспективи поширення ССЕ в межах муніципалітету;
- планування дій, що пояснює процес складання плану, а також пов'язану динаміку спільного виробництва та спільної відповідальності;
- цілі й заходи плану, що описує загальні та конкретні цілі, напрямки роботи, заходи й дії, які необхідно реалізувати;
- виконавці плану, що визначає різних агентів, залучених до виконання плану, та місця для спільної роботи;
- бюджет, моніторинг та оцінка, що містить деталізовані бюджетні асигнування, а також використані критерії оцінки впливу;
- додаток «Назустріч новій соціально-економічній політиці», що пропонує огляд ССЕ та пропозиції щодо соціально-економічної трансформації міста (Vital neighborhoods, 2017).

Є також два інших міських плани трансформації економіки, в яких ССЕ відіграє важливу наскрізну роль: План дій сусідства (у 16 районах, які мають найгірші соціально-економічні показники) та План економічного розвитку (у 6 районах із найнижчим доходом домогосподарств у місті).

Важливість політики ССЕ в Барселоні полягає в тому, що нею керують громада та громадяни, а не уряд. Міська рада заохочує й просуває ССЕ шляхом надання економічних, технічних, матеріально-технічних та адміністративних ресурсів для самостійного управління діяльністю, організованою громадянами (Vital neighborhoods, 2017).

На підставі розглянутих прикладів можна виділити такі заходи підтримки соціальних процесів на рівні громади, яких можна вжити відповідно до контексту кожної території:

1) у громадах, де ССЕ менш розвинена, варто реалізовувати стратегію «протягування», тобто запускання процесів дослідження, діагностики, мобілізації та залучення громади до наявних і потенційних соціально-економічних ініціатив;

2) у громадах, де ініціативи ССЕ з'являються й потребують посилення, ефективно працюватиме стратегія «підживлення». Вона складається з адаптації, навчання та оцінювання соціальних суб'єктів або стимулювання впровадження розроблених потенційних соціально-економічних проєктів;

3) стратегія «розширення» допомагає просувати та створювати сильніший соціальний ринок у тих громадах, де ССЕ вже має сильну наявність.

Варто зауважити, що плани трансформації для депресивних територій із найгіршими соціально-економічними показниками повинні передбачати конкретні наскрізні дії щодо ССЕ. До того ж потрібно створити навчальний простір для муніципального персоналу та організацій ССЕ з різних громад, щоб вони могли обмінюватися знаннями та досвідом із власної практики.

Вставка 6.4 *Результати розвитку ССЕ в Барселоні*

Завдяки спільним зусиллям з розвитку ССЕ в Барселоні 4 718 соціально-економічних ініціатив сформували міський сектор ССЕ. Сьогодні він складається з 2 400 організацій третього сектора, 197 підприємств, що належать працівникам, 260 економічних ініціатив громад. Загалом у секторі зайнято 53 тис. працівників, понад 100 тис. волонтерів та понад 500 тис. членів споживчої кооперації. Барселона є домом для 861 кооперативу всіх типів, що становить 20 % усіх кооперативів Каталонії (Vital neighborhoods, 2017).

Політика Барселони щодо ССЕ показує, наскільки важливо для громадян керувати процесом. Але щоб громадянами було досягнуто певного рівня самостійного управління проєктами, потрібен час, терпіння та постійна

підтримка. Важливо також урахувати місцеві соціальні та економічні умови. Спільне розроблення державної політики гарантує її громадський контроль та активне впровадження через дії на рівні громади і співпрацю через мережі, створені під час процесу розроблення. ССЕ є ідеальним полем, де можна експериментувати з новими формами публічного, громадського та кооперативного управління для демократизації виробництва та розподілу місцевих спільних благ.

Загалом роль муніципалітету у сфері ССЕ полягає в розширенні успішних її ініціатив. Розбудова ССЕ потребує тривалого часу та залучення всіх місцевих зацікавлених сторін, зокрема уряду. Підтримка стейкхолдерів у визначенні їх ролі в системі ССЕ може сприяти розробленню стратегії, яка буде виграною для всіх. До того ж важливо урахувати унікальний характер кожної спільноти, оскільки немає універсального рішення для всіх. Ключовою особливістю ССЕ є опора на місцеві ресурси та місцеву громаду. Тому необхідно мобілізувати всі групи населення незалежно від того, зазнають вони позитивного чи негативного впливу соціальних змін.

Сталість ССЕ вимагає трансформації в інституційних і політичних структурах, щоб забезпечити ефективну роботу органів місцевого самоврядування. Багато ініціатив ССЕ не є стійкими, оскільки підтримуються урядом лише в короткостроковій перспективі. Водночас муніципалітети можуть використовувати закупівлі для підтримки стійкості ССЕ. Це створює надійну підтримку, що дозволяє місцевим і соціальним підприємствам виробляти якісні товари та послуги.

6.2 Формування взаємовідносин із громадою та стимулювання місцевого розвитку

Побудова відносин із громадою та посилення місцевого розвитку є невід'ємною частиною діяльності ССЕ. Суб'єкти ССЕ фокусуються на створенні альтернативної економічної системи, яка надає перевагу соціальному та екологічному добробуту над максимізацією прибутку.

Для посилення місцевого розвитку в межах ССЕ надзвичайно важливо сприяти створенню середовища, яке заохочує співпрацю, взаємну підтримку та спільне почуття відповідальності серед членів громади. Саме ці принципи ССЕ є основою для сталого та інклюзивного місцевого розвитку. Виконуючи свої обов'язки щодо планування та економічного, соціального й культурного розвитку, мегаполіси, агломерації й великі міста можуть відігравати провідну роль в об'єднанні державних та приватних стейкхолдерів навколо спільного регіонального проєкту розвитку ССЕ та впровадження соціальних інновацій (Saddier et al., 2021). Розглянемо досвід ЄС у цій сфері.

Вставка 6.5 Міждисциплінарна програма ССЕ у Франції

Автори (Saddier et al., 2021) дослідили діяльність 128 органів місцевого самоврядування, включаючи переважно великі міста та міжмуніципальні утворення Франції. 84 з них призначили спеціально обрану посадову особу (делегата), відповідальну за ССЕ. Для більш ніж половини органів влади (66 із 128) термін ССЕ був прямо згаданий у місцевих нормативно-правових актах. У цих муніципалітетах були виявлені інші ролі делегатів, що ілюструють велике розмаїття і міждисциплінарність ССЕ: працевлаштування (23 обраних представники), інклюзивність (15 обраних представників), економічний розвиток (13 обраних представників), циркулярна економіка (9 обраних представників), навчання (5 обраних представників) та цифрові технології (4 обрані представники). Інші сфери теж мають місце, хоча рідше. Це торгівля, міська політика, бюджет, життя громади, інновації, мобільність, відходи, стійка економіка, державні закупівлі, інвестиційна привабливість, європейські та міжнародні справи, житло, людські

ресурси, місцева економіка, перехідна економіка, соціальні інновації, туризм, соціальна згуртованість, економіка спільної діяльності, дослідження та вища освіта, місцева валюта, студентське життя, спорт, здоров'я, малі та середні підприємства, місцевий розвиток, сільське господарство, енергетика та кліматична стратегія (Saddier et al., 2021).

Вставка 6.6 Досвід Страсбурга

У 2010 році міська влада Страсбурга, Єврометрополія та Регіональна палата ССЕ регіону Гранд Уест (Grand Est) створили Раду ССЕ, щоб керувати стратегією ССЕ та спільно розвивати громадські дії на підтримку цього сектору в межах столичного регіону. Членами ради є стейкхолдери ССЕ, голови мереж ССЕ, виборні та інші офіційні особи міста Страсбурга, Єврометрополії й місцевих муніципалітетів, а також інші інституційні партнери. Рада має дві основні цілі: 1) розвиток міждисциплінарної співпраці між державними та приватними стейкхолдерами і 2) покращання видимості проектів ССЕ в регіоні. Ця організація відкрита для всіх зацікавлених сторін ССЕ. Вона проводить пленарні засідання один або два рази на рік і збирається більш регулярно впродовж року для тематичних семінарів, які заохочують спільну роботу. Наприклад, після того як уряд Франції номінував Страсбург на звання «Європейської столиці ССЕ» у 2019 році у рамках Люксембурзької декларації 2015 року, Рада ССЕ зібралася, щоб спільно обміркувати можливості та дії, які необхідно здійснити, щоб отримати вигоду від цього титулу, підвищити видимість ССЕ та забезпечити подальший розвиток ССЕ на рівні ЄС. Операційні витрати Ради ССЕ були досить низькі (близько 20 000 євро за 1 рік), а конкретний бюджет був відсутній. Тому було зібрано близько 40 пропозицій на низку тем: міська політика, бізнес-нерухомість, державні закупівлі, створення бізнесу, колективні ініціативи, територія без відходів, справедлива торгівля, тощо. Понад 500 осіб взяли участь у засіданнях Ради, починаючи з 2011 року, й на кожному пленарному засіданні їх було більше сотні. Приклади основних досягнень Ради ССЕ наведено в таблиці 6.2 (Saddier et al., 2021).

Вставка 6.7 Досвід Лілля

З 2001 року Лілля здійснює амбітну політику розвитку ССЕ через багаторічні плани міського розвитку ССЕ (Plans Lillois de Développement de l'Economie Sociale et Solidaire, PLDESS). Місто Лілля є одним із перших місцевих органів влади у Франції, яке розробило громадську ініціативу, присвячену ССЕ. Воно активно обмінюється передовим досвідом з іншими виборними посадовими особами та

Таблиця 6.2 – Модель взаємовідносин між громадою та місцевим розвитком ССЕ у Страсбурзі (Saddier et al., 2021)

Приклад досягнень	Тема для розгляду на найближчий період	Ключовий фактор успіху
1	2	3
<p>– Створення п'ятирічної пересувної виставки з питань ССЕ.</p> <p>– Публікація спеціального видання Alternatives économiques, присвяченого розвитку ССЕ в регіоні у 2012 році.</p> <p>– Інтеграція ССЕ на стратегічному та операційному рівнях в межах виконання Економічної дорожньої карти регіону (разом з Радою розвитку Єврометрополіса та Кліматичним агентством).</p> <p>– Ініціативи щодо підвищення обізнаності населення і бізнесу про соціальне підприємництво, які реалізуються підтримуючими структурами та на виставці «Створи власну справу».</p> <p>– Зростання обізнаності серед жителів міста Страсбурга та персоналу Єврометрополіса щодо використання інтеграційних положень та заохочення працевлаштування через державні контракти.</p>	<p>– Розширення кола учасників Ради ССЕ для включення консульських палат, щоб працювати над інноваційними партнерствами між стейкхолдерами в регіоні.</p> <p>– Покращання підтримки ініціатив мешканців.</p> <p>– Підтримка розвитку зайнятості у сфері ССЕ, у тому числі шляхом надання інструментів для вимірювання прогресу.</p> <p>– Використання ССЕ як важелю соціальної інтеграції та економічного розвитку.</p> <p>– Фокусування на розвитку циркулярної економіки та підтримці зеленого енергетичного переходу (зокрема, реконструкція будівель для покращання енергоефективності)</p>	<p>– Спільна культура ССЕ та бачення загальних інтересів стейкхолдерів у регіоні (що є як фактором, так і одним із результатів роботи Ради ССЕ).</p> <p>– Доброчинність і емпатія, які дозволяють кожній особі та організації зрозуміти причини, інтереси, проблеми та труднощі інших стейкхолдерів, працюючи разом, щоб подолати труднощі та зробити внесок у суспільний результат.</p> <p>– Відданість демократичного менеджменту та громадських стейкхолдерів інтеграції пропозицій та рекомендацій у свої політичні рішення, а також прагнення кардинально змінити спосіб розроблення та реалізації державної політики</p>

Продовження таблиці 6.2

1	2	3
– Запуск платформи відповідальних покупок. – Створення стратегії та плану дій розвитку соціальних інновацій (європейська програма BoostInno). – Підтримка колективних ініціатив жителів районів Страсбурга		

представниками місцевої влади в регіонах Франції. Початкова оцінка першого плану PLDESS (2002-2007) була проведена, щоб визначити ефективність державної політики та запропонувати шляхи її вдосконалення для розвитку ССЕ. З того часу, як частина проактивного підходу місцевої влади, кожний наступний план PLDESS оцінюється через консультації з місцевими стейкхолдерами, що, зі свого боку, дозволяє розробляти подальші плани PLDESS. У плані PLDESS на 2016-2020 роки чотири пріоритетні принципи входили до стратегічних та операційних цілей, а саме:

- заохочення соціально-економічних експериментів та інновацій;
- підтримка появи та консолідація місцевих економічних і солідарних проєктів;
- посилення соціального забезпечення в усіх муніципальних політиках;
- рекламування регіону і підвищення обізнаності про ССЕ.

У 2021 році цей план був оцінений на підставі цих 4 координаційних точок для складання плану PLDESS на 2021–2026 роки. Метою було проаналізувати сильні та слабкі сторони державної політики, щоб започаткувати перспективний підхід до наступного плану. Проведений аналіз дав змогу оцінити ситуацію в координації з різними регіональними стейкхолдерами за допомогою анкет та індивідуальних чи групових інтерв'ю. За проєктом спостерігав керуючий комітет, який об'єднував різні зацікавлені сторони. У рамках нової оцінки особливу увагу було приділено залученню молоді до політики ССЕ, а також інтеграції через економічну діяльність. З цією метою було проведено порівняльний аналіз кількох міст, що розвивають ССЕ (Страсбург, Ліон, Бордо тощо), щоб визначити інноваційні підходи в цих сферах (Saddier et al., 2021).

Відповідно до наведених прикладів основні інструменти ССЕ для мегаполісів, міських агломерацій і великих міст наведено в табл. 6.3.

Таблиця 6.3 – Основні інструменти ССЕ для мегаполісів, міських агломерацій і великих міст (Saddier et al., 2021)

Дія	Інструменти ССЕ для мегаполісів, міських агломерацій і великих міст
1	2
Підтримка та фінансування екосистеми	Збільшення видимості систем підтримки ССЕ в регіоні (інкубатори, генератори, акселератори тощо). Фінансова підтримка стейкхолдерів. Допомога в координації системи та інструментів підтримки. Створення інтегрованого шляху підтримки сталих ініціатив ССЕ
Полегшення доступу до землі та створення третіх місць	Визначення потреб у землі для структур ССЕ під час формування політики підтримки і розроблення відповідних інструментів. Підтримка організацій ССЕ в пошуку приміщень. Надання приміщень для структур ССЕ безоплатно або за невелику ціну. Підтримка та фінансування спільного використання приміщень. Допомога у спрощенні спільного використання приміщень або обміну між регіональними мережами стейкхолдерів. Зв'язок стейкхолдерів ССЕ з державними та приватними операторами нерухомості
Пряма підтримка структур ССЕ	Гранти в рамках прямої економічної підтримки (субсидії). Проведення конкурсів проектів та нагороди для стимулювання створення і консолідації проектів ССЕ.

Продовження таблиці 6.3

1	2
	Визначення найкращих практик для підтримки успіху підприємств ССЕ (адміністративна підтримка, просування багаторічних цільових угод тощо)
Підтримка регіонального співробітництва (кооперативів із колективним капіталом (cooperatives with collective interest capital (CCICs) та хабів регіонального економічного співробітництва (regional economic co-operation hubs (RECHs))	Заохочення обміну та міждисциплінарного партнерства. Підтримка появи та зміцнення RECHs. Підтримка створення CCICs та розвиток акціонування в CCICs. Використання послуг, які пропонує CCICs, в рамках державного контракту, делегування державних послуг або через мандат CCICs для надання послуг загального суспільного економічного інтересу. Формування політики підтримки CCICs
Розвиток соціально та екологічно відповідальних покупок	Підтримка референтності підприємств ССЕ. Заохочення обміну кращими практиками щодо сталого розвитку закупівель між місцевими органами влади. Просування соціально та екологічно відповідальних практик купівлі. Розвиток прозорих ланцюгів поставок. Навчання споживачів екологічного вибору. Заохочення підприємств до впровадження етичних та екологічно чистих методів виробництва. Створення добросовісної споживчої культури, що підтримує бізнес, відданий соціальній відповідальності та екологічній стійкості
Підтримка соціальних досліджень і розробок (НДДКР) і	Відкритий доступ до традиційного фінансування інновацій для соціальних інновацій, підтримка стейкхолдерів соціальних інновацій для мобілізації фінансування. Заохочення конвергентних та

Продовження таблиці 6.3

1	2
динамічних спільних ініціатив	<p>мультидисциплінарних підходів, що об'єднують дослідників, громадянське суспільство, компанії та асоціації ССЕ.</p> <p>Заохочення обміну передовим досвідом для створення інноваційних соціальних проєктів і поширення наявних соціальних інновацій.</p> <p>Оцінювання соціального впливу розроблених проєктів за допомогою надання допомоги або цільового фінансування суб'єктам ССЕ.</p> <p>Допомога дослідницьким стейкхолдерам через фінансову підтримку, співорганізацію заходів тощо</p>
Сприяння місцевій динаміці та поширенню обізнаності про ССЕ та соціальні інновації	<p>Залучення стейкхолдерів ССЕ до співпраці.</p> <p>Регулярні консультації із зацікавленими сторонами щодо їх потреб та бачення розвитку ССЕ.</p> <p>Створення і сприяння простору для діалогу та спільного розвитку державної політики, включаючи стейкхолдерів ССЕ.</p> <p>Спільна організація заходів із організаціями ССЕ та стейкхолдерами соціальних інновацій для підвищення обізнаності щодо вигід ССЕ серед державних та приватних стейкхолдерів, тощо.</p> <p>Створення та управління компаніями ССЕ, сертифікація соціальних інновацій.</p> <p>Підтримка розроблення додаткових проєктів ССЕ у національній валюті</p>

Створення добробуту громади належить до набору стратегій і практик, спрямованих на посилення місцевого розвитку за допомогою визначення пріоритетів економічних ініціатив, які створюють і зберігають багатство у громаді. Громадський добробут зосереджений на створенні й підтримці економічних можливостей, власності та активів у межах місцевості, а не покладанні на зовнішні чи віддалені організації для економічного процвітання. Цей підхід має на меті розширити можливості

й дати користь мешканцям за допомогою сприяння інклюзивному економічному зростанню та зменшення розбіжностей у багатстві.

Розбудова добробуту громади використовує прогресивні елементи ССЕ, такі як громадські земельні фонди, робочі кооперативи, державні банки тощо, й посилює їх силу, системно об'єднуючи та масштабуючи їх, щоб змінити життя людей та економічне майбутнє громад. Такі дії потребують координації з місцевими органами влади, групами економічного розвитку, опорними інституціями та громадськими лідерами й організаціями, допомагаючи громадам працювати злагоджено, визначати, які заходи потрібні, та бачити загальну картину, коли вони відтворюють нові успішні тактики.

Вставка 6.8 *Розвиток добробуту громади у Великобританії*

У Сполученому Королівстві найуспішніший приклад створення добробуту громади відомий як «Модель Престона». У м. Престон місцева рада радикально переосмислила моделі власності, участі в економіці та практики закупівель через партнерство місцевих установ. Місто не є унікальним прикладом; зараз багато муніципалітетів використовують підхід до створення добробуту громади, а децентралізовані адміністрації Шотландії та Уельсу зробили створення добробуту громади метою національної політики (Owned, 2023).

В Оксфорді проблема багатства зовсім інша, ніж у Престоні. Вона полягає в розподілі багатства по місту, а не в тому, як утримати багатство в районі загалом. Пілотний проєкт «Власність Оксфорда» («Owned by Oxford») підтримав появу справжньої економічної активності під керівництвом чорношкірих, міноритарних та економічно маргіналізованих громад. Проєкт був реалізований у двох географічно відмінних районах міста, які мають значну нерівність, The Leys (складається з двох районів Оксфорда, Northfield Brook і Blackbird Leys) та Barton.

Основними принципами, якими творці «Оксфордської моделі» оперували для початкового планування добробуту громади, були такі:

- працювати з громадами, які найбільше страждають від нерівності;
- бути керованими та навчатися в цих спільнот;

- бути відданим справжньому залученню;
- використовувати місцеві дослідження та місцеві знання;
- підтримувати підприємства, що належать до місцевої економіки;
- розвивати бізнес, що дає користь місцевому населенню та навколишньому природному середовищу (Owned, 2023).

Підсумовуючи, варто зауважити, що ССЕ сприяє економічній стабільності та розвитку територій, забезпечуючи інклюзивне зростання, участь громади, розвиток екологічної відповідальності та соціального добробуту. Його наголос на соціальному впливі разом з економічними цілями робить його цінним внеском у більш збалансовану та сталу місцеву й національну економіку.

РОЗДІЛ 7

ПРАКТИКИ СПРАВЕДЛИВОЇ ТОРГІВЛІ ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

7.1 Сутність справедливої торгівлі та передумови її виникнення.

7.2 Особливості та практика справедливої торгівлі.

7.1 Сутність справедливої торгівлі та передумови її виникнення

Модель «справедливої торгівлі» була розроблена в 70-х роках ХХ ст. європейськими організаціями допомоги, що займаються імпортом виробів ручної роботи (Goodman, 2004). Справедлива торгівля має на меті допомогти людям у країнах третього світу заробляти на життя своєю працею й тим самим позбавити їх від бідності. Справедлива торгівля – це не просто організація, це рух, який об'єднує різні групи людей (The World, 2023).

Основна мета справедливої торгівлі – допомогти жителям країн, що розвиваються, жити гідно. Відповідно до (Moravčíková & Gregová, 2016), для досягнення цієї мети необхідно:

- покращити умови життя виробників у країнах, що розвиваються, шляхом покращення їхнього доступу до ринків, зміцнення організацій первинних виробників та закупівель за кращими цінами;
- сприяти розвитку соціально вразливих виробників, особливо жінок, а також захищати дітей від трудової експлуатації;

- підвищити обізнаність споживачів про вплив міжнародної торгівлі на виробників і позитивно використовувати їхню купівельну спроможність;
- вести кампанії за зміну правил і практик традиційної міжнародної торгівлі;
- надавати якісну продукцію за розумною ціною з гарантією походження;
- дозволити споживачам зробити свій внесок у зменшення бідності, купуючи товари справедливої торгівлі.

Рух за справедливу торгівлю передбачає надання права експортерам застосовувати вищі ціни з покращенням соціальних та екологічних стандартів продукції. Рух зосереджується на товарах або продуктах, які зазвичай експортують із країн, що розвиваються, у розвинені держави, але також використовують на внутрішніх ринках (таких як Бразилія, Велика Британія та Бангладеш). Це переважно кава, какао, вино, цукор, фрукти, квіти та золото.

Поява справедливої торгівлі сприяла розвитку етичного споживання та привела до бажання частини населення будувати торговельні відносини на основі цінностей, відмінних від тих, що переважають у звичайній міжнародній торгівлі. Сьогодні справедлива торгівля ґрунтується на встановленні солідарних торговельних відносин – найпряміших можливих відносин між споживачем і виробником, а також на сплаті справедливої вартості виробникам.

Міжнародна хартія справедливої торгівлі (The International, 2018) визначає бачення справедливої торгівлі, пропонуючи рішення та життєздатні альтернативи глобальній економіці, яка породжує нерівність, бідність та екологічну кризу. Однією з альтернатив є ССЕ, оскільки шість принципів, на яких ґрунтується ССЕ, тісно пов'язані з принципами справедливої торгівлі. Вони передбачають:

– **справедливість**, визначена як «цінність, що визнає всіх людей суб'єктами рівної гідності та захищає їх

право не бути підкореними (The International, 2018). Більш справедливе суспільство враховує відмінності, що існують між окремими людьми та групами, сприяючи справедливій торгівлі;

– ***праця***, що розуміється як «ключовий елемент якості життя людей і спільнот, економічних відносин між громадянами, народами й державами» (The International, 2018). Цей принцип підкреслює важливість людського, соціального, політичного, економічного та культурного аспектів роботи, що дозволяє розвивати здібності людей.

Вставка 7.1 Справедлива торгівля й робота

Справедлива торгівля розглядає працю як елемент, що повинен гарантувати гідне життя, і як спосіб участі в суспільстві. Ці аспекти надзвичайно важливі для жінок. Справедлива торгівля заохочує їх роботу в організаціях та участь в ухваленні рішень. У багатьох країнах і спільнотах, де більшість жінок живуть у відстороненому домашньому та сімейному просторі, надання переваги їхній продуктивній діяльності поза домом є не лише способом збільшити їхні доходи, але й надати їм нову роль у суспільстві, підвищити самооцінку та змінити бачення решти суспільства щодо ролі жінки в ньому. Ця зміна ментальності поступово трансформує суспільство (Fair trade, 2018);

– ***екологічна стійкість***, яка передбачає, що «вся наша виробнича та економічна діяльність пов'язана з природою, тому наш союз із нею та визнання її прав є нашою відправною точкою» (The International, 2018). Для тих, хто обробляє землю, природа є основним засобом існування. Крім того, фермерські та ремісничі спільноти, які живуть у сільській місцевості, особливо вразливі до наслідків зміни клімату. Ось чому розвиток методів виробництва, які є безпечними для навколишнього природного середовища, і впровадження заходів для припинення зміни клімату є фундаментальними аспектами справедливої торгівлі;

– *співробітництво*, що розглядають як «колективну побудову моделі суспільства, яка ґрунтується на гармонійному місцевому розвитку, справедливих торговельних відносинах, рівності, довірі, спільній відповідальності, прозорості та повазі» (The International, 2018). Справедлива торгівля стверджує, що довгострокові комерційні відносини, уникнення недобросовісної конкуренції або попереднє фінансування замовлень повинні бути основою відносин співпраці між видобувними та закупівельними організаціями;

– *непереслідування корисливих цілей*, крім «цілісного, колективного та індивідуального розвитку людей» за допомогою «ефективного управління економічно життєздатними проектами, прибуток яких реінвестується та перерозподіляється» (The International, 2018). Наприклад, виробник може реінвестувати додаткові прибутки та так звану «премію» у свою організацію або, як альтернативу, розвивати різні освітні, соціальні, медичні чи інфраструктурні проекти у своїй громаді. Рішення про такий розподіл ухвалюють демократичним шляхом, за участю працівників.

Вставка 7.2 Справедлива торгівля в іспанських університетах

У 2019 році продажі продуктів справедливої торгівлі в Іспанії принесли понад 138,5 мільйонів євро. Понад 21 університет країни зайняв політичну позицію на користь справедливої торгівлі, приєднавшись до Виконавчого комітету міжнародного співробітництва. У 2017 році цей комітет схвалив Декларацію іспанських університетів на підтримку справедливої торгівлі та відповідального споживання, щоб забезпечити сталі моделі споживання та виробництва. Інституційна прихильність виявилася у вміщенні критеріїв справедливої торгівлі та екологічних критеріїв в університетські закупівлі, формуванні робочих груп, реалізації дослідницьких та освітніх ініціатив, а також розробленні стратегій сталого споживання (Fair trade, 2018).

Згідно з (How fairtrade works, 2023) справедлива торгівля – це простий спосіб вплинути на життя людей, які вирощують і створюють те, що нам подобається. Крім того, йдеться про користувачів таких речей. Таким чином, справедлива торгівля пропонує справедливість для:

– *виробників*. Виробники мають рівний голос в управлінні справедливою торгівлею, що робить її унікальною серед схем сертифікації, і беруть участь в ухваленні всіх рішень. У світовій торговій системі дрібні сільські фермери та працівники є найбільш вразливими. У концепції справедливої торгівлі вони знаходяться в центрі уваги. Справедлива торгівля означає: 1) справедливі ціни, що покривають середню вартість виробництва сільськогосподарських культур сталим способом і забезпечують захист, коли ринкові ціни падають; 2) надбавку за справедливу торгівлю, тобто додаткову суму грошей, що сплачується понад продажну ціну, інвестовану в бізнес або проекти громад за їхнім вибором; 3) гідні умови праці та заборону дискримінації, примусової та дитячої праці; 4) доступ до передоплати; 5) можливість планувати більше на майбутнє з більшою безпекою та міцнішими відносинами з покупцями; *споживачів*. Кожен продукт справедливої торгівлі, який обирає споживач, або кампанія, яку він підтримує, допомагає виробникам інвестувати у своє життя та краще контролювати своє майбутнє. Продукт із маркуванням «справедливої торгівлі» означає, що виробники та підприємства відповідають суворим соціальним, економічним та екологічним стандартам справедливої торгівлі (How fairtrade works, 2023).

Вставка 7.3 Приклади продуктів, сертифікованих справедливою торгівлею в ЄС

Наведені нижче приклади репрезентують невелику частину широкого асортименту сертифікованих продуктів справедливої торгівлі, доступних в ЄС. Знак «справедливої торгівлі» гарантує, що

споживачі можуть робити етичний вибір, підтримуючи справедливі та екологічні практики в різних галузях.

Кава: кава, сертифікована «справедливою торгівлею», є одним із найпоширеніших продуктів справедливої торгівлі в ЄС. Багато брендів кави, як меленої, так і зернової, мають маркування «справедливої торгівлі», що свідчить про те, що кавові зерна були вироблені й продані за справедливих та етичних умов, що забезпечують справедливі ціни й підтримку для фермерів.

Чай: чай, сертифікований «справедливою торгівлею», також популярний на ринку ЄС. Різноманітні види такого чаю включають чорний, зелений, трав'яний чай і суміші та гарантують, що процес виробництва продукту додержується принципів справедливої торгівлі, це приносить користь фермерам і споживачам.

Шоколад: шоколадні вироби, сертифіковані «справедливою торгівлею», такі як шоколадні батончики, какао-порошок і продукти на основі какао, гарантують, що какао, яке використовують для їх виробництва, походить з етичних джерел. Справедлива торгівля какао забезпечує справедливу оплату праці та покращання умов праці для виробників какао.

Банани: банани, марковані «справедливою торгівлею», широко доступні в супермаркетах ЄС. Сертифікація справедливої торгівлі гарантує, що виробники бананів одержують справедливі ціни, справедливі умови праці та підтримку сталого ведення сільського господарства.

Цукор: цукор, сертифікований «справедливою торгівлею», забезпечує справедливі ціни для фермерів, які вирощують цукрову тростину, і підтримує проекти розвитку громад у регіонах, що виробляють цукор.

Фрукти та соки: певні фрукти, як-от апельсини, ананаси та манго, а також фруктові соки можуть мати маркування «справедливої торгівлі», це свідчить про додержання стандартів справедливої торгівлі під час їх виробництва, що дає користь дрібним фермерам.

Бавовняна продукція: бавовняна продукція, сертифікована «справедливою торгівлею», включно з одягом, рушниками й постільною білизною, доступна на ринку ЄС та забезпечує справедливу оплату праці й покращені умови праці для виробників бавовни та їх працівників.

Вино: деякі вина, сертифіковані «справедливою торгівлею», також доступні, хоча вони можуть бути менш поширеними, ніж інші продукти. Ці вина підтримують справедливі практики у виноградниках і виноробнях (How fairtrade works, 2023).

7.2 Особливості та практика справедливої торгівлі

Систему справедливої торгівлі можна вважати одним із найуспішніших реальних експериментів альтернативної економіки, однак, порівняно з іншими економічними підходами, вона надмірно покладається на механізми масового ринку та продаж продукції через звичайні канали розподілення та роздрібну торгівлю. Для того, щоб поступово трансформувати «несправедливі» механізми світової торгівлі й досягти соціальних та екологічних цілей, система справедливої торгівлі потребує постійного зростання продажів. Це також означає, що маркетинг справедливої торгівлі в країнах-споживачах підпорядковується усталеним капіталістичним механізмам реклами та стимулювання попиту. Хоча побудова бренду справедливої торгівлі має на меті виділити себе через альтернативні цінності співпраці, довіри та справедливості, вона також працює в межах обмежень спрощених рекламних повідомлень.

У справедливій торгівлі контрасти та стереотипи зазвичай підкреслюються, створюючи феномен «експлуатації відмінностей». Отже, постійно будуються й зміцнюються нові форми «дистанції» та «інакшості». Окремі особи, засоби до існування, методи виробництва й цілі ландшафти в країнах Глобального Півдня перетворюються на товар і їх використовують для брендингу та стимулювання збуту. Отже, візуальна мова, використовувана в маркетингу справедливої торгівлі, повинна бути спрямована на критичних споживачів, які все більше підозріло ставляться до надмірного моралізування та спрощених образів із перебільшеними контрастами між «різними світами» виробників на Півдні та споживачів на Півночі (Braun et al., 2020).

Вставка 7.4 Обізнаність споживачів щодо справедливої торгівлі

Згідно з опитуванням споживачів GlobeScan у 15 країнах у 2021 році, понад 60 % опитаних знають про етикетку «справедливої торгівлі», і з них 80 % повідомили про позитивне ставлення до брендів, які мають цю марку (How fairtrade works, 2023).

Сучасна глобальна система справедливої торгівлі складається з:

- трьох регіональних мереж виробників, що представляють понад 2 мільйони фермерів і працівників в Африці та на Близькому Сході, в Азії та Тихому океані, а також у Латинській Америці й Карибському басейні (понад 70 країн);

- понад 25 національних організацій справедливої торгівлі та маркетингу, які просувають товари справедливої торгівлі в країнах-споживачах;

- незалежної неурядової організації Fairtrade International, яка створює міжнародні стандарти справедливої торгівлі та координує діяльність справедливої торгівлі в усьому світі;

- FLOCERT – головного незалежного сертифікатора справедливої торгівлі, який перевіряє виробників і торговців на відповідність стандартам справедливої торгівлі (How fairtrade works, 2023).

Вставка 7.5 Всесвітня організація справедливої торгівлі

Всесвітня організація справедливої торгівлі (WFTO) є глобальною спільнотою підприємств, які повністю практикують справедливу торгівлю. Це асоціація малих і середніх підприємців, фермерів та роздрібних торговців, які повністю додержуються 10 принципів справедливої торгівлі. Вони також підтримують фундаментальні зміни нинішньої економічної системи (The World, 2023). Більшість членів WFTO мають «справедливі» бізнес-моделі, перевірені незалежним аудитом та експертною оцінкою. Перевірку здійснюють на рівні підприємства, що охоплює всі аспекти бізнесу та ланцюга поставок.

Перевірку WFTO не потрібно плутати з системами сертифікації товарів, такими як сертифікація справедливої торгівлі. Етикетку продукту WFTO можуть використовувати лише перевірені підприємства справедливої торгівлі, які складаються з виробничих кооперативів та асоціацій, експортних маркетингових компаній, імпортерів, роздрібних торговців, національних і регіональних мереж справедливої торгівлі та організацій підтримки справедливої торгівлі.

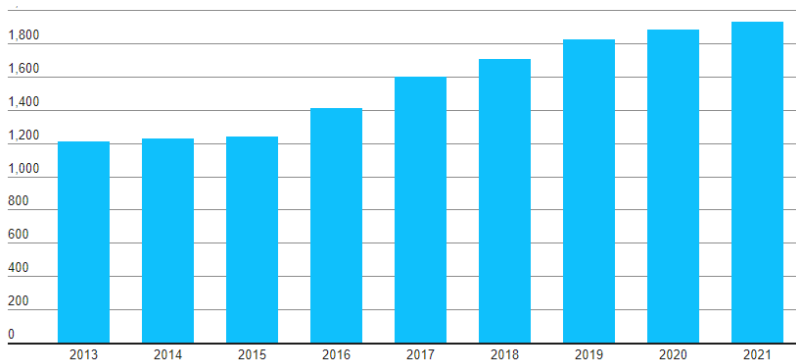
WFTO була створена в 1989 році й раніше мала назву «Міжнародна федерація альтернативних трейдерів» (IFAT). Вона керується демократично за принципом «один член — один голос». Члени WFTO використовують комерційну діяльність для досягнення соціальної місії, і їх часто називають «соціальними підприємствами справедливої торгівлі» (The World, 2023).

Заявлена місія організації полягає в тому, щоб «дозволити виробникам покращити свої засоби до існування та громади за допомогою справедливої торгівлі» (The World, 2023). П'ять цілей WFTO охоплюють такі:

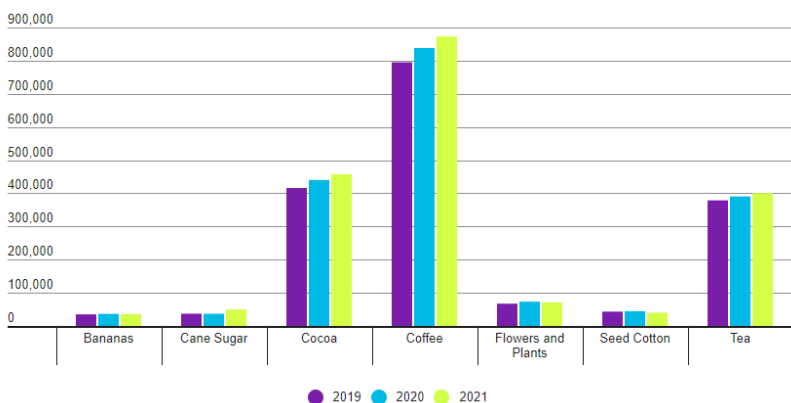
- бути провідною мережею руху справедливої торгівлі;
- створити сприятливе середовище для обміну та навчання;
- підвищувати обізнаність і просувати модель справедливої торгівлі, а також підтримувати зміну традиційної торгівлі;
- створити можливості доступу до ринку для членів організації;
- для підвищення спроможності WFTO надавати більш широкий спектр послуг своїм членам (The World, 2023).

У 2021 році до системи справедливої торгівлі ввійшло 1 930 організацій-виробників понад 37 тис. найменувань товарів зі стабільною тенденцією до зростання (рис. 7.1).

Щоб підтвердити відповідність принципам справедливої торгівлі, багато компаній сертифікували свою продукцію та діяльність. На рисунку 7.2 показано зростання загальної кількості організацій виробників, сертифікованих за принципом справедливої торгівлі (як малих компаній-виробників, так і підприємств із найманою робочою силою) за останні кілька років.

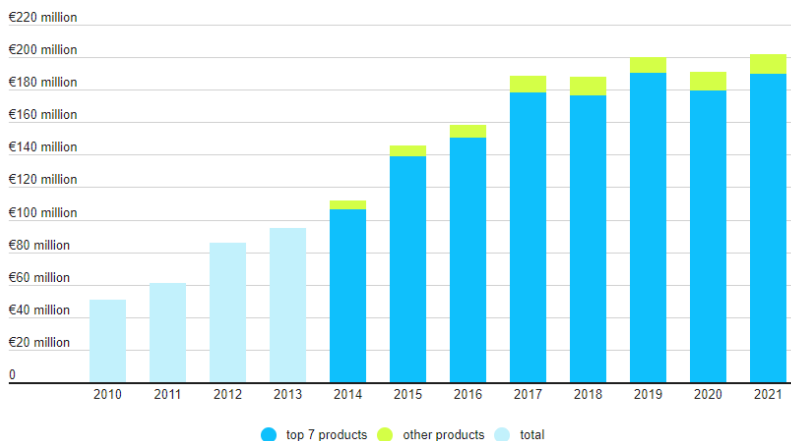
Рисунок 7.1 – Кількість організацій виробників справедливої торгівлі у 2013–2021 роках, одиниць (Fairtrade producers, 2023)

Рисунок 7.2 – Кількість фермерів і працівників справедливої торгівлі за видами продуктів у 2019–2020 рр., одиниць (Fairtrade producers, 2023)

Після встановлення *мінімальної ціни справедливої торгівлі* для більшості продуктів підхід справедливої торгівлі також передбачає *премію справедливої торгівлі*. Фермери та працівники разом вирішують, як витратити надбавку за справедливу торгівлю для досягнення своїх

цілей, таких як покращання свого господарства, бізнесу або охорони здоров'я та освіти в їхній громаді (Fairtrade Premium, 2023). На рисунку 7.3 наведено обсяги загальної премії справедливої торгівлі, одержаної виробниками за останні роки.

Рисунок 7.3 – Загальна премія справедливої торгівлі, одержана виробниками в 2010–2021 роках, млн євро (Fairtrade Premium, 2023)

До 7 найкращих продуктів справедливої торгівлі входять кава, какао, банани, цукор, квіти та рослини, чай і бавовна, що реалізують понад 90 % фермерів і працівників у системі справедливої торгівлі.

Практики справедливої торгівлі в ЄС є всеохоплюючими та діють у межах, які наголошують на етичній, стійкій та соціально відповідальній торгівлі. ЄС підтримує справедливу торгівлю за допомогою різноманітних механізмів, політики та ініціатив, спрямованих на забезпечення справедливого ставлення до виробників у країнах, що розвиваються, захист навколишнього середовища та підвищення обізнаності споживачів щодо

етичного споживання. Таблиця 7.1 показує ключові аспекти практик справедливої торгівлі в ЄС.

Таблиця 7.1 – Ключові аспекти практик справедливої торгівлі в ЄС (складено на основі (Fairtrade, 2023; Moravčíková K.& Gregová E., 2016))

Аспект	Характеристика
1	2
Сертифікація та етикетки справедливої торгівлі	ЄС підтримує різні схеми сертифікації та етикетки справедливої торгівлі, що гарантують відповідність продуктів певним соціальним, екологічним та економічним стандартам. Такі етикетки, як Fairtrade International, Fairtrade-Certified та інші визнані програми сертифікації, допомагають споживачам ідентифікувати продукти, що відповідають принципам справедливої торгівлі
Підтримка організацій справедливої торгівлі	ЄС надає підтримку організаціям справедливої торгівлі, кооперативам і мережам, які працюють із виробниками в країнах, що розвиваються. Фінансування, ініціативи з розбудови потенціалу та партнерства спрямовані на посилення практик справедливої торгівлі та створення кращого доступу до ринку для дрібних виробників
Обізнаність та освіта споживачів	Існують узгоджені зусилля для підвищення обізнаності споживачів ЄС про справедливу торгівлю. Різноманітні кампанії, освітні програми та заходи спрямовані на інформування громадськості про соціальні та екологічні наслідки їх рішень про купівлю й переваги вибору продуктів справедливої торгівлі
Корпоративне залучення	Багато європейських компаній, роздрібних торговців і брендів взяли на себе зобов'язання інтегрувати принципи справедливої торгівлі у свою діяльність. Деякі прийняли політику справедливої торгівлі, гарантуючи, що продукти, які вони продають, відповідають стандартам справедливої торгівлі, сприяючи етичним практикам у своїх ланцюгах постачання

Продовження таблиці 7.1

1	2
Законодавство та політика	ЄС запровадив політику та правила, які заохочують сталі й відповідальні практики в глобальних ланцюгах постачання. Ініціативи включають закони, які сприяють корпоративній соціальній відповідальності та звітності про сталий розвиток, а також заходи щодо забезпечення прозорості ланцюга постачання та належної обачності в таких секторах, як текстильна промисловість, сільське господарство та гірничодобувна промисловість
Торгові угоди та допомога розвитку	Торговельні угоди ЄС і допомога розвитку часто передбачають принципи справедливої торгівлі та підтримують зусилля країн, що розвиваються, з побудови сталої та інклюзивної економіки. Ці угоди спрямовані на створення більш сприятливих умов торгівлі для країн, що розвиваються, одночасно сприяючи справедливим та етичним торговим практикам
Дослідження та захист	Наукові дослідження, аналітичні центри й групи захисту інтересів в ЄС роблять свій внесок у формування політики справедливої торгівлі, проводять дослідження впливу практик справедливої торгівлі та підтримують політику підтримки етичної торгівлі в усьому світі

Загалом практика справедливої торгівлі в ЄС є багатогранною, зокрема сертифікація, законодавство, освіта споживачів, корпоративна взаємодія та міжнародне співробітництво для сприяння справедливій і сталій торгівлі в глобальному масштабі.

РОЗДІЛ 8

СЕКТОРАЛЬНІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

8.1 Практики соціальної солідарної економіки у виробництві.

8.2 Практики соціальної солідарної економіки в розподілі та споживанні.

8.3 Практики соціальної солідарної економіки у фінансах.

8.4 Практики соціальної солідарної економіки в управлінні.

8.1 Практики соціальної солідарної економіки у виробництві

ССЕ охоплює низку практик і принципів, що надають перевагу соціальному та екологічному добробуту разом з економічними цілями. Практики SSE у виробництві зосереджені на створенні сталої та інклюзивної економічної діяльності, що приносить користь громадам, працівникам і навколишньому природному середовищу. У таблиці 8.1 наведено приклади практик SSE, що зазвичай використовують у виробництві.

Таблиця 8.1 – Практики SSE, що зазвичай застосовують у виробництві (складено на основі (Kawano, 2016))

Практика	Характеристика
1	2
Робітничі кооперативи	Кооперативи, що належать працівникам, – це підприємства, якими володіють і керують їх

Продовження таблиці 8.1

1	2
	працівники. У цих системах працівники колективно ухвалюють рішення щодо діяльності компанії, розподілу прибутку та відповідальності за успіх бізнесу
Принципи справедливої торгівлі	Застосування практики справедливої торгівлі передбачає забезпечення справедливої заробітної плати, гідних умов праці та розвитку громад для виробників найчастіше в країнах, що розвиваються. Справедлива торгівля сприяє справедливості та сталості в глобальних торгових відносинах
Місцеві джерела та виробництво	Пріоритетність пошуку місцевих постачальників та їх залучення до місцевого виробництва допомагає підтримувати регіональну економіку, зменшувати вуглецевий слід, пов'язаний із транспортуванням, і створювати міцніші зв'язки між громадами
Екологічна стійкість	Виробнича практика ССЕ часто надає пріоритет сталості шляхом зменшення відходів, використання відновлюваних джерел енергії, мінімізації забруднення та впровадження екологічно чистих технологій і методів
Соціальна інклюзія та різноманітність	Виробництво ССЕ підкреслює інклюзивність, надаючи рівні можливості для соціально вразливих груп населення, підтримуючи різноманітність робочої сили та сприяючи соціальній інтеграції
Етичні ланцюжки поставок	Механізми ССЕ забезпечують прозорість і справедливість в усьому ланцюжку постачання завдяки партнерству з постачальниками, які додержуються етичної та соціально відповідальної практики, тим самим сприяючи сталому й відповідальному виробництву.
Громадські підприємства	ССЕ часто залучає підприємства, які є частиною місцевих громад. Вони можуть зосереджуватися на постачанні товарів або послуг, що вирішують соціальні проблеми або задовольняють конкретні потреби громади

Продовження таблиці 8.1

1	2
Перерозподіл прибутку	Практика ССЕ може включати перерозподіл прибутку на підтримку громадських проєктів і вирішення соціальних проблем або реінвестиції в бізнес для покращання умов праці чи розширення соціального впливу
Демократичний процес ухвалення рішень	Залучення працівників, зацікавлених сторін і членів громади до процесу прийняття рішень допомагає гарантувати, що різні голоси будуть почуті та враховані в управлінні й керівництві бізнесом
Освіта та розвиток потенціалу	ССЕ часто включає ініціативи, спрямовані на освіту працівників, споживачів і громад щодо соціальних та екологічних проблем, а також забезпечення програм розвитку потенціалу для розширення можливостей окремих осіб у процесі виробництва

Наведені вище концептуальні й теоретичні дослідження показали, що ССЕ намагається спрямувати сучасні системи виробництва та споживання до більш системного підходу: шляхом інтеграції екологічних принципів та за допомогою надання пріоритету найбільш справедливим суспільним відносинам.

8.2 Практики соціальної солідарної економіки в розподілі та споживанні

Розподіл і споживання є іншою сферою застосування практик ССЕ для надання пріоритету соціальному, екологічному та суспільному добробуту над мотивами, що керуються виключно прибутком. Таблиця 8.2 показує деякі практики, які зазвичай пов'язані із ССЕ в цій галузі.

Таблиця 8.2 – Практики ССЕ, що зазвичай застосовують у розподілі та споживанні (складено на основі (Kawano, 2016))

Практика	Характеристика
1	2
Мережі справедливої торгівлі	Ініціативи справедливої торгівлі спрямовані на забезпечення кращих умов торгівлі та сприяння сталості за допомогою забезпечення справедливих цін і кращих умов торгівлі для виробників найчастіше в країнах, що розвиваються. Така практика заохочує споживачів купувати продукти, які виробляються з додержанням етичних принципів і підтримують засоби до існування соціально вразливих виробників
Сільське господарство та рибальство, що підтримується громадою	Підтримка місцевих виробників, підприємств і ринків допомагає зміцнити місцеву економіку, зменшити викиди вуглекислого газу через раціоналізацію транспортування та зміцнити відносини з громадою. Такі ініціативи, як фермерські ринки, сільське господарство, що підтримується громадою, і системи місцевої валюти заохочують локальний розподіл і споживання
Ініціативи циркулярної економіки	Практики ССЕ у розподілі та споживанні сприяють поширенню моделей циркулярної економіки, які мінімізують відходи та зберігають ресурси у використанні якомога довше. Це передбачає перероблення, вторинне використання та скорочення використання обмежених ресурсів
Платформи спільного обміну	Передбачає моделі спільного споживання та використання ресурсів, які сприяють ефективному застосуванню ресурсів, зменшують відходи й заохочують взаємодію спільнот. Приклади включають послуги спільного використання автомобілів, спільного проживання, бібліотеки інструментів та однорангові платформи кредитування
Соціальні підприємства	Соціальні підприємства часто реінвестують прибуток у бізнес чи громаду, а не максимізують прибутки для акціонерів

Продовження таблиці 8.2

1	2
Етичне споживання	Ця практика ССЕ заохочує споживачів робити усвідомлений вибір, ураховуючи соціальні та екологічні наслідки їхніх покупок. До цієї категорії належать сертифікати, екомаркування та кампанії, які підвищують обізнаність про відповідальне споживання
Споживча кооперація	Кооперативні підприємства перебувають у колективній власності та демократично контролюються їх членами, якими можуть бути працівники, споживачі чи виробники. Ці підприємства працюють за принципами солідарності, рівності та взаємної підтримки, зосереджуючись на задоволенні потреб громади, а не на максимізації прибутку
Споживча співвласність	Передбачає ініціативи, коли споживачі мають частки власності в бізнесі або беруть участь у процесах ухвалення рішень наприклад, сільське господарство, що підтримується громадою, тобто коли споживачі заздалегідь інвестують у врожай ферми та ділять ризики та винагороди
Освіта та обізнаність	ССЕ часто передбачає навчання громад щодо впливу їхніх споживчих звичок на навколишнє природне середовище й надання їм можливості робити більш сталий і соціально відповідальний вибір

Вставка 8.1 Економіка спільного використання та платформний кооперативізм

Економіка спільного використання є зазвичай органічною формою ССЕ. Деякі частини економіки спільного використання, такі як обмін навичками, подарунки, бібліотеки інструментів та іграшок, а також інші форми традиційної волонтерської роботи й роботи з догляду, чітко узгоджуються із цілями ССЕ. Ці форми спільного використання створюють стосунки та спільноту, зменшують споживання й розширюють знання та навички. Більш суперечливими аспектами економіки спільного використання є капіталістичні онлайн-платформи, такі як Uber, Lyft і Task Rabbit, які справедливо зазнали жорсткої критики за збагачення власників за рахунок «позаштатних»

працівників, які не мають гарантій роботи, медичного страхування, пенсії, пільги, відпустки або захисту на робочому місці (Kawano, 2016).

Циркулярна економіка заохочує трансформацію моделей розподілу та споживання в бік більшої поміркованості для збереження ресурсів (первинної сировини та природних ресурсів). Це економічна модель із широким діапазоном вимірів, різноманітністю способів виробництва та споживання, які повторюють бізнес-модель ССЕ, зокрема, місцеве й стале постачання, збереження та збільшення ресурсів у регіоні, подовження терміну служби товарів, обізнаність споживачів, розвиток діяльності з повторного використання та перероблення, створення робочих місць тощо. Історичні зацікавлені сторони ССЕ (соціальні підприємства трудової інтеграції, центри перероблення ресурсів тощо) показують, що між цими двома економіками існують тісні зв'язки.

Вставка 8.2 Структурування каналів циркулярної економіки в співпраці із зацікавленими сторонами ССЕ в Парижі

Місто Париж розробляє секторальний підхід на перехресті циркулярної економіки та ССЕ. Під керівництвом профільного заступника міського голови, відповідального за ССЕ, циркулярну економіку та стратегію «нуль відходів», влада Парижа розпочала структурування п'яти каналів повторного використання в координації із зацікавленими сторонами ССЕ, а саме:

- текстилю;
- альтернативи одноразового використання пластику (депозитні схеми його повторного використання та розробка масових товарів);
- відходів електричного та електронного обладнання;
- меблів та конструкцій;
- міської логістики («остання миля»).

Для цього спочатку формуються комітети для аналізу всього ланцюжка створення вартості для кожного сектора ССЕ, визначення потреб і складання карти всіх існуючих зацікавлених сторін. Метою є підтримка стейкхолдерів у кожному з цих секторів та забезпечення доступного фінансування на основі Le plan France Relance.

На другому етапі приватні зацікавлені сторони з не-ССЕ, а також банківського сектору об'єднуються для диверсифікації джерел фінансування та створення, наприклад, соціальних спільних підприємств, що сприяють співпраці між асоціаціями та компаніями шляхом створення спільної дочірньої компанії.

Яскравим прикладом поєднання цілей ССЕ та принципів циркулярної економіки є хаб «RépareSEB», який займається ремонтом побутової техніки (RépareSEB, 2023). Він був створений у 2021 році у 18-му окрузі Парижа й підтримується як групою SEB, виробником побутової техніки, так і групою ARES (ARES, 2023), інноваційною транспортною компанією, щоб забезпечити соціальну інтеграцію через економічну діяльність.

У Парижі низка зацікавлених сторін ССЕ планує розвивати свою бізнес-модель у цьому напрямку в будівельному секторі. Влада міста збирається інвестувати в акціонерний капітал деяких із цих організацій. Роботу координує Управління циркулярної та солідарної економіки міста Париж, яке повинне розробити оперативну дорожню карту для кожного сектора міської логістики («остання миля») (Saddier et al, 2021).

Загалом практика ССЕ у розподілі та споживанні спрямована на створення більш справедливих, сталих та орієнтованих на громаду економічних систем, кидаючи виклик традиційним моделям, керованим виключно мотивами прибутку.

8.3 Практики соціальної солідарної економіки у фінансах

Практики ССЕ у фінансах зосереджені на сприянні фінансовій доступності, сталості та етичному ухваленню рішень і репрезентовані в таблиці 8.3. Деякі з них були розглянуті в розділі 3.

Таблиця 8.3 – Практики ССЕ, які зазвичай застосовують у фінансах (складено на основі (Kawano, 2016))

Практика	Характеристика
1	2
Фінансові установи розвитку громад (CDFI)	Це фінансові установи, які надають кредитні та фінансові послуги вразливим громадам. Вони підтримують такі ініціативи, як доступне житло, кредитування малого бізнесу тощо
Етичний банкінг і фінанси	Етичні банки та фінансові установи працюють з акцентом на соціальну й екологічну відповідальність. Вони інвестують у проекти, що мають позитивний соціальний вплив, та уникають фінансування діяльності, яка завдає шкоди громадам або навколишньому природному середовищу
Імпактне інвестування	Впливові інвестори прагнуть отримати фінансову віддачу, навмисно створюючи позитивний соціальний чи екологічний вплив. Вони інвестують у підприємства, організації чи проекти, що вирішують соціальні чи екологічні проблеми, а також забезпечують отримання прибутку
Громадські інвестиційні фонди	Ці фонди об'єднують ресурси членів громади чи інвесторів для фінансування місцевих проектів, підприємств або ініціатив, які приносять користь громаді. Інвестиції можуть включати доступне житло, відновлювані джерела енергії, освіту та охорону здоров'я
Соціально відповідальне інвестування (SRI)	Це інвестування передбачає врахування екологічних, соціальних та управлінських критеріїв в ухваленні інвестиційних рішень. Інвестори перевіряють компанії на основі етичних практик і критеріїв сталого розвитку, прагнучи узгодити інвестиції з цінностями та соціальними цілями
Кооперативні фінанси	Кооперативи часто мають свої фінансові системи, зокрема кредитні спілки й кооперативні банки, які обслуговують фінансові потреби своїх членів. Ці

Продовження таблиці 8.3

1	2
	інституції керуються демократично та надають перевагу інтересам своїх членів
Краудфандинг для соціальних питань	Платформи краудфандингу використовують для збору коштів для соціальних підприємств, громадських проєктів або ініціатив, спрямованих на вирішення конкретних соціальних проблем. Ця практика дозволяє ширшому колу осіб робити фінансовий внесок у проєкти, які вони підтримують
Місцеві (громадські) валютні системи	Ці системи передбачають використання альтернативних або додаткових валют у певній громаді чи регіоні, сприяючи сталості місцевої економіки та заохочуючи транзакції, які підтримують локальний бізнес та ініціативи
Фінансова освіта та розширення можливостей	Практики SSE у фінансах часто передбачають ініціативи, спрямовані на навчання громад фінансовій грамотності, що дозволяє їм ухвалювати обґрунтовані рішення, ефективно керувати ресурсами та одержувати доступ до фінансових послуг

Практика публічного банківського обслуговування отримує зростаючу підтримку. Державні банки належать людям через місцеві, державні чи національні уряди. Ці організації існують, щоб служити суспільному благу, а не для максимізації прибутку для акціонерів приватних банків.

Іншою популярною практикою є кредитні спілки, що є некомерційними фінансовими кооперативами, якими володіють і які контролюють їх члени / вкладники. Більшість кредитних спілок надають кредити фізичним особам, але деякі позичають малому бізнесу та новачкам. Кредитні спілки розвитку громади обслуговують переважно громади з низьким рівнем доходу та відіграють важливу роль у наданні альтернативи хвижацькому кредитуванню, пропонуючи позики за справедливими відсотками, позики

до зарплати без відсотків, а також надійні фінансові консультації та навчання фінансовій грамотності.

8.4 Практики соціальної солідарної економіки в управлінні

Практики ССЕ в управлінні зосереджені на сприянні демократичним процесам ухвалення рішень, які керуються спільнотою та громадськістю. Таблиця 8.4 демонструє основні практики ССЕ в управлінні.

Таблиця 8.4 – Практики ССЕ, які зазвичай використовують у державному управлінні (складено на основі (Kawano, 2016))

Практика	Характеристика
1	2
Спільне ухвалення рішень	Організації ССЕ часто використовують демократичні процеси ухвалення рішень, де члени мають рівні права в питаннях управління. Це може передбачати досягнення консенсусу, голосування або інші механізми участі для забезпечення інклюзивності та прозорості
Кооперативне управління	Кооперативами та іншими організаціями ССЕ зазвичай керують їх члени за принципом «одна особа – один голос», сприяючи демократичному контролю та спільному володінню. Вони надають пріоритет потребам і прагненням своїх членів та громади
Управління за участі багатьох зацікавлених сторін	Деякі ініціативи ССЕ застосовують багатосторонній підхід із залученням різних стейкхолдерів, таких як працівники, споживачі, виробники та громада, до процесів прийняття рішень. Ця інклюзивність забезпечує врахування різноманітних думок
Прозорість і підзвітність	Організації ССЕ часто надають пріоритет прозорості у своїй діяльності, забезпечуючи членам або зацікавленим сторонам доступ до

Продовження таблиці 8.4

1	2
	інформації про процеси ухвалення рішень, фінанси та операції. Механізми підзвітності покладають на лідерів відповідальність за їхні дії та рішення
Розширення можливостей соціально вразливих груп	Практика управління ССЕ спрямована на розширення можливостей соціально вразливих груп, забезпечуючи їх представництво та активну участь у процесах ухвалення рішень. Це передбачає просування гендерної рівності, інклюзивності та представництва голосів меншин
Структури управління на основі громад	Ініціативи ССЕ часто мають структури управління, вкорінені в місцевій громаді. Це можуть бути збори, ради або комітети, які складаються з членів громади, що дозволяє ухвалювати рішення на локальному рівні
Мережі солідарності та співпраця	Організації ССЕ часто співпрацюють і створюють мережі з іншими організаціями та зацікавленими сторонами, сприяючи взаємній підтримці, спільному використанню ресурсів і колективному ухваленню рішень для спільних цілей
Освіта та розвиток потенціалу	Практика управління ССЕ часто зосереджується на навчанні членів і зацікавлених сторін принципам управління, правам, обов'язкам і демократичним процесам. Це дає змогу людям активно брати участь в ухваленні рішень
Промоція змін у політиках	Організації та мережі ССЕ беруть участь у пропагандистських зусиллях, щоб вплинути на політику, яка підтримує цінності ССЕ, наприклад, відстоювання правових рамок, що визнають і сприяють ініціативам ССЕ

Вставка 8.3 Суспільно створені загальні блага

Приклади суспільно створених ресурсів – Вікіпедія та безкоштовне програмне забезпечення, а також парки, сквери та інші громадські місця, де люди збираються разом, щоб грати, відпочивати та брати участь у громадських заходах. Природні ресурси, такі як ліси, океани, чисте повітря та вода, є спільним надбанням, яким потрібно раціонально керувати, щоб захистити добробут усіх, а не лише багатих

і могутніх. Загальне не означає безкоштовне для всіх, а радше вимагає управління, яке забезпечує справедливе та відповідальне використання.

Загалом SSE пропонує широкий спектр практик в управлінні та інших сферах, спрямованих на створення більш всеосяжних, демократичних та орієнтованих на громаду процесів ухвалення рішень, що кидають виклик ієрархічному й орієнтованому на прибуток управлінню та бізнес-моделям, поширеним у звичайних системах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар А. А. Роль соціально-солідарного фінансування. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2017. Т. 22. Вип. 5 (58). С. 112–117.
2. Бондар А. В. Форми солідарного фінансування еколого-орієнтованих проєктів: вітчизняний і зарубіжний досвід партнерства стейкхолдерів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. № 2 (70). С. 58–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-2-34>.
3. Венчурна філантропія. Фінансова енциклопедія, 2023. URL: <https://ua.nesrakonk.ru/venture-philanthropy/> (дата звернення: 28.02.2023).
4. Гончаренко В. В., Пантелеймоненко А. О. Дискусійні аспекти використання терміна «соціальна економіка» в сучасній українській економічній науці. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2020. Вип. 53. С. 36–56.
5. Дерев'янка Ю. М., Мельник Л. Г., Кубатко О. В. Соціальна та солідарна економіка: поняття та сутність, досвід, перспективи. *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 3. С. 89–98.
6. Єсінова Н. І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч.-метод. посіб. Харків : ХДУХТ, 2017. 189 с. URL: <https://xn--e1ajqk.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/12/sonova-N.-I.-ekonomika-praczi.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).
7. Ільїч Л. М., Акіліна О. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник. Київ : Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2020. 952 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/33738/1/Akilina_L_Illich_EP_pidruch_FITU.pdf (дата звернення: 10.03.2024).

8. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. 2015. URL: <http://ipzn.org.ua/svitovuj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 03.03.2023).

9. Карпіщенко О. І. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчальний посібник. Суми : СумДУ, 2015. 390 с. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/1865>. (дата звернення: 10.03.2024).

10. Лаухіна Л. М., Кобзар Н. І., Рабіч О. В., Скачедуб С. А. Соціальне партнерство в Україні та його правове забезпечення. *Економічний простір*. 2020. № 162. С. 7–12. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-1> (дата звернення: 10.03.2024).

11. Литвин О. Ю., Дорогань-Писаренко Л. О., Шамота Ю. Ю. Розвиток житлової кооперації в країнах Європи та можливості використання європейського досвіду в Україні : монографія. Полтава, 2014. 175 с.

12. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільсько-господарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 28 (8). С. 31–39. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108031>.

13. Малік М. Й. Кооперація в сільському господарстві: стан та перспективи. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2009. Вип. 6 (24). Ч. 1. С. 55–64.

14. Мельник Л. Г. Сходження до Утопії, або «Машина часу» М. М. Неплюєва (соціально-економічний аналіз) : монографія. Суми : Фолігрант, 2013. 240 с.

15. Непочатенко О. О. Сучасний стан та перспективи розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні : збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2014.

Вип. 84. С. 135–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2014_84_22. (дата звернення: 10.10.2023).

16. Орел А. М. Кооперативи як один із драйверів розвитку українського села. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 38–42.

17. Пантелеймоненко А., Гончаренко В. Ефект «ножиць» між об'єктивною потребою та готовністю сільгоспвиробників до участі в обслуговуючих кооперативах. *Таврійський науковий вісник. Серія: «Економіка»*. 2023. № 16. С. 159–165. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.21>.

18. Петрушенко Ю. М. Новітні підходи до фінансування розвитку місцевих громад: від реконізму до Р2Р-кредитування. *Вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1. С. 90–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUABS_2014_1_20 (дата звернення: 03.03.2023).

19. Принципи соціального партнерства. Вікіпедія, 2024. URL: <https://shorturl.at/qBVWX> (дата звернення: 10.03.2024).

20. Про кооперацію : Закон України від 15.08.2022 р. № 2518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

21. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України № 1601-IX від 01.07.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

22. Процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві : кол. моногр. / О. М. Балакірева та ін. ; за ред. канд. соціол. наук О. М. Балакіревої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2014. 288 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/260.pdf> (дата звернення: 10.03.2024).

23. Сільськогосподарські кооперативи: види, плюси та мінуси. EOS Data Analytics, 2022. URL:

<https://eos.com/uk/blog/silskohospodarski-kooperatyvy/> (дата звернення: 10.10.2023).

24. Смоленников Д. О. Модель краудфандінгу в управлінні проектами. *Економічні проблеми сталого розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О. Ф.; за ред. О. В. Прокопенко, М. М. Петрушенка. Суми : СумДУ, 2015. С. 492–493.

25. Сотник І. М. Соціальна та солідарна економіка : електронний навчальний посібник. Суми : СумДУ, 2022. 247 с. URL: <https://tinyurl.com/s3t7rbuc> (дата звернення: 28.02.2023).

26. Сотник І. М., Ус Я. О. Бюджет участі: досвід застосування та перспективи вдосконалення в містах України. Механізм регулювання економіки. 2018. Вип. 2. С. 24–39. <https://doi.org/10.21272/mer.2018.79.02>.

27. Соціальна економіка : навч. посіб. / Г. В. Назарова та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 285 с.

28. Соціальна та економічна солідарність: загальні поняття / Б. Фонтено та ін. Турин : Міжнародний навчальний центр ІЛО, 2010. 102 с.

29. Суліменко Л. А. Перспективи розвитку кооперації в Україні: міжнародний досвід. *Кооперативні читання: 2018 рік* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 01.06.2018 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2018. С. 77–81. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/9077/1/Cooperative_2018_77-81.pdf (дата звернення: 10.10.2023).

30. Тимофєєва О. А. Принцип діяльності житлово-будівельних кооперативів : вітчизняний і зарубіжний досвід. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2013. № 1. С. 234–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2013_149 (дата звернення: 10.10.2023).

31. Царик І. М., Гриценко П. В. Корпоративна соціальна відповідальність у контексті солідарної економіки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. № 6 (62). С. 37–41.
32. Ярема Л. В. Сільськогосподарські кооперативи: проблеми і перспективи. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 276–281.
33. Anheier H., Knapp M. Voluntas: an editorial statement. *Voluntas*. 1990. Vol. 1/1. P. 1–12.
34. ARES, 2023. URL: <https://www.aresgroup.com.au/> (date of access: 29.12.2023).
35. Bandini Chhichhia. Social stock exchanges – innovative financing for international development. URL: <https://www.luc.edu/media/lucedu/prolaw/documents/pdfs/studentjournalbandini.pdf> (accessed: 03.03.2023).
36. Bateman M. Why doesn't microfinance work? The destructive rise of local neoliberalism. London : Zed Books, 2010. 256 p.
37. Bode I. De la solidarité au marché? *Revue internationale de l'économie sociale – RECMA*. 2000. Vol. 2000/4/278. P. 67–79.
38. Braun B., Greiner C., Schüller M. Between desire and reality: Can fair trade tame capitalism? *Geographische Rundschau*. 2020. No. 72 (1–2). P. 4–9. URL: <https://www.westermann.de/anlage/4618995/Zwischen-Wunsch-und-Wirklichkeit-Kann-Fairer-Handel-den-Kapitalismus-zaehmen> (date of access: 28.12.2023).
39. Cesale A. Cooperative housing: a key model for sustainable housing in Europe. CECODHAS HOUSING EUROPE, 2022. URL: <https://coopseurope.coop/cooperative-housing-key-model-sustainable-housing-europe-organised-cecodhas-housing/> (date of access: 10.10.2023).

40. Community shares, 2023. URL: <https://www.uk.coop/support-your-co-op/community-shares/about-community-shares> (accessed: 03.03.2023).
41. Cooperative identity, values & principles. International Cooperative Alliance, 1995. URL: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity> (date of access: 02.05.2024).
42. Crowdfunding vs. fundraising – what are the differences? Crowdify, 2023. URL: <https://www.crowdify.net/en/blog/crowdfunding-vs-fundraising-what-are-the-differences> (accessed: 03.03.2023).
43. Dash A. Towards an epistemological foundation for social and solidarity economy. *Potential limits of social and solidarity economy*: UNRISD conference, Geneva, 2013.
44. Deeg R., Hardie I. What is patient capital and who supplies it? *Socio-Economic Review*. 2016. Vol. 14, Is. 4. P. 627–645. URL: <https://doi.org/10.1093/ser/mww025>.
45. Defourny J., Develtere P. The social economy: the worldwide making of a third sector / ed. by J. Defourny, P. Develtere, B. Fonteneau. *L'économie sociale au Nord et au Sud*, De Boeck, 1999.
46. Defourny J. Concepts and realities of social enterprise : a European perspective. *Handbook of Research on Social Entrepreneurship* / ed. by A. Fayolle, H. Matlay. Cheltenham, 2010. P. 57–87.
47. Development agenda beyond 2015. United Nations. Department of Economic and Social Affairs, 2015. URL: <http://www.un.org/en/development/desa/development-beyond-2015.html> (date of access: 20.03.2024).
48. Donation. Wikipedia, 2023. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Donation> (accessed: 03.03.2023).
49. Ethical investing: overview and how to do it. Investopedia, 2023. URL: <https://www.investopedia.com/terms/e/ethical-investing.asp> (accessed: 03.03.2023).

50. Fair trade and solidarity economy: shared values. RIPPES Europe, 2018. URL: <https://ripess.eu/en/fair-trade-and-solidarity-economy-shared-values/> (date of access: 24.12.2023).
51. Fairtrade Premium overview. Fairtrade International, 2023. URL: <https://www.fairtrade.net/impact/fairtrade-premium-overview> (date of access: 28.12.2023).
52. Fairtrade producers overview. Fairtrade International, 2023. URL: <https://www.fairtrade.net/impact/fairtrade-producers-overview> (date of access: 29.12.2023).
53. Goodman M. K. Reading fair trade: political ecological imaginary and the moral economy of fair trade foods. *Political Geography*. 2004. No. 23 (7). P. 891–915. DOI: 10.1016/j.polgeo.2004.05.013.
54. Guidelines concerning statistics of cooperatives. International Labour Organization, 2018. URL: https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/news/WCMS_732326/lang--en/index.htm (date of access: 03.05.2024).
55. Hansmann H. Cooperative firms in theory and practice. *Finnish Journal of Business Economics*. 1999. Vol. 4. P. 387–403.
56. Hiez D. Guide pour la rédaction d'un droit de l'économie sociale et solidaire. ESS Forum International, 2021.
57. Hilbrich S. What is social finance? Definitions by market participants, the EU taxonomy for sustainable activities, and implications for development policy. Discussion Paper 29/2021. DIE, Bonn 2021. URL: https://www.idos-research.de/uploads/media/DP__29.2021.pdf (accessed: 03.03.2023).
58. How fairtrade works. Fairtrade International, 2023. URL: <https://www.fairtrade.net/about/how-fairtrade-works> (date of access: 28.12.2023).
59. Igual J., Francisco J., Melia Marti E. Social economy and the cooperative movement in Europe: contributions to a new vision of agriculture and rural

development in the Europe of The 27. *CIRIEC-España, revista de economía pública, social y cooperativa*. 2008. № 62. P. 147–172. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/174/17412442006.pdf> (date of access: 19.09.2023).

60. Impact investing. UBP, 2023. URL: https://www.ubp.com/en/investment-expertise/impact-investing?gclid=CjwKCAiAjPyfBhBMEiwAB2CCiJ8l80iitMnY5yAsdkaetncDBI8pk22QJHvqCX1-Ue2qRIQKWI7-wxoCPyMQAvD_BwE (accessed: 03.03.2023).

61. Job creation and local economic development. preparing for the future of work. OECDiLibrary, 2018. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264305342-en> (date of access: 09.03.2024).

62. Jung T., Harrow J., Leat D. Mapping philanthropic foundations' characteristics: towards an international integrative framework of foundation types. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 2018. Vol. 47/5. P. 893–917.

63. Kawano E. Solidarity economy. Building an economy for people & planet. U. S. Solidarity Economy Network, 2016. URL: <https://cooperationhumboldt.com/wp-content/uploads/2018/02/Kawano.pdf> (date of access: 28.12.2023).

64. Legal frameworks for the social and solidarity economy. OECDiLibrary, 2022. URL: <https://doi.org/10.1787/480a47fd-en> (date of access: 10.03.2024).

65. Mernier A., Xhaufclair V. Les fondations en Belgique. Rapport 2017. Université de Liège, 2017. URL: <https://hdl.handle.net/2268/181162> (date of access: 03.05.2024).

66. Mertens S. La gestion des entreprises sociales. Edi.pro, 2010.

67. Microfinance definition: benefits, history, and how it works. Investopedia, 2023. URL: <https://www.investopedia.com/terms/m/microfinance.asp> (accessed: 03.03.2023).

68. Moravčíková K., Gregová E. Fair trade as a tool of corporate social responsibility. CBU International Conference on Innovations in Science and Education Proceedings (March 23–25, 2016, Prague, Czech Republic). 2016. Vol. 4. URL: 10.12955/cbup.v4.778.

69. New economics for sustainable development. United Nations Economist Network, 2023. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/social_and_solidarity_economy_29_march_2023.pdf (date of access: 04.05.2024).

70. Noya A., Clarence E. The social economy: building inclusive economies, local economic and employment development. OECDiLibrary, 2007. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264039889-en> (date of access: 14.03.2024).

71. Owned by Oxford. Building community wealth from the ground up. Friends Provident Foundation, 2023. URL: <https://base.socioeco.org/docs/owned-by-oxford-pilot-report-may-2023-for-email.pdf> (date of access: 24.12.2023).

72. Platform cooperatives and employment: An alternative for platform work. OECD, 2023. URL: <https://www.oecd.org/cfe/platform-cooperatives-and-employment-3eab339f-en.htm> (date of access: 15.04.2024).

73. Putting the «local» in economic development: the role of the social and solidarity economy / R. Bodini, L. Ciciarelli, R. D. Meglio, B. Franchini, G. Salvatori. Presented at the 4th World Forum on Local Economic Development, Praia, Cabo Verde. 2012. URL: <http://unsse.org/wp-content/uploads/2018/05/Putting-the-%E2%80%9CLocal%E2%80%9D-in-Economic-Development-The-Role-of-the-Social-andSolidarity-Economy-2017-2.pdf> (accessed: 03.03.2023).

74. Reiche K., Covarrubias A., Martinot E. Expanding electricity access to remote areas: off-grid rural electrification in developing countries. WorldPower, 2000. URL: http://martinot.info/Reiche_et_al_WP2000.pdf (date of access:

15.03.2024).

75. RépareSEB in Paris is a dedicated circular and solidarity economic hub. Groupe SEB, 2023. URL: <https://www.groupereseb.com/en/repareseb#> (date of access: 29.12.2023).

76. Saddier J., Rolland J., Coppey M. Urban regions. Social and solidarity economy & social innovation. Avise and RTES, 2021. URL: https://base.socioeco.org/docs/avise_2021_territoires_en.pdf (date of access: 23.12.2023).

77. Salamon L., Anheier H. In search of the non-profit sector. I: The question of definitions. *Voluntas*. 1992. Vol. 3/2. P. 125–151.

78. Social economy and the COVID-19 crisis: current and future roles. OECDiLibrary, 2020. URL: <https://doi.org/10.1787/f904b89f-en> (date of access: 06.03.2024).

79. Social Economy. Social Economy Europe, 2022. URL: <https://www.socialeconomy.eu.org/> (date of access: 12.03.2024).

80. Social ecosystems, impact through solidarity economy. Eurocities, 2021. URL: <https://eurocities.eu/latest/social-ecosystems-impact-through-solidarity-economy/> (date of access: 20.12.2023).

81. Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report, Publications Office of the European Union. European Commission, 2020. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pu bId=8274> (date of access: 17.04.2024).

82. Social enterprises. OECDiLibrary, 1999. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264182332-en> (date of access: 03.05.2024).

83. Subsidies: definition, how they work, pros and cons. Investopedia, 2023. URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/subsidy.asp> (accessed: 03.03.2023).

84. The Co-operative Housing Federation of Norway. 2023. URL: <https://www.nbbl.no/english/> (date of access: 10.10.2023).

85. The non-profit sector in a changing economy. OECDiLibrary, 2003. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/the-non-profit-sector-in-a-changing-economy_9789264199545-en (date of access: 01.05.2024).

86. The worldwide making of the social economy. innovations and changes / J. Defourny et al. Leuven & The Hague : Acco, 2009. 291 p.

87. Unlocking the social economy: towards an inclusive and resilient society. World Economic Forum, 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Unlocking_the_Social_Economy_2022.pdf (date of access: 02.05.2024).

88. Vital neighborhoods in metropolitan cities, No. 21. UCLG, 2017. URL: <https://base.socioeco.org/docs/note21-learning.pdf> (date of access: 20.12.2023).

89. Vriens E., Buskens V., de Moor T. Networks and new mutualism: how embeddedness influences commitment and trust in small mutual. *Socio-Economic Review*. 2019. Vol. 19/3. P. 1149–1170. URL: <https://doi.org/10.1093/ser/mwz050> (date of access: 06.03.2024).

90. Vriens E., De Moor T. Mutuals on the move: exclusion processes in the welfare state and the rediscovery of mutualism. *Social Inclusion*. 2020. Vol. 8/1. P. 225–237. URL: <https://doi.org/10.17645/si.v8i1.2125> (date of access: 02.03.2024).

91. What is the social and solidarity economy? A review of concepts. OECD, 2023. URL: <https://www.oecd.org/publications/what-is-the-social-and-solidarity-economy-a-review-of-concepts-dbc7878d-en.htm> (date of access: 25.04.2024).

92. World Cooperative Monitor, 2022.
URL: <https://www.monitor.coop/> (date of access: 10.10.2023).
93. World Fair Trade Organization, 2023.
URL: <https://wfto.com/about-wfto/our-movement/> (date of access: 24.12.2023).

Електронне наукове видання

**Сотник Ірина Миколаївна,
Мельник Леонід Григорович,
Чорток Юлія Володимирівна,
Кубатко Олександра Вікторівна,
Бурлакова Ірина Михайлівна**

**ПРАКТИКИ
СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОЇ ЕКОНОМІКИ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Монографія

За загальною редакцією докторки економічних наук,
професорки І. М. Сотник

Художнє оформлення обкладинки: І. М. Сотник, В. А. Єгоров
Редакторки: О. Ф. Дубровіна, С. М. Симоненко, Т. Г. Чернишова
Комп'ютерний набір та верстання І. М. Сотник

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 8,13. Обл.-вид. арк. 9,12.

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Харківська, 116, м. Суми, 40007

Свідоцтво про внесення суб'єкта господарювання до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 8193 від 15.10.2024.